GCM (S6)-04
Exam Code : RDRF

ভাৰতৰ গ্ৰাম্য উন্নয়ন আৰু গ্ৰাম্য বিত্ত

ষষ্ঠ ষাণ্মাসিক

বাণিজ্য

খণ্ড-২

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ মণ্ডলী

অধ্যাপক মাধুর্য প্রসাদ বেজবৰুৱা, অর্থনীতি বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
অধ্যাপক নিচাৰ আহমেদ বৰুৱা, অর্থনীতি বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
ড° গৌতম মজুমদাৰ, অর্থনীতি বিভাগ, কটন বিশ্ববিদ্যালয়

সমন্বয়ৰক্ষী ঃ উৎপল ডেকা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় (খণ্ড ঃ ২)

প্রস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	*অৱিহণা যোগাইছে*	*ভাষান্তৰকাৰী*
৮	কৃষ্ণাংগী কলিতা, এচিয়ান ব্যৱস্থাপনা আৰু প্রযুক্তি প্রতিষ্ঠান, গুৱাহাটী	ড° খনীন্দ্র চন্দ্র শর্মা, (অৱসৰ প্রাপ্ত), গুৱাহাটী মহাবিদ্যালয়, গুৱাহাটী
৯	চন্দনা বৰুৱা, এচিয়ান ব্যৱস্থাপনা আৰু প্রযুক্তি প্রতিষ্ঠান,গুৱাহাটী	ড° খনীন্দ্র চন্দ্র শর্মা, (অৱসৰ প্রাপ্ত), গুৱাহাটী মহাবিদ্যালয়, গুৱাহাটী
১০	ঋষি চক্রৱর্তী, এচিয়ান ব্যৱস্থাপনা আৰু প্রযুক্তি প্রতিষ্ঠান,গুৱাহাটী	ড° মনিশা ভট্টাচার্য্য, গোৱালপাৰা মহাবিদ্যালয়, গোৱালপাৰা
১১	ড° পৰাগ দত্ত, দিশপুৰ মহাবিদ্যালয়,গুৱাহাটী	ড° মনিশা ভট্টাচার্য্য, গোৱালপাৰা মহাবিদ্যালয়, গোৱালপাৰা
১২	শিখা বৈশ্য, গৱেষণা শিক্ষার্থী, কৃষকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়	ড° গায়ত্রী মেধি, (অৱসৰ প্রাপ্ত), বি. এইছ. বি. মহাবিদ্যালয়, সৰুপেটা
১৩	ড° জয়শ্রী শর্মা, ৰঙিয়া মহাবিদ্যালয়, ৰঙিয়া	ড° খনীন্দ্র চন্দ্র শর্মা, (অৱসৰ প্রাপ্ত), গুৱাহাটী মহাবিদ্যালয়, গুৱাহাটী
১৪	ঋষি চক্রৱর্তী, এচিয়ান ব্যৱস্থাপনা আৰু প্রযুক্তি প্রতিষ্ঠান,গুৱাহাটী	কণ্যা কুমাৰী দাস, ৰিজেণ্টচ্ একাডেমী অৱ নর্থ ইষ্ট, গুৱাহাটী
১৫	ঋষি চক্রৱর্তী, এচিয়ান ব্যৱস্থাপনা আৰু প্রযুক্তি প্রতিষ্ঠান,গুৱাহাটী	ড° গায়ত্রী মেধি, (অৱসৰ প্রাপ্ত), বি. এইছ. বি. মহাবিদ্যালয়, সৰুপেটা

সম্পাদনা ঃ

বিষয়বস্তু সম্পাদনা	ঃ	ড° গৌতম মজুমদাৰ, অর্থনীতি বিভাগ, কটন বিশ্ববিদ্যালয়
ভাষা সম্পাদনাঃ (মূল ইংৰাজী)	ঃ	ড° মানৱ মেধি, ইংৰাজী বিভাগ, বড়োলেণ্ড বিশ্ববিদ্যালয়
(অসমীয়া)	ঃ	ড° গায়ত্রী মেধি (অৱসৰ প্রাপ্ত), অর্থনীতি বিভাগ, বি. এইছ. বি. মহাবিদ্যালয় ড° মৃণ্ময়ী ভট্টাচার্য্য, অর্থনীতি বিভাগ,পশ্চিম গুৱাহাটী মহাবিদ্যালয় সৌৰভ প্রাণ শর্মা, অর্থনীতি বিভাগ, আর্য্য বিদ্যাপীঠ মহাবিদ্যালয়
গাঁথনিক সম্পাদনা	ঃ	উৎপল ডেকা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রথম প্রকাশ ঃ জানুৱাৰী, ২০২০

SBN: 978-93-89955-15-6

© কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দ্বাৰা সর্বস্বত্ব সংৰক্ষিত।

This Self Learning Material (SLM) of the Krishna Kanta Handiqui State University is made available under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-Share Alike 4.0 License (International): http.//creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্রকাশিত।

মুখ্য কার্যালয় ঃ পাটগাঁও, ৰাণী গেট, গুৱাহাটী - ৭৮১ ০১৭

উপ-মুখ্য কার্যালয় ঃ হাউচফেড কমপ্লেক্স, দিচপুৰ, গুৱাহাটী - ৭৮১ ০০৬; Web: www.kkhsou.in

এই শিক্ষণ সামগ্রী প্রস্তুতিৰ বাবে আর্থিক অনুদান আগবঢ়োৱা
দূৰ শিক্ষা সংস্থা, বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ওচৰত বিশ্ববিদ্যালয় কৃতজ্ঞ।

স্নাতক বাণিজ্য

ভাৰতৰ গ্ৰাম্য উন্নয়ন আৰু গ্ৰাম্য বিত্ত

খণ্ড ২

বিষয় সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ৮ ঃ গাঁও উন্নয়নত প্ৰযুক্তিৰ ভূমিকা ১০১-১১২

গ্ৰাম্য প্ৰযুক্তিৰ অৰ্থ, কৃষি আৰু আনুসাঙ্গিক খণ্ডৰ অৰ্থ; সেউজ বিপ্লৱ আৰু আধুনিক কৃষি পদ্ধতিৰ ওপৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ;শ্বেতবিপ্লৱ আৰু নীল বিপ্লৱ-এটা চমু ধাৰণা,গাঁও উন্নয়নত প্ৰযুক্তিৰ ভূমিকা,কৃষি আৰু আনুসাঙ্গিক খণ্ডবোৰত গ্ৰাম্য প্ৰযুক্তিৰ গুৰুত্ব,ভাৰতবৰ্ষৰ কৃষি আৰু আনুসাঙ্গিক খণ্ডৰ বাবে ২০১৭ বৰ্ষৰ বাজেটত দিয়া গুৰুত্বৰ ওপৰত আলোকপাত, প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ প্ৰসঙ্গত

অধ্যায় ৯ ঃ ভাৰতবৰ্ষত কৃষি আৰু পশুধনৰ বীমাকৰণৰ ব্যৱস্থা আৰু আঁচনি ১১৩-১২৬

ভাৰতবৰ্ষত কৃষি আৰু পশুধনৰ বীমাকৰণ ব্যৱস্থাৰ ভূমিৰ্কা, কৃষি আৰু পশুধনৰবীমাকৰণ সম্পকীয় ভাৰতৰ বিভিন্নগ্ৰাম্য বীমাআঁচনিবোৰ

অধ্যায় ১০ ঃ ভাৰতত গ্ৰাম্য বৃত্ত ১২৭-১৩৮

ভাৰতত গ্ৰাম্য বৃত্তৰ অনা আনুষ্ঠানিক উৎসঃ·অন্ত বৰ্তী (তথাকঠিত) বেংক,মহাজন, মাটিৰ গৰাকী বা ভূমিপতি, ব্যৱসায়ী;ভাৰতত গ্ৰাম্য বৃত্তৰ আনুষ্ঠানিক উৎসঃ সমবায় বেংক, ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংক,উচ্চ নিগম নিকায় (নাবার্ড, কৃৰ্ষি বিত্ত নিগম, আঞ্চলিক গ্ৰাম্য বেংক)

অধ্যায় ১১ ঃ ভাৰতৰ গ্ৰাম্য বৃত্তত বাণিজ্যিক বেংকৰ ভূমিকা ১৩৯-১৫৪

বাণিজ্যিক বেংকৰ অগ্ৰগতি,ঋণৰ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ড, মুখ্য বা প্ৰধান বেংকৰ আঁচনি,১৯৯০ চনৰ পৰা বিভিন্ন খণ্ড যেনে কৃষি, পশুধনৰত কৃষিকৰ্ম, মীন আৰু কুটীৰ শিল্প আদিৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা বিভিন্ন আঁচনিসমূহৰ বিশ্লেষণ

অধ্যায় ১২ ঃ সমবায় বেংক ১৫৫-১৭০

ভাৰতত সমবায় বেংকৰ অগ্ৰগৰ্তি; ভাৰতত সমবায় আন্দোলন, ভাৰতৰ সমবায় বেংকৰ গাঁঠনি , ভাৰতৰ সমবায় বেংকৰ উন্নয়ন আৰু অগ্ৰগৰ্তি;সমবায় অনুষ্ঠান সমূহৰ সুবিৰ্ধা;সমবায় বেংক সমূহে গ্ৰাম্য উন্নয়নৰ বাবে বিত্ত যোগানৰ ক্ষেত্ৰত সন্মুখীন হোৱা সমস্যা

অধ্যায় ১৩ ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক **১৭১-১৮২**

আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ উদ্দেশ্যবোৰ; আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কার্য্যবোৰ; আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কার্য্যৱলী আৰু অগ্রগতিৰ মূল্যয়ন;আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কার্য্যৱলীৰ সমালোচনাত্মক মূল্যায়ন বা পর্য্যবেক্ষণ

অধ্যায় ১৪ ঃ নাবার্ড **১৮৩-১৯৩**

নাবার্ডৰ উদ্দেশ্য আৰু কার্যাৱলী; নাবার্ডৰ বিকাশ আৰু কার্যাৱলীৰ মূল্যায়ন ;নাবার্ডৰ কার্যাৱলীৰ মূল্যায়ন

অধ্যায় ১৫ ঃ গ্রাম্য বিত্তৰ ক্ষেত্রত হোৱা আধুনিক উদ্ভাৱন **১৯৪-২০৪**

অতি ক্ষুদ্র ঋণ, বে-চৰকাৰী সংস্থা আৰু আত্ম-সহায়ক গোট ; বেংকৰ গ্রাম্য সেৱা কেন্দ্র

খণ্ড পৰিচয় ঃ

পাঠ্যবিষয়ৰ এইটো হ'ল দ্বিতীয় খণ্ড। এই খণ্ডটোত আঠটা অধ্যায় আছে। অষ্টম অধ্যায়টিৰ আলোচনাৰ মূল বিষয় হ'ল গাঁও উন্নয়নত প্রযুক্তিৰ ভূমিকা। অধ্যায়টি পঢ়ি আপুনি কৃষি আৰু আনুষংগিক খণ্ড, গ্রাম্য প্রযুক্তি, শ্বেত বিপ্লৱ আৰু নীল বিপ্লৱৰ দৰে কিছুমান মৌলিক ধাৰণাৰ জ্ঞান লাভ কৰিব। অধ্যায়টিত আধুনিক কৃষি পদ্ধতিত সেউজ বিপ্লৱৰ প্রভাৱ, কৃষি আৰু আনুষংগিক খণ্ডত গ্রাম্য প্রযুক্তি প্রয়োগৰ গুৰুত্বৰ তথা প্রযুক্তি ব্যৱহাৰৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন সমস্যাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। ভাৰত কৃষি বীমা কোম্পানীসমূহৰ আলোচনা হ'ল নৱম অধ্যায়ৰ মূল বিষয়। অধ্যায়টিত গুৰুত্ব লাভ কৰা ধাৰণাবোৰ হ'ল কৃষি আৰু পশুধনৰ ক্ষেত্রত বীমা খণ্ডই পালন কৰা ভূমিকা তথা কৃষি আৰু পশুধন বিষয়ক বিভিন্ন ভাৰতীয় গ্রাম্য বীমা আঁচনি। দশম অধ্যায়ত গ্রাম্য উন্নয়নৰ এটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ দিশ গ্রাম্য উন্নয়নৰ এটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ দিশ গ্রাম্য বিত্তৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে। এই অধ্যায়টি পঢ়ি আপুনি গ্রাম্য বিত্তৰ আনুষ্ঠানিক তথা অনানুষ্ঠানিক উৎসবোৰৰ মাজৰ প্রভেদ নিৰূপণ কৰিব পাৰিব আৰু ভাৰতত গ্রাম্য বিত্তৰ আনুষ্ঠানিক তথ্য অনানুষ্ঠানিক উৎসবোৰ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব। একাদশ অধ্যায়ত বাণিজ্যিক বেংক আৰু ঋণৰ অগ্রাধিকাৰ খণ্ডৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে। ইয়াৰ উপৰি অধ্যায়টিত ১৯৯০ ৰ দশকৰ পৰা ভাৰত চৰকাৰে কৃষি, পশুপালন, কুটীৰ শিল্প আদিৰ দৰে বিভিন্ন খণ্ডৰ বাবে গ্রহণ কৰা মুখ্য বেংক আঁচনিৰ ধাৰণাটো আৰু অন্য প্রধান আঁচনিবোৰৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰা হৈছে। দ্বাদশ অধ্যায়টি পঢি আপুনি ভাৰতৰ সমবায় আন্দোলনৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব। অধ্যায়টিত ভাৰতত সমবায় বেংকৰ গাঁথনি তথা বিকাশ আৰু এনে অনুষ্ঠানবোৰে সন্মুখীন হোৱা সমস্যা আৰু অনুষ্ঠানবোৰৰ সুবিধাৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে। ত্রয়োদশ অধ্যায়ৰ আলোচনাৰ মূল বিষয় হ'ল আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক। আলোচনাত ভাৰতত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ অর্থ, উদ্দেশ্য আৰু কার্যাৱলীৰ দৰে কিছুমান গুৰুত্বপূর্ণ দিশ সামৰি লোৱা হৈছে। চতুর্দশ অধ্যায়ত 'নাবার্ড' (NABARD)ৰ অর্থ, উদ্দেশ্য, অগ্রগতি আৰু কার্যাৱলী আলোচনা কৰা হৈছে।অধ্যায়টি পঢ়ি আপুনি নাবার্ডৰ কার্যাৱলী সমালোচনামূলক দৃষ্টিভংগীৰে আলোচনা কৰিব পাৰিব। পঞ্চদশ তথা অন্তিম অধ্যায়টিত্রু গ্রাম্য উন্নয়নত অতি ক্ষুদ্র ঋণ, বেচৰকাৰী সংস্থা আৰু আত্মসহায়ক গোটবোৰৰ ভূমিকা আলোচনা কৰা হৈছে। অধ্যায়টি পঢ়ি আপুনি বেংকবোৰৰ গ্রাম্য সেৱা কেন্দ্রবোৰৰ বিষয়েও জানিব পাৰিব।

এই পাঠ্যবিষয়টি অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ লগে লগে সোঁ তথা বাওঁফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব পাৰে। এইবোৰে আপোনাক মূল পাঠত উল্লেখ কৰা দৰকাৰী ধাৰণাসমূহ সৰল অর্থত বুজি পোৱাত সহায় কৰিব। 'জনা উচিত' বাকচবোৰৰ যোগে আপুনি মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূর্ণ তথ্যৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিব। 'অনুশীলনী' সমূহে আপোনাৰ অধ্যয়ন অধিক সক্রিয় আৰু ফলপ্রসূ হোৱাত সহায় কৰিব। আকৌ, প্রতিটো শাখাৰ অধ্যয়নৰ অন্তত 'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ' যোগে আগবঢ়োৱা প্রশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্রগতি সম্পর্কে আপোনাক স্ব-পৰীক্ষণৰ সুবিধা প্রদান কৰিব। অধ্যয়নৰ লগে লগে উক্ত প্রশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহ লিখি অধ্যায়টিৰ শেষত দিয়া 'অগ্রগতিৰ খতিয়ান' ৰ উত্তৰসমূহৰ সৈতে ৰিজাই চোৱাটো অধিক লাভদায়ক হ'ব।

অধ্যায় ৮ ঃ গ্রাম্য উন্নয়নত প্রযুক্তিৰ ভূমিকা

অধ্যায় গাঁথনি

৮.১ উদ্দেশ্য

৮.২ পৰিচয়

৮.৩ গ্রাম্য প্রযুক্তিৰ অর্থ

৮.৪ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডৰ অর্থ

৮.৫ সেউজ বিপ্লৱ আৰু আধুনিক কৃষি পদ্ধতিৰ ওপৰত ইয়াৰ প্রভাৱ

৮.৬ শ্বেতবিপ্লৱ আৰু নীল বিপ্লৱ-এটা চমু ধাৰণা

৮.৭ গ্রাম্য উন্নয়নত প্রযুক্তিৰ ভূমিকা

৮.৮ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডবোৰত গ্রাম্য প্রযুক্তিৰ গুৰুত্ব

৮.৯ প্রযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ প্রসঙ্গত

৮.১০ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৮.১১ অধিক জানিবলৈ

৮.১২ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৮.১৩ আৰ্হি প্রশ্ন

৮.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- গ্রাম্য প্রযুক্তিৰ চিনাক্তকৰণ কৰিব পাৰিব
- গ্রাম্য উন্নয়নত প্রযুক্তিৰ ভূমিকা ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডত প্রযুক্তিৰ গুৰুত্ব সম্পর্কে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- গ্রাম্য অর্থনীতিত প্রযুক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ প্রাসঙ্গিক বিষয়বোৰৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

৮.২ পৰিচয়

গ্রাম্য উন্নয়ন এটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ বিষয় যিহেতু এই অঞ্চলবোৰৰ উন্নয়নেহে এখন ৰাষ্ট্রক উন্নতিৰ পথত আগুৱাই নিয়ে। যিহেতু কৃষিয়েই গ্রাম্য ভাৰতৰ ৰাজহাড় স্বৰূপ সেয়েহে কৃষিখণ্ডৰ উৎপাদন বঢ়াবৰ বাবে পুৰণি পদ্ধতি বা উৎপাদন কৌশলৰ আধুনিকীকৰণৰ প্রয়োজন হৈছে। কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ড বুলিলে কৃষিৰ লগত সম্পর্কিত বিষয়বোৰ যেনে- পশুধন, বনাঞ্চল আৰু কাঠনি, মীনমহল ইত্যাদিও অন্তর্ভুক্ত হৈ থাকে। দেশখনৰ উন্নয়নৰ ক্ষেত্রত কৃষি ভিত্তিক উদ্যোগ বোৰবো এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা আছে। উৎপাদন বৃদ্ধিৰ বাবে প্রযুক্তি বা উৎপাদন কৌশলৰ উন্নয়নৰ বিশেষ তাতৎপর্য্য আছে। কাম্য উৎপাদন আৰু লাভৰ পৰিমাণো প্রযুক্তি

বিদ্যাৰ উন্নয়নৰ ওপৰত নির্ভৰশীল হোৱা দেখা যায়। ই সুসম বা ভাৰসম্য আঞ্চলিক উন্নয়নতো সহায় কৰিব। মুঠৰ ওপৰত দেশখনৰ সৰ্ব্বাঙ্গীন উন্নয়নত ই বৰঙনি যোগাব। বর্তমানৰ তীব্র পৰিবর্তনকামী পৰিৱেশৰ পৰিপ্রেক্ষিতত পুৰণি প্রযুক্তিবিদ্যা বেচি দিনলৈ কার্য্যকৰী হৈ নাথাকিব। কিন্তু আধুনিক প্রযুক্তি বিদ্যা ব্যৱহাৰৰ ফলত উৎপাদন ব্যৱস্থাটোৰ উন্নতিত সুবিধা হোৱাৰ লগতে উৎপাদিত বস্তুৰ গুণগত মানদণ্ডৰো উন্নতি হ'ব।

৮.৩ গ্রাম্য প্রযুক্তিৰ অর্থ

গাওঁ অঞ্চলৰ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক আন আন খণ্ডবোৰৰ উন্নয়নৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা উৎপাদন কৌশল বা প্রযুক্তি বিদ্যাকে গ্রাম্যপ্রযুক্তি বুলি কোৱা হয়। এই অঞ্চলবোৰৰ উন্নয়নৰ বাবে যি ধৰণৰ প্রযুক্তি বিদ্যা নির্ব্বাচন কৰা হয় সি স্থানীয় লোকসকলৰ প্রয়োজন পূৰোৱাৰ লগতে সেইমানুহবোৰৰ আর্থসামাজিক হাবিয়াসৰ লগত খাপ খাব লাগিব। আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ কথাতো হৈছে যিবোৰ মানুহক উদ্দেশ্য কৰি লোৱা হয় তেওঁ লোকে যেন সেই প্রযুক্তিবিদ্যা বহনক্ষম ভাবে গ্রহণ কৰিবলৈ সমর্থবান হয়।

গ্রাম্য প্রযুক্তিৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ বিশেষকৈ তলত দিয়া ধৰণৰ হোৱা দেখা যায়-

- ইয়াক সাধাৰণতে কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডবোৰত প্রয়োগ কৰা হয়
- ই দৰাচলতে শ্রমনিবিড় পদ্ধতিৰ
- ইয়াৰ প্রয়োগ পদ্ধতি সহজ-সৰল
- গ্রাম্যপ্রযুক্তি সাধাৰণতে স্থানীয় পৰিবেশৰ লগত সম্পর্কিত হোৱা দেখা যায়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক —

গ্রাম্যপ্রযুক্তি..... সম্পর্কিত।

৮.৪ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডৰ অর্থ

গ্রাম্য প্রযুক্তিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলৈ যোৱাৰ আগতে কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিকখণ্ডৰ মানেনো কি বুজাতো প্রয়োজন হয়, কাৰণ ইয়ে হৈছে গ্রাম্যাঞ্চলৰ মূলভেটি। কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডই এই অঞ্চলবোৰত বসবাস কৰা মানুহৰ আয় উপার্জনৰ প্রধান উৎস। সেয়েহে ই এই অঞ্চলবোৰৰ লগতে সমগ্র অর্থব্যৱস্থাটোৰো উন্নয়নৰ মূল স্তম্ভ হিচাপে কাম কৰে।

ভাৰতৰ অর্থব্যৱস্থাত তিনিটা খণ্ড আছে— প্রাথমিক খণ্ড, গৌণ খণ্ড আৰু সেৱা খণ্ড। গাঁও অঞ্চলবোৰৰ উন্নয়নৰ বাবে প্রাথমিক খণ্ড অর্থাৎ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডৰ গুৰুত্ব আটাইতকৈবেছি। শস্যবোৰ আৰু পশুধন উৎপাদনৰ কলাকৌশলক সামৰি প্রাথমিক খণ্ডটো গঠিত হৈছে। ই প্রধানতঃ প্রাকৃতিক সম্পদৰ ওপৰত নির্ভৰ শীল। বহল অর্থত বুজাবলৈ হ'লে—

উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণীবোৰৰ পৰা প্ৰয়োজনীয় বস্তু উৎপাদনৰ লগত নিহিত হৈ থকা আটাইবোৰ কার্য্যক সামৰিলৈ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডটো গঠিত হৈছে। কৃষি প্ৰাথমিক খণ্ডটোৱে উদ্ভিদ আৰু জন্তুবোৰৰ পৰা উপযোগী বস্তু উৎপাদনকৰাৰ লগত নিহিত হৈ থকা আটাইবোৰ কার্য্যকে সামৰি লয়। ইয়াৰ লগতে ভূমিকর্ষণ (Soil cultivation), শস্য আৰু পশুধন পৰিচলনা আৰু বস্তুৰ উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়া আৰু তাৰ বজাৰ বা ক্ৰয়বিক্ৰয়ৰ কার্য্যবোৰো অন্তর্ভুক্ত হৈ থাকে। দুগ্ধপাম, পশুধনৰ পৰিচালনা, মীন মহল, হাঁহ -কুকুৰাৰ পাম, খনিবোৰ আৰু বনাঞ্চল আদি আনুষাঙ্গিক খণ্ডৰ ভিতৰত সোমায় থাকে । ভাৰতৰ দৰে উন্নয়নশীল দেশ এখনৰ গাঁও অঞ্চলবোৰৰ উন্নয়নৰক্ষেত্ৰত কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডৰ ভূমিকা নিঃসন্দেহে গুৰুত্বপূর্ণ।

৮.৫ সেউজ বিপ্লৱ আৰু আধুনিক কৃষিৰ ওপৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ

১৯৬০ ৰ দশকত আৰম্ভ হোৱা সেউজ বিপ্লৱৰ ভাৰতৰ কৃষিখণ্ডৰ ওপৰত যথেষ্ট ধনাত্মক প্ৰভাৱ আছে। এম, এচ, স্বামীনাথন ভাৰতৰ সেউজ বিপ্লৱৰ পিতৃস্বৰূপ, ভাৰতৰ কৃষিখণ্ডক নিম্ন উৎপাদনশীলতাৰ পৰা অধিক উৎপাদনশীল খণ্ডলৈ পৰিবর্তন কৰাত ই বৰ সহায় কৰিছিল। আৰম্ভণীতে ঘাইকৈ পাঞ্জাৱ, হাৰিয়ানা আৰু পশ্চিম উত্তৰ প্ৰদেশত খাদ্যশস্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি কৰাত সহায় কৰিলেও ক্ৰমান্বয়ে দেশখনৰ বিভিন্ন অঞ্চলত একেটাগতিত নহলেও ই বিয়পি পৰিছিল। অধিক উৎপাদনক্ষম বীজ (HYV Seeds) আৰু বর্দ্ধিত হাৰত সাৰ আৰু জলসিঞ্চনৰ কৌশল প্ৰয়োগ কৰাৰ ফলত কৃষিখণ্ডত উৎপাদনৰ পৰিমাণ বৃদ্ধিপোৱাৰ লগতে এই বিপ্লৱে খাদ্যশস্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত দেশখনক আত্মনির্ভৰশীল হোৱাৰ পথত আগুৱায় নিছিলে।

ভাৰতৰ অর্থব্যৱস্থাত সেউজবিপ্লৱৰ ব্যাপক প্ৰভাৱ তলত দিয়া ধৰণৰ

- **কৃষিৰ উৎপাদন বৃদ্ধিঃ** দেশখনত HYV কৌশল ব্যৱহাৰ কৰাৰ কাৰণে কৃষিখণ্ডত উৎপাদনৰ পৰিমাণ লক্ষনীয় ভাবে বৃদ্ধি পোৱাতো পৰিলক্ষিত হৈছিল। গমৰ উৎপাদনৰ পৰিমাণ ১৯৬৫ -৬৬ চনৰ ৮.৮ নিযুত টনৰ পৰা ১৯৯১ -৯২ চনত ১৮৪ নিযুত টনলৈ বৃদ্ধি পাইছিল। অন্যান্য খাদ্যশস্যৰ উৎপাদনৰ পৰিমাণো যথেষ্ট পৰিমানে বৃদ্ধি পাইছিল। ১৯৬৫ -৬৬ চনৰ তুলনাত ১৯৮৯ -৯০ চনত বার্লি আদি শস্যৰ উৎপাদন ৭১% আৰু গমৰ উৎপাদন ১০৪% বৃদ্ধি পাইছিল। ১৯৬৯ -৭০ চনক ভিত্তি বছৰ হিচাপে লৈ কৃষি উৎপাদনৰ সূচক ১৯৬৫ -৬৬ চনৰ ৮৮.৯% পৰা ১৯৯১-৯২ চনত ১৫৬% লৈ অর্থাৎ প্ৰায় ১০০% বৃদ্ধি পোৱতো নির্দ্দেশ কৰিছিল।
- **নিয়োগ** ঃ নতুন কৃষি কৌশলে বহুতৰপীয়া কৃষিব্যৱস্থা সম্ভবপৰ কৰি কৃষি খণ্ডত বৃহৎ সংখ্যক মানুহক নিযুক্তিৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিছিল।
- **খেতিয়কৰ প্ৰাচুর্য্য সমৃদ্ধিঃ** পথাৰত শস্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধিৰ বাবে ধনীখেতিয়কসকলৰ উপার্জন বৃদ্ধি পাইছিল আৰু তেঁওলোক সমৃদ্ধিশালী হৈ পৰিছিল। ধনী আৰু দুখীয়াশ্রেণীৰ মাজত বৈষম্য প্ৰকট থকাৰ কাৰণে দুখীয়া খেতিয়কসকল বিশেষ লাভবান হ'ব পৰা নাছিল।

- **খাদ্যশস্যৰ আমদানি হ্রাস ঃ** সেউজ বিপ্লৱৰ ডাঙৰ সুবিধা আছিল খাদ্যশস্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি পোৱাতো। ইয়াৰ ফলত খ্যদ্য শস্যৰ আমদানিৰ পৰিমাণ বহু পৰিমাণে হ্রাস পাইছিল। সেয়েহে খাদ্যশস্যৰ ক্ষেত্রত আত্মনির্ভৰশীল হোৱাৰ লগতে ভাৰতবর্ষই আন দেশবোৰলৈ খাদ্যশস্য ৰপ্তানি কৰিবলৈ সমর্থবান হৈছিল।
- **বজাৰমুখী কৃষি ব্যৱস্থা ঃ** যিহেতু শস্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্রত উদ্বৃত্ত আছিল সেয়েহে খেতিয়াকসকল বজাৰমুখী হৈ পৰিছিল। তেওঁলোকৰ উদ্বৃত্ত বা ৰাহি হোৱা শস্য বিক্রী কৰাৰ বাবে খেতিয়কসকল বজাৰমুখী হৈ পৰিছিল।
- **পুঁজিবাদী খেতি ঃ** ১০ হেক্টৰতকৈ অধিক মাটি থকা ধনী (ডাঙৰ) খেতিয়কসকলে সর্বাধিক সুবিধা লাভ কৰিছিল। কাৰণ যন্ত্রপাতি, সাৰ, উন্নতবীজ আদিৰ দৰে উন্নত প্রযুক্তিৰ বাবে তেওঁলোকে যিহেতু বেছি মূলধন বিনিয়োগ কৰিব পাৰিছিল।সেয়েহে ই পুঁজিবাদী কৃষিব্যৱস্থাৰ প্রতি উৎসাহিত কৰিছিল।

  উদ্যোগিক বিকাশঃ সেউজবিপ্লবৰ ফলত বিভিন্নধৰণৰ আহিলা-পাতিযেনে- ট্রেক্টৰ, ধানকটা মেচিন, মৰণামৰা মেচিন,ডিজেল ইঞ্জিন,বৈদ্যুতিক মটৰ, পাম্পছেট্, ইত্যাদিৰ প্রয়োজন হৈছিল। এইবোৰৰ উপৰিও ৰাসায়নিক সাৰ,কীটনাশক, ৰোগনাশক দৰৱ আদিৰ চাহিদাও বহু পৰিমাণে বৃদ্ধি পাইছিলে। সেয়েহে এইবোৰৰ সুযোগ লৈ উদ্যোগবোৰে বৃহদায়তনৰ ভিত্তিতসেইবোৰ উৎপাদন কৰিছিল। এই সময়ছোৱাৰ ভিতৰত বিভিন্ন প্রকাৰৰ কৃষি ভিত্তিক উদ্যোগৰ সৃষ্টি হৈছিল।
- **খেতিয়কৰ চিন্তাধাৰাৰ পৰিবর্তনঃ** সেউজ বিপ্লৱৰ ফলত অতীজৰে পৰা চলি অহা প্রাচীন কৃষি পদ্ধতিৰ সলনি কৰাৰ প্রতি খেতিয়কসকলৰ মানসিকতা (চিন্তাধাৰাৰ)ৰ পৰিৱর্তন ঘটিছিল। তেওঁলোকে শেহতীয়া প্রযুক্তি বিদ্যাক আকোৱালিলৈ কৃষিক্ষেত্রখনত গতিশীল পৰিবর্তন আনিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। সেয়েহে এই ধনাত্মক প্রভাবে দেশখনৰ অর্থ ব্যৱস্থাৰ উন্নতি সাধিছিল।

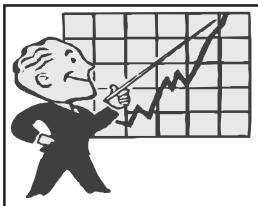
৮.৬ শ্বেতবিপ্লৱ আৰু নীল বিপ্লৱৰ এটি চমু ধাৰণা

- **শ্বেতবিপ্লৱ ঃ** ভার্গীজ কোৰেইন (Varghese Kurein) ভাৰতৰ শ্বেত বিপ্লৱৰ পিতৃ স্বৰূপ। তেওঁ এগৰাকী সামাজিক উদ্যোগী পুৰুষ আছিল। যিজনৰ অযুত লিটাৰৰ ধাৰণা বা অপাৰেশ্যন ফ্লাডে ১৯৯৮ চনত আমেৰিকাক চেৱপেলাই গাখীৰ উৎপাদনৰক্ষেত্রত ভাৰতক শ্রেষ্ঠস্থানত প্রতিষ্ঠা কৰিছিল। গাখীৰ উৎপাদনৰ ক্ষেত্রত থকা ঘাটি দূৰ কৰি শ্বেতবিল্লৱে ভাৰতক বৃহৎ পৰিমাণৰ গাখীৰ উৎপাদনকাৰী দেশ এখনলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিছিল। এই বিপ্লৱৰ লক্ষ্য আছিল গাখীৰৰ যোগান বৃদ্ধি কৰা।
- **নীল বিপ্লৱঃ** ভাৰতৰ নীল বিপ্লৱৰ পিতৃস্বৰূ আছিল ড ° অৰুণ কৃষ্ণণ তেওঁৰ লক্ষ্য আছিল মাছ আৰু সামুদ্রিক সামগ্রীৰ উৎপাদন বৃদ্ধি কৰা। পঞ্চম পাঁচ বছৰীয়া পৰিকল্পনাৰ কালচোৱাত ১৯৭০ চনত ভাৰতত এই বিপ্লৱৰ সূচনা হৈছিল। ভাৰত চৰকাৰে ১৯৭০ চনত যেতিয়া

মীনখেতিয়কৰ উন্নয়ন এজেঞ্চী (FFDA) আৰম্ভ কৰিছিল, তাৰ সমসাময়িক ভাবে ভাৰতবর্ষত নীলবিপ্লৱ গঢ়ি উঠিছিল। লগতে 'একুৱা কালচাৰ'ৰ উন্নয়নৰ বাবে The Brakish Water Fish Farm Agency ও স্থাপন কৰা হৈছিল।

মাছৰ প্রজনন, মৎস্যপালন,মৎস্য বিপণন আৰু মৎস্য ৰপ্তানিৰক্ষেত্রত নতুন প্রযুক্তি কৌশল গ্রহণ কৰি নীলবিপ্লৱে ভাৰতৰ একুৱা কালচাৰৰ ক্ষেত্রত এক বৈপ্লবিক উন্নতি সাধন কৰিছিল। এইবোৰৰ উপৰিও তলত উল্লেখ কৰা আন কিছুমান বিপ্লৱ ভাৰতবর্ষত সংঘটিত হোৱা দেখা যায়-

- গোলপীয়া বিপ্লৱ (Pink Revolution)ঃ মিছা মৎস উৎপাদন
- ৰূপালী বিপ্লৱ (Silver Revolution)ঃ কণী / কুকুৰা উৎপাদন
- ঘূৰণীয়া বিপ্লৱ (Potato Revolution)ঃ আলু উৎপাদন
- সোণোৱালী বিপ্লৱ (Golden Revolution)ঃ মৌপালন আৰু উদ্যান শস্য
- গেৰুৱা বিপ্লৱ (Grey Revolution)ঃ সাৰ উৎপাদন
- মুগা বিপ্লৱ (Brown Revolution)ঃ চামৰা উদ্যোগ
- ৰক্ত বিপ্লৱ (Red Revolution)ঃ মাংস ও বিলাহী উৎপাদন
- কলা বিপ্লৱ (Black Revolution)ঃ পেট্রোলিয়াম উৎপাদন
- ইন্দ্রধনু বিপ্লৱ (Rainbow Revolution)ঃ ফল-মূল উৎপন্ন
- হালধীয়া বিপ্লৱ (Yellow Revolution)ঃ তেলৰবীজ,খোৱাতেল বিশেষকৈ সৰিয়হ আৰু বেলিফুলৰ গুটি উৎপাদন)
- সোণোৱালীসূতাৰ বিপ্লৱ (Golden Fibre Revolution)ঃ মৰাপাট উৎপাদন
- ৰূপালীসূতাৰ বিপ্লৱ (Silver Fibre Revolution)ঃ কপাহ উৎপাদন
- চিৰসেউজ বিপ্লৱ (Evergreen Revolution)ঃ কৃষিৰ সর্ব্বঙ্গীন উন্নয়ন।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ নং প্রশ্নঃ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিকখণ্ডৰ উন্নয়নৰ বাবে হোৱা চাৰিটা বিপ্লৱৰ নাম লিখক। (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

৮.৭ গ্রাম্য উন্নয়নত প্রযুক্তিৰ ভূমিকা

গ্রাম্য অর্থনীতিৰ পৰিবর্তন ঘটোৱাত প্রযুক্তিবিদ্যাই এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্রহণ কৰে। প্রযুক্তিবিদ্যাৰ অগ্রগতি অৱশ্যেই এটা গুৰুত্বপূর্ণ উপাদান যিয়ে অর্থনৈতিক উন্নয়নত সহায় কৰে। এইখিনিতে আপোনাৰ মনত এটা প্রশ্নৰ উদয় হ'ব পাৰে— প্রযুক্তিবিদ্যাৰ অগ্রগতিৰ মানে কি? উত্তৰটো হ'ব— ই হৈছে উৎপাদন পদ্ধতিৰ ক্ষেত্রত হোৱা এক প্রকাৰৰ পৰিবর্তন যিয়ে সাধাৰণতে উৎপন্ন বস্তুৰ পৰিমাণ বৃদ্ধিত সহায় কৰে। প্রযুক্তি বিদ্যামানে কেৱল বিজ্ঞান সন্মত পদ্ধতি সমূহৰে

সমষ্টি নহয় আন কিছুমান প্রক্রিয়াও ইয়াৰ মাজত সোমাই থাকে। পদ্ধতিসমূহ ব্যৱহাৰ কৰি উৎপাদন প্রক্রিয়া চলাওতে কম খৰচতে ভাল বস্তু উৎপাদন কৰাটোকে লক্ষ্য হিচাপে লোৱাতো উচিত। উপযুক্ত প্রযুক্তিবিদ্যাৰ মাজত, পানী যোগান, উন্নতমানৰ বীজ প্রয়োগ আদিৰ লগতে বৈজ্ঞানিকপদ্ধতি আৰু সা-সৰঞ্জাম ব্যৱহাৰ কৰা, বিষয়টোও অন্তর্ভুক্ত হৈ থাকে।

গ্রাম্য উন্নয়নৰক্ষেত্রত উপযুক্ত ভড়াল ব্যৱস্থা (ওৱেৰ হাউচ) আৰু কৃষিজাত সামগ্রীৰ পৰিবহনৰ বিষয়টোৰো গুৰুত্ব আছে। যিহেতু উৎপাদিত শস্যৰ সংৰক্ষণ আৰু বিতৰণৰ বিজ্ঞানসন্মত পদ্ধতিয়ে ভালবজাৰৰ সুবিধা দিয়ে , সেয়েহে এই বিষয়সমূহ বিবেচনা কৰাটো অতিপ্রয়োজনীয়া।

গ্রাম্য প্রযুক্তি বিদ্যাৰ উন্নতিয়ে গাঁও অঞ্চলত বসবাস কৰা মানুহৰ অন্যান্য মৌলিক সা-সুবিধাৰ ওপৰতো আলোকপাত কৰা উচিত। আমাৰ গ্রাম্য অর্থনীতিক শক্তিশালী আৰু আত্মনির্ভৰশীল কৰি তোলাটোৱে মাত্র গ্রাম্য প্রযুক্তিৰ বাবে গুৰুত্বপূর্ণ কথা নহয় বৰং দেশখনৰ গ্রাম্যাঞ্চলত বসবাস কৰা বৃহৎ সংখ্যক জনসংখ্যাৰ জীৱন ধাৰণৰ গুণগত মানদণ্ডৰ উন্নতি সাধন কৰাৰ বাবেও ই অত্যাৱশ্যকীয়। তেতিয়াহে আমি দেশখনৰ আকাঙ্খিত উন্নয়নৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'ব পাৰিম।

৮.৮ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডবোৰত গ্রাম্য প্রযুক্তিৰ গুৰুত্ব

ভাৰতবর্ষৰ অর্থনীতিত আয় উপার্জনৰ বাবে কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডৰ ভূমিকা বিশেষ ভাবে উল্লেখনীয়। ই কৃষিভিত্তিক উদ্যোগবোৰৰ বিকাশসাধনৰক্ষেত্রটো অৱশ্যেই এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্রহণ কৰি আহিছে। গাঁও অঞ্চলত বাস কৰা ৫৮% ঘৰ পৰিয়ালৰ আয়ৰ প্রধান উৎস হৈছে কৃষি। প্রতিবেদন অনুসৰি মীনমহল, বনাঞ্চলৰ লগতে কৃষিখণ্ড হৈছে আমাৰ দেশখনৰ মুঠ ঘৰুৱা জাতীয় উৎপন্নলৈ (Gross Domestic Product) বৰঙণি আগবঢ়োৱা আটাইতকৈ বৃহৎখণ্ড। ভাৰতৰৰ কেন্দ্রীয় পৰিসংখ্যা কার্য্যালয় (Central Statistical Office) ৰ দ্বিতীয় পৰিশোধিত হিচাপ অনুসৰি কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ড (কৃষি, পশুধন, বনাঞ্চল আৰু মীনমহল) ৰ অংশ আছিল মুঠ ঘৰুৱা উৎপন্নৰ ১৭.৩% ২০১৬-১৭ বর্ষত (২০১১-১২ বর্ষৰ মূল্যস্তৰত) হ'ব বুলি আশা কৰা হৈছিল।

মচলা আৰু মচলা জাতীয় সামগ্রীৰ ভাৰত হৈছে আটাইতকৈ বৃহৎ উৎপাদনকাৰী, উপভোক্তা আৰু ৰপ্তানিকাৰী দেশ। বিশ্বৰ ফল উৎপাদনকাৰী দেশবোৰৰ ভিতৰত ভাৰতৰ স্থান ২ নম্বৰত। শাক-পাচলি উৎপাদনৰ ক্ষেত্রটো ভাৰত আগৰণুৱা। আগতীয়াকৈ কৰা হিচাপৰ তথ্য অনুসৰি ২০১৬-১৭ বর্ষত ভাৰতত উৎপাদন হোৱা উদ্যান শস্যৰ পৰিমাণ ২৮৭.৩ নিযুত টন হ'ব বুলি উল্লেখ কৰা হৈছিল। কৃষি আৰু তেনেধৰণৰ সামগ্রী উৎপাদনৰ ক্ষেত্রত ভাৰতৰ স্থান পৃথিৱীৰ দেশবোৰৰ ভিতৰত তৃতীয়। ভাৰতৰ ৰপ্তানী সামগ্রীৰ ১০% ই কৃষিজাত সামগ্রী আৰু ভাৰতৰ ৰপ্তানীকৃত সামগ্রীৰ ভিতৰত কৃষি সামগ্রীৰ স্থান চতুর্থ। ভাৰতৰ কৃষিভিত্তক উদ্যোগসমূহৰ বহুতো ভাগত ভগোৱা হয় যেনে— বেতৰ সামগ্রীৰ উদ্যোগ, দুগ্ধজাত সামগ্রী উদ্যোগ, প্রস্তুতখাদ্য, সংৰক্ষিত খাদ্য যেনে- মাছ, মাংস, হাঁহ- কুকুৰা আৰু খাদ্য শস্য।

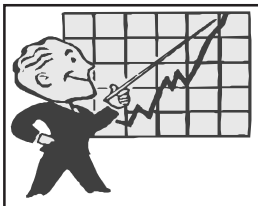
ভাৰত চৰকাৰৰ কৃষিমন্ত্রণালয়ৰ অধীনত থকা কৃষি আৰু সমবায় বিভাগে আমাৰ দেশখনৰ কৃষিখণ্ডৰ বিকাশৰ ক্ষেত্রত এক সক্রিয় ভূমিকা লোৱাৰ লগতে দায়বদ্ধ হোৱাও দেখা যায়। ভাৰতৰ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডৰ উন্নয়নৰ কাৰণে ই ৰাষ্ট্রীয় ডায়েৰী উন্নয়নবোর্ডৰ দৰে আন আন সংস্থাবোৰো পৰিচলনা কৰে।

ভাৰতৰ কৃষি আৰু আনুষঙ্গিক খণ্ডৰক্ষেত্রত গ্রাম্য প্রযুক্তিবিদ্যাৰ ভূমিকাবোৰ হৈছে—

- **বর্দ্ধিত উৎপাদনৰ পৰিমানঃ** বিভিন্ন প্রকাৰৰ প্রযুক্তি কৌশলৰ উন্নয়নৰ সহায়ৰ ফলত কৃষিখণ্ডৰ উৎপাদনৰ পৰিমাণ যথেষ্ট বৃদ্ধি পাইছে। বিভিন্ন প্রকাৰৰ সাৰ, কীটনাশক ঔষধপাতি, যথোপযুক্ত জলসিঞ্চনৰ সুবিধা, উচ্চ মানৰ বীজ আদি ব্যৱহাৰৰ বাবে কৃষিখণ্ডত উৎপন্ন বস্তুৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি পাইছে। ওপৰত আলোচনা কৰি অহা বিভিন্ন বিপ্লৱবোৰৰ জড়িয়তে সর্ব্বধিক উৎপাদনৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ কাৰণে কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিকখণ্ডৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰি অহা হৈছে।
- **মিতব্যয়ীতাঃ** খেতিয়কসকলে উন্নতপ্রযুক্তিৰ সহায়ত কম শ্রম আৰু কম খৰচতে খেতি কৰিব পৰা হোৱাৰ লগতে কম সময়ত কম মানুহে বেছি কাম কৰিব পৰা হৈছে। প্লেণ্টাৰচ (Planters), হাৰভেষ্টৰ (Harvesters) ৰ ব্যৱহাৰৰ ফলত উৎপাদন প্রক্রিয়াটো সহজ হৈছে। কৃষিৰ ক্ষেত্রত যিহেতু উৎপাদনৰ পৰা বিতৰণলৈ সকলো ক্ষেত্রতে সময় আৰু ব্যয়ৰ কথাটো বিশেষভাৱে গুৰুত্বপূর্ণ:, সেয়েহে প্রযুক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ ফলত ব্যয় আৰু সময়ৰ ক্ষেত্রত মিতব্যয়ীতা আহি পৰে।
- **বজাৰ মুখী ব্যৱস্থা**— আধুনিক পৰিবহন ব্যৱস্থাৰ সুবিধাৰ ব্যৱহাৰে কৃষিজাত সামগ্রীবোৰ সময়মতে বজাৰ গৈ পোৱাত সহায় কৰিছে। আধুনিক পৰিবহন ব্যৱস্থাই দূৰত থকা মানুহবোৰৰ বাবে সজীৱতা থকা বস্তুবোৰ সহজলভ্য কৰি তুলিছে। আধুনিকপৰিবহণ ব্যৱস্থাৰ সুবিধাবোৰে খেতিয়কসকলকতেঁওলোকৰ পথাৰলৈ সাৰ আৰু অন্যান্যসমগ্রী অনাত সহায় কৰে । একেদৰে উৎপাদনৰ ঠাইৰপৰা উৎপাদিত সামগ্রীবোৰ উপভোগৰ ঠাইলৈ সৰবৰাহ কৰাতো সহায় কৰে।
- **ঘাটি শস্য উৎপাদনৰ ঠাইবোৰক ৰাহি শস্য উৎপাদানৰ ঠাইলে পৰিবর্তন কৰাঃ** মৰুভূমি অঞ্চলত খেতিয়কবোৰে প্রযুক্তিৰ সহায়ত জলসিঞ্চনৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। কৃষি সম্বন্ধীয় জৈৰ প্রযুক্তি ব্যৱহাৰ কৰি মৰুভূমি অঞ্চলতো শস্য উৎপাদন কৰিব পৰা হৈছে। এওঁলোকৰ মাজৰ সৰহভাগ খেতিয়কে ধান খেতি কৰে। যাৰ বাবে পানীৰ যথেষ্ট প্রয়োজন। আধুনিক প্রযুক্তিবিদ্যাৰ জড়িয়তে নতুন জলসিঞ্চন ব্যৱস্থা ব্যৱহাৰ কৰি তেওঁলোকে ধানখেতিৰ বাবে প্রয়োজনীয় জলসিঞ্চনৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। ডাঙৰ পথাৰবোৰত জলসিঞ্চনৰ বাবে আধুনিক পানী দিয়া আহিলা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। ই শস্যবিলাকৰ বৃদ্ধিৰ বাবে প্রয়োজনীয় পানী যথেষ্ট পৰিমানে পোৱাত সহায় কৰে। কিছুমান খেতিয়কে পানীত গছবোৰৰ পুষ্টিৰবাবে দৰব আৰু সাৰ মিলাই দিয়ে যিয়ে শস্যবিলাকৰ বৃদ্ধিত সহায় কৰি সেই অঞ্চলবোৰক ঘাটিশস্য উৎপাদনৰক্ষেত্রৰ পৰা ৰাহিশস্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্রলৈ পৰিবর্তন কৰিছে।

- **আমদানি বিকল্প আৰু ৰপ্তনি প্রসাৰ ঃ** উন্নত প্রযুক্তি কৌশল ব্যৱহাৰ কৰাৰ ফলত শস্য উৎপাদনৰ পৰিমান উচ্চ হাৰত বৃদ্ধি পাইছে। ইয়াৰ ফল স্বৰূপে দেশখনৰ জনসাধাৰণে শস্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্রত আত্মনির্ভৰশীল হোৱাৰ লগতে বিদেশৰ পৰা খাদ্যসামগ্রী আমদানি কৰাৰ পৰিবর্তে নিজৰ উৎপাদনৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰিব পৰা হৈছে লগতে দেশৰ উদ্বৃত্ত শস্য আনদেশবোৰলৈ ৰপ্তানি কৰি খেতিয়কৰ আয়ৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি কৰাৰ লগতে জাতীয় আয়লৈও বৰঙণি যোগাইছে।
- **গ্রাম্য দৰিদ্রতাৰ হ্রাসকৰণ ঃ** আধুনিক প্রযুক্তি বিদ্যাৰ উন্নতিৰ লগে লগে খেতিয়ক সকলে তেওঁলোকৰ পুৰণি কলীয়া মনোভাব এৰি গতিশীল পৰিবর্তনক সাৱটি লৈছে। তেওঁলোকে আধুনিক প্রযুক্তি কৌশলগ্রহণ কৰি কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডক বিকাশৰ দিশত আগবঢ়াই নিছে। ইয়াৰ ফলত গ্রাম্যাঞ্চলত দৰিদ্রতাৰ হাৰ বা স্তৰ কিছু পৰিমাণে হ্রাস পাইছে।
- **পৰিৱেশৰ বহনক্ষমতা আৰু ভৱিষ্যত কৃষিৰ উৎপাদনশীলতা ঃ** দেশখনৰ বহু অংশতে অত্যাধিক পানী নিষ্কাসন (Overpumping) আৰু বন্ধপানী (Water logging) এটা ভয়াৱহ সমস্যা আৰু কৃষিৰ প্রাথমিক কামবোৰৰ ক্ষেত্রত ই প্রধান প্রতিবন্ধক হিচাপে দেখা দিয়ে। জলবিভাজিকা (Watershed Management) পৰিচলনা আঁচনিৰ জড়িয়তে ৰাইজে ভূমি পৰিকল্পনাত জড়িত হৈ কৃষিকার্যত নিয়োজিত হোৱাত, উক্ত আঁচনিখনে ভূমিক সুৰক্ষা দিয়ে, পানী ধৰি ৰখাৰ ক্ষমতা বঢ়ায়। উচ্চ উৎপাদনক্ষম বীজৰ ব্যৱহাৰ আৰু শস্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্রত ভিন্নতাকৰণৰ জড়িয়তে জলবিভাজিকা কার্য্যসূচীয়ে উৎপাদনৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি কৰে। কৃষিৰ গৱেষণাৰ প্রসাৰ, বিভিন্ন প্রকাৰৰ শস্য বীজ সৃষ্টি লগতে বিভিন্ন কৃষি পদ্ধতিৰ ক্ষেত্রত উন্নতিসাধন কৰা আদি এইক্ষেত্রত বিশেষ ভাবে গ্রহণযোগ্য বুলি গণ্য কৰিব পাৰি।
- **নিয়োগ সৃষ্টি ঃ** দ্বিবিধ শষ্য উৎপাদন অর্থাৎ শস্য উৎপাদনৰ একেটা ঋতুতে একেখিনি মাটিতে দুবিধ শস্য উৎপাদনৰ ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰাৰ ফলত বহু সংখ্যক মানুহক কর্ম্মসংস্থান দিব পৰা যায়, লগতে মানুহবোৰক হাঁহ-কুকুৰা পাম, ডায়েৰী, উদ্যোগ, মীনমহল আদিতো নিয়োগৰ ব্যৱস্থা কৰিব পৰা যায়। প্রযুক্তি বিদ্যাৰ ব্যৱহাৰে গ্রাম্যাঞ্চলত বহুসংখ্যক মানুহৰ বাবে নিয়োগৰ সুবিধা সৃষ্টি কৰে। গাঁও অঞ্চলত কৃষিভিত্তিক উদ্যোগৰ বিকাশ সাধনৰ জৰিয়তে নিয়োগ সৃষ্টিৰ পৰিসৰ বঢ়াব পৰা যায়।
- **কৃষিৰ ক্ষেত্রত তথ্য প্রযুক্তিৰ বৈপ্লৱিক প্রভাব ঃ** কৃষিৰ বিভিন্ন ক্ষেত্রত তথ্য প্রযুক্তিৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা আছে। যথাযোগ্য মানুহবোৰক সময়মতে খবৰবোৰ জনোৱাতো কৃতকার্য্যতা লাভৰ এটা চাবি কাঠি। ই খেতিয়ক সকলক সময়মতে সঠিক সংবাদ যোগান ধৰি কার্য্যকৰী আৰু উপযুক্ত সিদ্ধান্ত লোৱাত সহায় কৰে। প্রযুক্তিব্যৱহাৰ কৰি উৎপাদনৰ গতি বিধি লক্ষ্য কৰি থাকিব পাৰি। কৃষিৰ ক্ষেত্রত তথ্য প্রযুক্তিৰ নতুন সম্প্রসাৰণৰে লোৱা পদক্ষেপ সমূহ যেনেঃ কৃষিবিহাৰ (Krishivihar), আই- কিষাণ (i-Kisan), ই-কুটিৰ (i-Kutir), ই-চ্চাগু (e-Sagoo), ই- চাউপল (e-Chaupal), আই-চি টি মডেলচ (ICT Models)- এগ্রৱেব (Agroweb), এগ্রপেডিয়া (Agro pedia), এগ্রিনভেট(Agrinnovate)

ইত্যাদিৰে ভাৰতীয় কৃষি ব্যৱস্থাই উৎপাদন বৃদ্ধিৰ ক্ষেত্রত অগ্রণী ভূমিকা গ্রহণ কৰি আহিছে। আগন্তুক বছৰবোৰত কৃষিৰ আন্তঃগাথনি যেনে- জলসিঞ্চনৰ সুবিধা, ওৰেৰ হাউচিং (War ehousing) আৰু কল্ডষ্টৰেজ (Cold Storage) ইত্যাদিৰ ক্ষেত্রত বিনিয়োগ বৃদ্ধিৰ ফলত ভাৰতৰ কৃষিব্যৱস্থাই বহুতো সুবিধাৰে উপকৃত হ'ব বুলি আশা কৰা হৈছে। ক্রমহ্রাসমান ব্যয় আৰু কম সময়, উন্নত পৰিচালনা আৰু ৰাজহ সম্বন্ধীয় অনুপ্রেৰণা ইত্যাদি বিষয়ে অর্থনৈতিক বিকাশত নিশ্চিত ভাবে বৰঙণি আগবঢ়াব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ NDDB, CSO, GDP ৰ পূর্ণ অর্থ কি?

প্রশ্ন নং ৪ ঃ কৃষিৰ উৎপাদন বৃদ্ধি কৰিবলৈ বিভিন্ন প্রকাৰ তথ্য প্রযুক্তিগত ব্যবস্থ্যাবোৰ কি কি? (২০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

৮.৯ প্রযুক্তি ব্যৱহাৰ প্রসঙ্গত

ভাৰতবর্ষত প্রযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ মুঠেও সাবলীল নহয়। কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডত প্রযুক্তি ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্রত কিছুমান প্রত্যাহ্বানৰ সন্মুখিন হ'ব লগা হয়; সেইবোৰ হৈছে—

- প্রথমতে প্রযুক্তি সম্বন্ধীয় সজাগতা দেশখনৰ সকলো অঞ্চলতে সমান নহয় গাঁও অঞ্চলৰ সৰহ ভাগ মানুহেই প্রযুক্তিৰ অগ্রসৰতাৰ বিষয়ে সজাগ নহয়। সেয়েহে তেওঁলোকে নতুন প্রযুক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ প্রতি আগ্রহী নহয়। পাঞ্জাৱ, হাৰিয়ানা, মহাৰাষ্ট্রৰ খেতিয়কে নতুন প্রযুক্তি গ্রহণ কৰিছে যদিও আন কিছুমান ৰাজ্যত খেতিয়কসকলে এতিয়াও পুৰণিকলীয়া পদ্ধতিয়েই ব্যৱহাৰ কৰি আছে।
- গাঁওবোৰত শিক্ষিতৰ হাৰো সাধাৰণতে নিম্ন হোৱা দেখা যায়। সাধাৰণ শিক্ষাৰ লগতে কম্পিউটাৰ শিক্ষাৰ অভাবেও নতুন প্রযুক্তি কৌশল ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্রত প্রতিবন্ধক হিচাপে দেখা দিয়ে। শিক্ষাৰ অভাবৰ বাবে খেতিয়কসকল অজ্ঞ হোৱা বাবে তেওঁলোকে নতুন পৰিবর্তন গ্রহণ কৰিব নিবিচাৰে।
- কিছুমান খেতিয়কে নতুন প্রযুক্তি গ্রহণ কৰিবলৈ একেবাৰে অনিচ্ছুক হোৱা দেখা যায়। তেওঁলোকৰ এনে মনোভাবৰ বাবে কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ড অনগ্রসৰ অৱস্থাত থাকে।
- পুঁজি বা মূলধনৰ অভাবৰ কাৰণেও দুখীয়া খেতিয়কসকলে উন্নত প্রযুক্তি কৌশল কিনিবলৈ আৰু ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সক্ষম নহয়। বীজ- সাৰ, পশুধনৰ খাদ্য যথেষ্ট ব্যয় বহুল হোৱা দেখা যায়। ইয়াৰ ফলত ধনী খেতিয়কসকল ধনী হৈ গৈ থাকে আৰু দুখীয়া খেতিয়কসকল দুখীয়া হৈ গৈ থাকে। সকলোশ্রেণীৰ খেতিয়কৰ সমানে উন্নতি নহয়।

- বানপানী, ভূমি ক্ষয়, ভূমিকম্প আদি প্রাকৃতিক দুর্য্যোগৰ বাবেও কেতিয়াবা প্রযুক্তিবোৰৰ যথোপযুক্ত ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা নাযায়।
- বিজুলীযোগানৰ ক্ষেত্রত সঘনে দেখা দিয়া বেমেজালীয়েও প্রযুক্তি গ্রহণ কৰাত প্রতিবন্ধকতা হিচাবে দেখা দিয়ে । বিদ্যুৎ যোগানৰ নাটনিৰ বাবে গাওঁ অঞ্চলত নতুন প্রযুক্তি কৌশলবোৰ কৃতকার্যতাৰে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা নাযায়।
- উপযুক্ত পৰিবহন ব্যৱস্থাৰ অভাবত উৎপন্ন বস্তুবোৰ বহুসময়ত সময়মতে পঠিয়াব পৰা নাযায়, লগতে দালাল বা মধ্যভোগী সকলক দিবলগা কমিচন (উপঢৌকন) ৰ বাবে বস্তুবোৰৰ দাম বৃদ্ধি পালেও খেতিয়কসকলক কমমূল্য আদায় দিয়া হয়।
- প্রযুক্তিকৌশল ব্যৱহাৰৰ কাৰণে খেতিয়ক সকলক প্রশিক্ষণ দিয়াৰ সুবিধা নথকাৰ বাবে প্রযুক্তি ব্যৱহাৰৰ পৰা হ'ব পৰা লাভালাভৰ পৰিমাপ ব্যৱস্থাও সুবিধাজনক নহয় লগতে উপযুক্ত স্বাস্থ্যবিধিৰ অভাবৰ বাবে গাহৰি, কুকুৰা, মাছ আদি বিভিন্ন বেমাৰত আক্রান্তহোৱা দেখা যায়। ই কৃষি আৰু আনুসাঙ্গিক খণ্ডৰ উন্নয়নৰ ক্ষেত্রত ভয়ৰ কাৰণ হৈ পৰে।
- আধুনিক কুকুৰা পাম, মাছৰ পোনা জন্মোৱা ব্যৱস্থা,খেতিপথাৰ, দুগ্ধপাম, মীণ মহল আদিৰ পর্য্যবেক্ষণৰ ওপৰত বিশেষ ভাবে আলোক পাত নকৰাৰ ফলত কৃষক সকলৰ লাভৰ পৰিমান কম হোৱা দেখা যায়দি।
- অত্যাধিক প্রযুক্তিৰ ব্যৱহাৰে পৰিবেশৰ প্রতি সন্ত্রাস সৃষ্টি কৰাৰ লগতে বিভিন্ন প্রকাৰৰ প্রদূষণৰ সৃষ্টি কৰি পৰিবেশৰ ধ্বংস সাধন কৰিব পাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

৫ নং প্রশ্নঃ শুদ্ধ উত্তৰটো বাচি উলিয়াওক-
ভাৰতবর্ষত শিক্ষিতৰ হাৰ বেছি/কম।

৮.১০ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়ত আমি তলত দিয়া বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলোঁ ঃ —

- গ্রাম্য প্রযুক্তিয়ে কৃষি আৰু আনুসঙ্গিক খণ্ডৰ উৎপাদন বৃদ্ধিত সহায় কৰে আৰু দেশখন অর্থনীতিৰ বিকাশ সাধন কৰে।
- কৃষিবিপ্লৱ (সেউজবিপ্লৱ,নীলবিপ্লৱ শ্বেতবিপ্লৱ ইত্যাদি বিভিন্ন ধৰণৰ বিপ্লৱবোৰৰ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিকখণ্ডবোৰৰ উৎপাদন বৃদ্ধিৰ ওপৰত এটা ধনাত্মক প্রভাব আছে।
- কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডৰ ক্ষেত্রত চৰকাৰে লোৱা পদক্ষেপ বোৰে প্রাথমিক খণ্ডৰ উন্নয়নত নিশ্চিত ভাবে সহায় কৰিব।

- ওৱেৰ হাউচিং (Ware housing) আৰু কল্ডষ্টৰেজ (Cold Storage), পানী যোগানৰ ব্যৱস্থা ইত্যাদিৰ লগতে অন্যান্য প্রযুক্তি বোৰে উৎপাদনৰ পৰিমাণ বৃদ্ধিত গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্রহণ কৰিছে।
- ইন্টাৰনেট প্রযুক্তি (Internet Technology) এ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডত বৈপ্লৱিক পৰিবর্তন আনিছে।

নিম্ন সজাগতাৰ স্তৰ, নিৰক্ষৰতা, উপযুক্ত প্রশিক্ষণৰ সুবিধাৰ অভাৱ, সঘনে হোৱা বিদ্যুৎৰ কর্ত্তন, পর্য্যবেক্ষণৰ অভাব, অনুপযুক্ত পৰিবহন ব্যৱস্থা ইত্যাদি বিষয় বোৰে কৃষি আৰু আনুসাঙ্গিক খণ্ডত প্রযুক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্রত প্রত্যাহ্বান হিচাপে দেখা দিছে।

৮.১১ অধিক জানিবলৈ

1) Singh,K. (2009). *Rural Development Principles, Policies and Management.* New Delhi: Sage Publications.

2) Sreedhar, G. and Rajasekhar, D. (2014). *Rural Development in India (Strategies and Processes)*. New Delhi: Concept Publishing Company (P) Ltd.

৮.১২ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কৃষি

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সেউজ বিপ্লৱ, নীল বিপ্লৱ, শ্বেত বিপ্লৱ আৰু হালধীয়া বিপ্লৱ।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পূর্ণ অর্থসমূহ হৈছে—

NDDB: National Dairy Development Board (ৰাষ্ট্রীয় দুগ্ধপাম উন্নয়ন বোর্ড)

CSO: Central Statistics Office (কেন্দ্রীয় পৰিসংখ্যা কার্য্যালয়)

GDP: Gross Domestic Product (মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদন)

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কৃষিৰ উৎপাদনশীলতা আগবঢ়ায় নিবৰ কাৰণে লোৱা তথ্য প্রযুক্তিগত ব্যৱস্থাবোৰ হৈছে কৃষিবিহাৰ (Krishivihar), আই কিষাণ (i-Kishan), ই কুটিৰ (e-Kutir) ই -চাগো (e-Sagoo), আই-চি-টি-মডেলচ (ICT Models), এগ্রৱেব (Agroweb), এগ্রপেডিয়া (Agropedia), এগ্রিন'ভেট (Agrinnovate)।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কম (নিম্ন)

৮.১৩ আৰ্হি প্ৰশ্ন

অতি চুটি প্ৰশ্ন

১ নং প্ৰশ্ন ঃ গ্ৰাম্য প্ৰযুক্তিৰ অৰ্থ লিখক।

২ নং প্ৰশ্ন ঃ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডৰ অৰ্থ লিখক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ নীলবিপ্লৱ আৰু শ্বেত বিপ্লৱৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াওক।

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্ৰশ্ন ঃ কৃষিখণ্ডত তথ্য প্ৰযুক্তিৰ গুৰুত্ব আলোচনা কৰক।

২ নং প্ৰশ্ন ঃ কৃষিৰ পুৰণি পদ্ধতিবোৰৰ আধুনিকিকৰণৰ কিয় প্ৰয়োজন ব্যাখ্যা কৰক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ গাঁও উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযুক্তিৰ ভূমিকা আলোচনা কৰক।

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্ৰশ্ন ঃ সেউজ বিপ্লৱ আৰু ইয়াৰ আধুনিক কৃষিপদ্ধতিৰ ওপৰত প্ৰভাবৰ বিষয়ে লিখক।

২ নং প্ৰশ্ন ঃ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডত প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ভূমিকা আলোচনা কৰক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক খণ্ডত প্ৰযুক্তিবিদ্যা ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত উদ্ভৱ হোৱা প্ৰত্যাহ্বানবোৰৰ বিষয়ে লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৯ ঃ ভাৰতবৰ্ষত কৃষি আৰু পশুধনৰ বীমাকৰণৰ ব্যৱস্থা আৰু আঁচনি

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য

৯.২ পৰিচয়

৯.৩ ভাৰতবৰ্ষত কৃষি আৰু পশুধন বীমাৰ ভূমিকা

৯.৪ কৃষি আৰু পশুধন বীমাকৰণ সম্পৰ্কীয় ভাৰতৰ বিভিন্ন গ্ৰাম্য বীমা আঁচনিবোৰ

৯.৪.১ কৃষি বীমা আঁচনিবোৰ

৯.৪.২ পশুধন বীমা আঁচনিবোৰ

৯.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৯.৬ অধিক জানিবলৈ

৯.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৯.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ভাৰতৰ কৃষি বীমা কোম্পানীবোৰৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- কৃষি আৰু পশুধনৰ ক্ষেত্ৰত বীমা কোম্পানীবোৰৰ ভূমিকাৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব
- কৃষি আৰু পশুধন সম্পৰ্কীয় ভাৰতত থকা বিভিন্ন গ্ৰাম্য বীমা আঁচনিবোৰৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

৯.২ পৰিচয়

অৰ্থব্যৱস্থাত অৰ্থনৈতিক উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত কৃষি আৰু পশুধনে তাৎপৰ্য্য পূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। ভাৰতবৰ্ষ এখন ঘাইকৈ কৃষি প্ৰধান দেশ য'ত বহু নিযুত লোকে অৰ্থাৎ দেশখনৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ দুই-তৃতীয়াংশ লোকেই জীৱিকাৰ বাবে এই দুটা বিষয় (কৃষি আৰু পশুধন) ৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। মাংস, দুগ্ধজাত সামগ্ৰী, চামৰা, কাপোৰ আৰু বিলাসী পোছাক আদি উৎপন্ন কৰিবলৈ গৰু, ছাগলী, ভেড়া আদি পশুধন প্ৰতিপালন কৰা হয়। এই দুয়োবিধ উপাদানে খাদ্য সামগ্ৰী আৰু কেঁচামালৰ যোগান ধৰাৰ লগতে নিয়োগ অৰ্থাৎ কৰ্ম্ম সংস্থানৰ সুযোগ প্ৰদান কৰে। যদিও এই দুয়োটাই লাভজনক খণ্ড তথাপিও সেইবোৰ বিপদ মুক্ত নহয় যিহেতু কৃষিখণ্ডৰ উৎপন্ন সামগ্ৰী আৰু পশুধনৰ ক্ষতিশংকা সাঙোৰ খাই আছে। সেয়েহে ভাৰতৰ বীমা কোম্পানী বিলাকে এনেবোৰ ক্ষেত্ৰত দেখা দিয়া বিপদ আৰু ক্ষতিসাধনৰ প্ৰতিবন্ধক হিচাপে বীমা নীতিবোৰ দুয়োটাখণ্ডৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰি অহা দেখা যায়। তদুপৰি ভাৰত চৰকাৰে সময়ে সময়ে খেতিয়ক সকলৰ উপকাৰৰ

কাৰণে আৰু তেওঁলোকে সন্মুখীন হোৱা অসুবিধাবোৰ দূৰ কৰাৰ কাৰণে বিভিন্ন ব্যৱস্থা আৰু আঁচনি গ্ৰহণ কৰি আহিছে।

৯.৩ ভাৰতবৰ্ষত কৃষি আৰু পশুধন বীমাৰ ভূমিকা

খৰাংবতৰ, বানপানী, ঘূৰ্ণি বতাহ, তুষাৰপাত, ধুমুহা, ভূমিস্খলন আদিৰ দৰে জলবায়ু জনিত কাৰণৰ দ্বাৰা ভাৰতবৰ্ষৰ কৃষি ব্যৱস্থাটো সঘনে বেয়াকৈ প্ৰভাৱিত হোৱা দেখা যায় আৰু ইয়াৰ প্ৰভাব কৃষি খণ্ডৰ উৎপন্ন আৰু আয়ৰ ওপৰত ইমানেই বেছিকৈ পৰে যে সি খেতিয়কসকলৰ বাবে নিয়ন্ত্ৰনাতীত হৈ পৰে। ইয়াৰ উপৰিও পশুধনৰ মৃত্যুৰ বাবে খেতিয়ক সকল ব্যাপকভাবে লোকচানৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হয়। সেয়েহে খেতিয়ক সকলক যিকোনো অশুভ পৰিস্থিতিৰ পৰা ৰক্ষা কৰাৰ উদ্দেশ্যে বীমা কৌশলটো প্ৰয়োগ কৰা হয়।

'বীমা' এবিধ এনে বিত্তিয় ব্যৱস্থা যাৰ জৰিয়তে একে ধৰণৰ বিপদৰ সন্মুখীন হ'ব পৰা বহুসংখ্যকলোকে আগবঢ়োৱা কম পৰিমানৰ বৰঙণিৰ ধনেৰে গঠিত হোৱা পুঁজিৰ পৰা ক্ষতিৰ সন্মুখীন হোৱা কিছুসংখ্যক লোকক ক্ষতি পূৰণ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। সেয়েহে খেতিয়কসকলে বীমা আঁচনি গ্ৰহণ কৰি ভবিষ্যতে সন্মুখীন হ'ব লগা দুৰ্ভাগ্যৰ পৰা নিজকে সুৰক্ষিত কৰে। যিহেতু এই আঁচনিবোৰৰ লক্ষ্য হৈছে শস্যবোৰৰ সাম্ভাব্য ক্ষতি সাধন আৰু পশুধনৰ আকস্মিক মৃত্যুৰ বাবে খেতিয়কসকলে ভৰিব লগীয়া হোৱা আৰ্থিক লোকচানৰ মোকাবিলা কৰা। খেতিয়ক সকলে বীমা আঁচনি গ্ৰহণৰ জৰিয়তে তেওঁলোকৰ শস্য, পশুধন, কৃষিকাৰ্য্য আৰু শস্য চপোৱা আদিৰ ক্ষেত্ৰত হ'ব পৰা সাম্ভাব্য বিপদ বা ক্ষতিশংকাৰ পৰা সুৰক্ষা প্ৰদান কৰে।

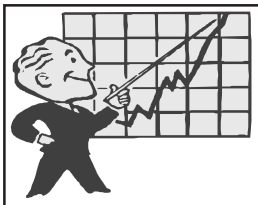
গ্ৰামীণ ভাৰতৰ কৃষিখণ্ডৰ বীমাকৰণ আৰু বিত্তীয় স্থায়িত্বৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি ভাৰত কৃষি বীমা কোম্পানী লিমিটেড ১৯৫৬ চনৰ কোম্পানী আইনৰ অধীনত ২০০২ চনৰ ২০ ডিচেম্বৰত গঠন কৰা হয় আৰু ১ এপ্ৰিল ২০০৩ চনৰ পৰা ভাৰতৰ কৃষি বীমা কোম্পানী (Agriculture Insurance Company /AIC) এ তাৰ ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰে। ই এটা চৰকাৰীখণ্ডৰ বীমা কোম্পানী। ভাৰত চৰকাৰ বিত্ত মন্ত্ৰণালয়ৰ পৰিচালনা আৰু নিৰ্দ্দেশনাত ই কাম কৰি আহিছে। ১৫০০ কোটি টকা কৰ্ত্তৃত্বশীল অনুমোদিত মূলধন আৰু ২০০ কোটি টকা আদায়ীকৃত (Paid up Capital) মূলধন হিচাপে লৈ AIC আৰম্ভ কৰা হৈছিল।

AIC ৰ অংশীদাৰ সকল হৈছে—

- ভাৰতৰ সাধাৰণ বীমা নিগম (GIC) ৩৫ %
- ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি আৰু গাঁও উন্নয়ন বেংক (NABARD) ৩০ %
- ৰাষ্ট্ৰীয় বীমা কোম্পানী লিমিটেড (NICL) ৮.৭৫ %
- দি নিউ ইণ্ডিয়া এচুউৰেন্স কোম্পানী লিমিটেড (NIACL) ৮.৭৫ %
- অৰিয়েণ্টেল ইন্সিউৰেন্স কোম্পানী লিমিটেড (OICL) ৮.৭৫ %
- দি ইউনাইটেড ইন্সিউৰেন্স কোম্পানী লিমিটেড (UICL) ৮.৭৫ %

প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ, কীট-পতঙ্গৰ আক্ৰমণ, শস্যৰ ৰোগ বা উল্লেখ-যোগ্য শস্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত হোৱা বিফলতা আদিৰ বাবে বীমা সুৰক্ষা প্ৰদান কৰাৰ লগতে কৃষি উন্নয়নৰ বাবে প্ৰগতিশীল ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰাৰ বাবে খেতিয়ক সকলক সাহায্য প্ৰদানৰ বাবে AIC গঠন কৰা হৈছে। AIC ৰ বীমা আঁচনিসমূহে অগ্নিকাণ্ড, বজ্ৰ, ধুমুহা, শিলবৰষুণ, ঘূৰ্ণীবতাহ, টাইফুন, মহাবায়ু, হাৰিকেন, টৰ্ণেডো, বানপানী, ভূমিস্খলন, খৰাংবতৰ, কীট-পতঙ্গৰ আক্ৰমণ, শস্যৰৰোগ আদিৰ পৰা শস্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত হোৱা অকৃতকাৰ্য্যতা আদি বিভিন্ন বিপদৰক্ষেত্ৰত বীমা সুৰক্ষা প্ৰদান কৰে।

ভাৰতৰ গ্ৰাম্যঞ্চলত সৰহভাগ খেতিয়কেই মিশ্ৰ বা যৌথ কৃষিপাম পদ্ধতি অনুসৰণ কৰি আহিছে য'ত কৃষিসামগ্ৰী উৎপাদনৰ লগতে পশুধন পালনো সন্নিবিষ্ট হৈ থাকে। সেয়েহে ভাৰতৰ গ্ৰাম্যাঞ্চলত পশুধনো আয় উপাৰ্জনৰ এটা উৎস বুলি গণ্য কৰা হয়। সেই কাৰণেই খেতিয়ক আৰু পশু পালকসকলক নিশ্চিত নিৰাপত্তা প্ৰদান কৰাৰ বাবে এটা কৌশলৰ প্ৰয়োজন হয়, যিয়ে পশুধনৰ ক্ষেত্ৰত হ'ব পৰা সাম্ভাব্য ক্ষতিৰ বিপৰীতে কাম কৰিব পাৰে। ইয়াৰ লগত সঙ্গতি ৰাখিয়েই ভাৰতৰ কৃষি মন্ত্ৰণালয়ৰ অধীনত থকা পশুপালন, দুগ্ধজাত সামগ্ৰী উৎপন্ন পাম (Dairy Farming) আৰু মীন মহল বিভাগে পশুধন বীমা আঁচনি নামেৰে এখন কেন্দ্ৰীয় ভাবে অনুমোদিত বীমা আঁচনি আৰম্ভ কৰিছিল। এই পশুধন বীমা আঁচনিখন প্ৰাৰম্ভিক পৰ্য্যায়ত দশম পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাৰ ২০০৫-০৬ আৰু ২০০৬-০৭ আৰু একাদশ পৰিকল্পনাৰ ২০০৭-০৮ বৰ্ষৰ পৰা নিয়মিত ভাবে দেশখনৰ নতুনকৈ নিৰ্ব্বাচন কৰা ১০০ খন জিলাত প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

১ নং প্ৰশ্নঃ 'বীমা'ৰ ধাৰণাটোৰ অৰ্থ লিখক। (২০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

২ নং প্ৰশ্নঃ ভাৰতৰ কৃষি বীমা কোম্পানীটো কেতিয়া স্থাপন কৰা হৈছিল?

.....

৩ নং প্ৰশ্নঃ পশুধন বুলিলে কি বুজা যায়? (২০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

৯.৪ কৃষি আৰু পশুধন সম্পৰ্কীয় ভাৰতৰ বিভিন্ন গ্ৰাম্য বীমা আঁচনিবোৰ

ভাৰতবৰ্ষৰ কৃষি আৰু পশুধন খণ্ডক লাভজনক আৰু নিৰাপদ কৰাৰ কাৰণে গ্ৰহণ কৰা বিভিন্ন গ্ৰাম্য বীমা আঁচনি সমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

৯.৪.১ কৃষি বীমা আঁচনিবোৰ

কৃষিখণ্ডত দেখা দিব পৰা বিপদৰপৰা খেতিয়কসকলক সকাহ দিয়াৰ কাৰণে কৃষি বীমা কোম্পানী আৰু ভাৰত চৰকাৰে কিছুমান বীমা আঁচনি প্ৰৱৰ্ত্তন কৰি আহিছে। এই আঁচনিসমূহ তলত চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল।

ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি বীমা আঁচনি (National Agricultural Insurance Scheme/ NAIS) ঃ ১৯৯৯-২০০০ চনত ভাৰত চৰকাৰে ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি বীমা যোজনা (Rastriya Krishi Bima Yojana) নামেৰে এখন বীমা আঁচনি প্ৰৱৰ্ত্তন কৰিছিল। ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি বীমা আঁচনি খনে বিপদৰ সন্মুখীন হোৱা সকলোধৰণৰ খাদ্যশস্য যেনে— ধান, গম, বার্লি, মাকৈ, বজ্ৰা, মিলেট, মাহজাতীয় শস্য (বুট,মটৰ, মগু, মাটি মাহ) তেলৰ বীজ, কুঁহিয়াৰ, উদ্যান শস্য আৰু বাণিজ্যিক শস্য (মৰাপাট, কপাহ,কফি চাহ) আদিক সামৰি লয়। এই আঁচনিখন আমাৰ দেশখনৰ সকলোবোৰ ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলতে প্ৰযোজ্য হোৱা দেখা যায়। সকলো শ্ৰেণীৰ খেতিয়ক, আধিখোৱা খেতিয়ক, বিশেষ ধৰণৰ শস্য উৎপাদন কৰা খেতিয়ক সকলক এই আঁচনিখনৰ আওতাত সামৰি লবলৈ যোগ্য বুলি বিবেচনা কৰা হৈছে।

NAIS ৰ উদ্দেশ্য / লক্ষ্যবোৰ হৈছে—

প্ৰাকৃতিক দুৰ্য্যোগ, কীট -পতঙ্গৰ আক্ৰমণ আৰু ৰোগত আক্ৰান্ত হোৱাৰ ফলত উল্লেখিত শস্য সমূহৰ উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত বিফল হোৱা খেতিয়কসকলক বীমাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰাৰ লগতে আৰ্থিক সাহায্য আগবঢ়োৱা আৰু লগতে প্ৰগতিশীল আধুনিক উৎপাদন ব্যৱস্থা গ্ৰহণৰ বাবে কৃষি ক্ষেত্ৰত উচ্চ মূল্যৰ উপাদান আৰু উচ্চমানৰ প্ৰযুক্তি কৌশল প্ৰয়োগ কৰাৰ বাবে খেতিয়ক সকলক উৎসাহিত কৰা। এই আঁচনিৰ অধীনত বীমাৰ কিস্তিৰ হাৰ বীমা কৰা খাদ্যশস্যবোৰৰ মূল্যৰ ১.৫ শতাংশ ৰ পৰা ৩.৫ শতাংশৰ ভিতৰত ধাৰ্য্য কৰা হ'ব। উদ্যান শস্য আৰু বাণিজ্যিক শস্যৰ বাবে বীমাৰ কিস্তিৰ হাৰ বেলেগ কৈ ধাৰ্য্য কৰা হয়। ধাৰ্য্য কৰা কিস্তিৰ মূল্যৰ ৫০ শতাংশ ভৰতুকি হিচাপে ক্ষুদ্ৰ আৰু প্ৰান্তিক বা উপান্তখেতিয়ক সকলে লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়।

ৰাষ্ট্ৰীয় শস্য বীমা কাৰ্যসূচী বা আঁচনি (National Crop Insurance Programme / NCIP) ঃ সংশোধিত বা পৰিৱৰ্তিত ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি বীমা আঁচনি (Modified National Agricultural Insurance Scheme/ MNAIS), বতৰ ভিত্তিক শস্যবীমা আঁচনি (Weather Based Crop Insurance/ WBCI) আৰু ২০১৩ চনত ভাৰত চৰকাৰে খেতিয়কসকলৰ বাবে বন্ধুত্বপূৰ্ণ শস্য বীমা আঁচনি হিচাপে আৰম্ভ কৰা নাৰিকল ফল বীমা আঁচনি (Coconut Palm Insurance Scheme/ CPIS) নামৰ আঁচনি তিনিখনক একত্ৰিত কৰি ২০১৩ চনত NCIP আৰম্ভ কৰা হয়। NCIP এ খাদ্য শস্য (ধান, বার্লি, গম, বজ্ৰা আৰু ডাইলবোৰ) তেলৰ বীজ আৰু বাৰ্ষিক বাণিজ্যিক

ও উদ্যানশস্যবোৰ সামৰি লৈছে। বিশেষ অঞ্চলত উল্লেখিত খাদ্য শস্য উৎপাদন কৰা আধিখোৱা খেতিয়ককে আদি কৰি সকলো খেতিয়ককে এই আঁচনিখনৰ অধীনত সামৰি ল'বলৈ যোগ্য বুলি গণ্য কৰা হয়।

NCIP ৰ উদ্দেশ্যবোৰ হৈছে- শস্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্রতহোৱা ক্ষতিৰ বাবে খেতিয়ক বিলাকক বিত্তীয় সাহার্য্য আগবঢ়োৱা, কৃষি ঋণৰধাৰা অব্যাহত থকাত সহায় কৰা আৰু খেতিয়কসকলক কৃষিৰ ক্ষেত্রত উন্নত কৃষি পদ্ধতি আৰু উচ্চতৰ প্রযুক্তি ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰা। এই আঁচনিখন অনুসৰি বীমা কোম্পানীবোৰে উল্লেখিত প্রত্যেকবিধ শস্যৰ বীমাৰ কিস্তিৰ হাৰৰ লগতে শুদ্ধ কিস্তিৰ হাৰ হিচাপ কৰি উলিয়াব । খৰিফ শস্য আৰু ৰবিশস্যৰ বতৰত উৎপাদিত খাদ্য শস্য আৰু তেলৰ বীজৰ ক্ষেত্রত ক্রমে ১১ শতাংশ (খৰিফ শস্য) আৰু ৯ শতাংশ (ৰবি শস্য) হাৰত ধার্য্য কৰা হ'ব। যিকোনো প্রকাৰৰ বার্ষিক বাণিজ্যিক আৰু উদ্যানশস্যৰ ক্ষেত্রত বীমাৰ কিস্তিৰ হাৰ ১৩ শতাংশ প্রযোজ্য হ'ব। যিবোৰ শস্যৰ ক্ষেত্রত বীমাৰ কিস্তিৰ হাৰ প্রযোজ্য হাৰতকৈ বেছি তেনে ক্ষেত্রত তাৰ বীমাকৃত ধনৰ পৰিমাণ উচ্চ মাত্রাৰ অনুপাতত হ্রাস কৰা হ'ব। প্রত্যেকটা পাঁচবছৰীয়া পৰিকল্পনাৰ অন্তত এই উচ্চ মাত্রাবোৰ পুনৰ নিৰীক্ষণ আৰু নির্দ্ধাৰণ কৰা হ'ব পাৰে।

NCIP ৰ তিনিটা ভাগ আছে—

- MNAISঃ প্রাকৃতিক দুর্য্যোগৰ কাৰণে শস্য উৎপাদনত অকৃতকার্য্য হলে অথবা বিশেষ ঋতুত শস্য উৎপাদনৰ হাৰ নিম্ন হলে এই আঁচনি খনৰ অধীনত বীমাই সামৰি লোৱাৰ লগতে আর্থিক সাহার্য্য আগবঢ়ায়।
- WBCISঃ বেয়া বতৰ জনিত কাৰণত শস্যৰ উৎপাদনৰ পৰিমান খেতিয়কৰ আশানুৰূপ নহলে এই আঁচনিখনে বীমা সুৰক্ষা প্রদানৰ লগতে বিত্তীয় সাহর্য্যও আগবঢ়ায়। এই আঁচনিখনে সুৰক্ষা প্রদান কৰা শস্যবোৰৰ ভিতৰত ধান, বার্লি, গম, বজ্রা আৰু ডাইলজাতীয় শস্যবোৰ, তেলৰ বীজ আৰু বাণিজ্যিক আৰু উদ্যান শস্য বোৰকো সামৰি লয়। এই আঁচনিখনে সামৰি লোৱা শস্যবোৰ চৰকাৰৰ নির্দ্দেশ ক্রমে স্থিৰ কৰা হয়।
- CPIS ঃ অপ্রতিৰোধ্য প্রাকৃতিক কাৰণৰ দ্বাৰা নাৰিকল উৎপাদনৰ ক্ষেত্রত হোৱা ক্ষতিৰ দায়িত্ব এই বীমা আঁচনি খনে সামৰি লয়। বীমা সুৰক্ষা প্রদান কৰা প্রতিদাল গছৰ ক্ষেত্রত আদায় পাব লগা ধনৰ পৰিমাণ গাইগুটিয়াকৈ ধার্য্য কৰা হ'ব। সাধাৰণতে ধুমুহা, শিলবৰষুণ, চাইক্লন, বানপানী, ভূমিকম্প, ভূমিস্খলন, কীটপতঙ্গ আৰু শস্যৰ ৰোগৰ সংহাৰীৰূপ আদি ঘটনাৰ পৰিপ্রেক্ষিতত হোৱা ধ্বংসাত্মক কার্য্যৰ বিপৰীতে আঁচনি খনে বীমাৰ ব্যৱস্থা কৰে।

জৈৰ ইন্ধন বা লাগনিগছ (খৰিৰকাঠ) ৰ বীমা (Bio-Fuel Tree/Plant Insurance)ঃ এই আঁচনিখন খৰি হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা গছৰ খেতি কৰা খেতিয়কসকলৰ

ক্ষেত্রত প্রয়োগ কৰা হয়। বিশেষধৰণৰ প্রাকৃতিক দুর্য্যোগৰ বাবে খৰিৰ কাঠ উৎপাদন কৰাত অশুভ প্রভাব পৰা দেখা যায়। এই বীমা আঁচনি খনে সামৰি লোৱা গছবোৰ হৈছে জাট্র'ফা কাৰকাচ (জাট্র'ফা) পংগামিয়া পিন্নাটা (কাৰনছা), আজাদিৰাচথা ইনডিকা (নীম), বাচ্চিৰা লটিফলিৰা (মহুয়া), কল্লোফিল্লাম ইনোফিল্লাম (পলংগা) আৰু সিমাৰৌবা গ্লৌচা (পেৰাডাইজ গছ)।

বীমাকাৰীৰ মুদ্রাগত ক্ষতিৰ পৰিমাণক এই বীমা আঁচনিখনে সামৰি ল'ব। প্রাকৃতিক দুর্য্যোগ যেনে- বানপানী, ঘূর্ণি বতাহ, শিলবৰষুণ, ধুমুহা, তুষাৰ পাত, কীট-পতঙ্গৰ আক্রমণ এইবোৰৰ যিকোনো এটাৰ বা সন্মিলিত কাৰণৰ পৰা গছডালৰক্ষেত্রত হোৱা সর্বমুঠ ক্ষতি বা হানিৰ বাবে গছডাল প্রতিপালনৰ নামত বীমাকাৰীজনে কৰা সর্বমুঠ ব্যয়ৰ পৰিমাণক এই বীমা আঁচনি খনে সামৰি লব। অতিৰিক্ত বীমাৰ কিস্তি আদায় দিলে খৰাং বতৰৰ বাবে হোৱা ক্ষতিৰ পৰিমাণো বীমা আঁচনি খনে সামৰি ল'ব। বীমাকৃত ধনৰ পৰিমাণ গছডালৰ বাবে কৰা ব্যয়ৰ সমান আৰু ইয়াৰ পৰিমাণ উক্ত ব্যয়ৰ ১২৫ শতাংশৰ পৰা ১৫০ শতাংশলৈ বৃদ্ধি কৰিব পৰা যাব। আঁচনিখনৰ কার্য্যকাল বছৰেকীয়া যদিও তিনি বছৰ বা পাঁচ বছৰৰ বাবেও বীমা কৰিব পাৰে।

এলাচি খেতি আৰু উৎপন্নৰ বীমা (Cardamom Plant And Yield Insurance)ঃ ই এনে এখন বীমা আঁচনি যিয়ে এলাচি গছৰ জোপাহা আৰু উৎপন্নৰ ক্ষেত্রত এৰাব নোৱাৰা ক্ষতিৰ পৰিণাম স্বৰূপে এলাচি উৎপন্নৰ পৰিমাণ আশানুৰূপ নোহোৱা বাবে খেতিয়কসকলে সন্মুখীন হোৱা লোকচানক সামৰি লয়। আঁচনিখন দুটা খণ্ড বা শাখাত ভাগ কৰা হয় যেনে শাখা-I আৰু শাখা -II। বীমাকাৰীসকলে যিকোনো এটা শাখা বা উভয়শাখাৰ বীমা কৰিব পাৰে। শাখা-I ৰ অধীনত বীমাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে অপ্রতিৰোধ্য প্রাকৃতিক দুর্যোগৰ কাৰণে শস্য উৎপাদনৰ পৰিমাণ হ্রাস পোৱাৰ বিপৰীতে বীমা কোম্পনীয়ে ক্ষতিপূৰণ আদায় কৰি দিয়ে। আনহাতে শাখা-II ৰ অধীনত কৰা বীমাৰ ক্ষেত্রত প্রতিজোপা গছ পুলিৰ বাবে গাইগুটীয়াকৈ বা সর্ব্বমুঠ খেতিকৰা প্রতি জোপা(২ বছৰৰ পৰা ১২ বছৰৰ ভিতৰৰ) গছক সামৰি লোৱা হয় আৰু ক্ষতিপুৰণৰ হিচাপ কৰা হয়। এই বীমা আঁচনিখন কেৰল কেৰেলা, তামিলনাড়ু, কর্ণাটক আৰু চিকিমৰ খেতিয়ক সকলৰ বাবেহে প্রযোজ্য।

নাৰিকল ফলৰ গছৰ বীমা আঁচনি (Coconut Palm Insurance Scheme)ঃ নাৰিকল এবিধ দীর্ঘজীৰি গছ আৰু ইয়াৰ খেতি জলবায়ু পৰিবর্তন, প্রাকৃতিক দুর্য্যোগ, কীট, পতঙ্গৰ আক্রমণ আৰু উদ্ভিদৰ ৰোগৰ দ্বাৰা বিপদাপন্ন হোৱা দেখা যায়। সেয়েহে এই বিধ শস্যৰ খেতিয়কসকলে ভুগিব লগীয়া হোৱা ক্ষতিৰ পৰিমাণ চকুত পৰা বিধৰ আৰু তাৰ বাবে বীমাৰ প্রয়োজন হয়। নাৰিকলৰ খেতি পানীৰ বাবে বৰষুণৰ ওপৰত নির্ভৰশীল আৰু বিভিন্ন প্রকাৰৰ জৈৰিক আৰু অজৈৰিক প্রভাৱৰ প্রতি সংবেদনশীল হোৱা দেখা যায়। সেয়েহে নাৰিকল খেতিয়কসকলে সন্মুখীন হ'বলগা

বিপদ নুন্যতম কৰাৰ প্ৰয়োজনত নাৰিকলৰ গছ আৰু ফলবোৰ এখন বীমা আঁচনিৰ অধীনত সামৰি লোৱা হৈছে। চাপৰ (বাওনা) প্ৰজাতি (Dwarf) আৰু সংকৰ (Hybrid) সচৰ নাৰিকল গছৰ খেতিয়ক বিলাকক ক্ৰমে ৪ বছৰৰ পৰা ৬০ বছৰ আৰু ৭ বছৰৰ পৰা ৬০ বছৰৰ প্ৰতিজোপা গছৰ ক্ষেত্ৰত হোৱা মুঠ লোকচানৰ পৰিমাণৰ বাবে ক্ষতিপূৰণৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। নাৰিকল উন্নয়ন বোৰ্ড (Coconut Development Board/ CDB) ৰ জৰিয়তে নিকটস্থ কৃষি বিভাগৰ কাৰ্য্যালয়, উদ্যান শস্য বিভাগৰ কাৰ্য্যালয়ৰ পঞ্জীয়ণ ভুক্ত নাৰিকল উৎপাদনকাৰী সমিতিৰ জৰিয়তে বীমাৰ সুবিধা লাভ কৰিব পাৰে।

আলুখেতিৰ বীমা (Potato Crop Insurance/ PCI) ঃ দেশখনৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ আলুখেতি কৰা খেতিয়কসকলৰ ক্ষেত্ৰত আলুখেতি বীমা প্ৰযোজ্য হয়। বানপানী, ঘূৰ্ণিবতাহ, ধুমুহা, কীটপতঙ্গৰ আক্ৰমণ আৰু শস্যৰ ৰোগৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত হৈ আলু গছবোৰ মৰা আৰু উৎপাদনৰ পৰিমাণ হ্ৰাস পোৱা ধৰণৰ লোকচানবোৰ সামৰি লোৱাৰ লগতে এই আঁচনিখনে খেতিয়কসকলে সন্মুখীন হোৱা মুদ্ৰাগত লোকচান আৰু বীমাকৃত মূল্যৰ বীমাৰ সময়চোৱাত নিৰাপত্তা প্ৰদান কৰে।

পাল্‌প উদ গছৰ বীমা (Pulp Wood Insurance) ঃ পাল্‌প উদ উৎপন্নকাৰী খেতিয়ক সকলৰ বাবে ই এখন বিশেষ বীমা আঁচনি। পাল্‌প উদৰ উৎপন্নৰ পৰিমাণ সাধাৰণতে বিশেষধৰণৰ প্ৰাকৃতিক দুৰ্য্যোগ যেনে ঘূৰ্ণিবতাহ, ভূমিকম্প, বানপানী, অতিবৃষ্টি ,অনাবৃষ্টি বা খৰাং বতৰ আদিৰ ফলত ক্ষতিগ্ৰস্ত হয় আৰু হ্ৰাস পায়। বীমাকৃত ধনৰ পৰিমাণ এই ক্ষেত্ৰত উৎপাদন ব্যয়ৰ সমপৰিমাণৰ হলেও বীমাকাৰী ভেদে ১২৫% ৰ পৰা ১৫০% ৰ অধিকো হ'ব পাৰে। এই বীমা আঁচনিখন যদিও এবছৰৰ বাবেহে, প্ৰয়োজন সাপেক্ষ ইয়াৰ কাৰ্য্যকাল পাঁচবছৰলৈ বৃদ্ধি কৰিব পৰাৰ ব্যৱস্থা বা সুবিধা আছে। সাধাৰণতে আন আন বীমা আঁচনিবোৰে যেতিয়া সৰ্ব্বমুঠ ক্ষতিৰ বাবেহে আৰ্থিক সাহায্য প্ৰদান কৰে এই আঁচনিখনে আংশিক ক্ষতিৰ ক্ষেত্ৰতো বীমাকাৰী খেতিয়কক সাহায্য আগবঢ়ায়। AIC বা অনুমোদিত ব্যক্তিগত /যৌথ বীমা এজেণ্টৰ পৰা এনে বীমা ব্যৱস্থা ক্ৰয় কৰিব পাৰি।

কফি খেতিৰ বাবে বৃষ্টিপাত বীমা আঁচনি (Rainfall Insurance Scheme-Coffee/ RISC) ঃ কফি বোৰ্ড, চেণ্ট্ৰেল কফিৰিচার্জ ইনষ্টিটিউট আৰু কফি উৎপাদনকাৰী খেতিয়ক সকলৰ লগত কৰা সিদ্ধান্ত অনুসৰি AIC-এ কৰ্ণাটক, কেৰেলা আৰু তামিলনাড়ুৰ কফি খেতিয়কসকলৰ বাবে এই অদ্বিতীয় বিশেষ আঁচনিখন প্ৰস্তুত কৰিছে। বৃষ্টিপাতৰ ফলত ক্ষতিগ্ৰস্ত কফি খেতিয়ক সকলক এই আঁচনিখনে সাহায্য আগবঢ়াব বুলি আশা কৰা হৈছে। নিৰ্বাচিত ৰাজ্যকেইখনৰ ৰুবাচটা (Robusta) অথবা অৰবিকা (Arbica) প্ৰকাৰৰ কফি উৎপন্ন কৰা যিকোনো খেতিয়কৰ বাবে এই বীমা আঁচনিখন উপলব্ধ হ'ব। এই বীমা, আঁচনিখনৰ কাৰ্য্যকাল চলিত বছৰৰ ১ মাৰ্চৰ পৰা পৰৱৰ্তী

বছৰৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহলৈ। বীমা আঁচনিখনে সামৰি লোৱা সময়সূচী তলত দিয়া ধৰণৰঃ—

সামৰি লোৱা সময় চোৱাৰ নাম	অৰবিকা কফি	ৰুবাচটা কফি
Blossom Shower	চলিত বছৰৰ ১ মাৰ্চৰ পৰা চলিত বছৰৰ ৩০ এপ্ৰিললৈ	চলিত বছৰ ১ মাৰ্চ পৰা ১৫ এপ্ৰিললৈ
Backing Shower	চলিত বছৰৰ ১ মে'ৰ পৰা ১৯ মে'লৈ	চলিত বছৰৰ ১ মে'ৰ পৰা ১৯ মে'লৈ
Monsoon Shower	চলিত বছৰৰ ১জুনৰ পৰা ৩০ চেপ্টেম্বৰ'লৈ	চলিত বছৰ ১ জুনৰ পৰা ৩০ চেপ্টেম্বৰ'লৈ
Post Monsoon Shower	চলিত বছৰৰ ১ নবেম্বৰৰ পৰা পৰৱৰ্তী বছৰৰ ৩১ জানুৱাৰীলৈ	চলিত বছৰ ১ ডিচেম্বৰৰ পৰা পৰৱৰ্তী বছৰৰ ২৮ ফেব্ৰুৱাৰী'লৈ

বীমাৰ বাবে আদায় দিব লগা কিস্তিৰ টকাৰ পৰিমাণ কফিৰ প্ৰকাৰ, ঠাইডোখৰৰ অৱস্থিতি, সামৰি লোৱা সময়সূচী, সেই বিশেষ অঞ্চলটোত আগতে হোৱা বৃষ্টিপাতৰ প্ৰকৃতি আৰু খেতিপথাৰৰ আকাৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে।

ৰবৰখেতিৰ বীমা (Rubber Plantation Insurance)ঃ ৰবৰ এবিধ গুৰুত্বপূৰ্ণ অৰ্থকৰী শস্য। আমাৰ দেশখনৰ কেৰেলা আৰু উত্তৰ পূৰ্ব্বাঞ্চলৰ ৰাজ্যকেইখনত মূলতঃ এই খেতি কৰা হয়। ৰবৰ খেতিক সুৰক্ষিত কৰাৰ কাৰণে ৰবৰ খেতিৰ বীমা আঁচনিৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। এই আঁচনিখনে বানপানী, ধুমুহা, জুই, ব্ৰজ পাত, আন্দোলন, ধৰ্ম্মঘট আদিৰ পৰা ৰবৰ খেতিৰ ক্ষেত্ৰত হ'ব পৰা সৰ্বমুঠ ক্ষতি আৰু ব্যয় বোধ কৰাৰ কাৰণে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰে। স্থলপথ, ৰে'লপথৰ যানবাহন বা বনৰীয়া জন্তুৰ পৰা হোৱা লোকচানৰ পৰিমাণ সামৰি লবলৈও এই আঁচনিখনৰ ক্ষেত্ৰ বিস্তৃত কৰিব পৰা যায়। উদ্ভিদৰ ৰোগ আৰু কীট-পতঙ্গৰ পৰা হোৱা ক্ষতি এই আঁচনিখনৰ আওটাৰ বাহিৰত।

এই আঁচনিখন পৈণত আৰু অপৈণত ৰবৰ গছবোৰৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য। অপৈণত গছৰ পুলিটো লগোৱা মাহৰ শেষৰ দিনটোৰ পৰা ৭ বছৰলৈ এই বীমা আঁচনিখন কৰিব দিয়া হয়। এবছৰ, দুবছৰ, তিনিবছৰৰ পৰা আঠ বছৰলৈ বা তাৰ পিছতো খণ্ডভিত্তিত ২৫ বছৰলৈ বীমা আঁচনিখনে সামৰি লয়।

বৰ্ষা বীমা আঁচনি (Rainfall Insurance)ঃ ভাৰতৰ কৃষিব্যৱস্থা বিশেষ ভাবে বতৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হোৱা দেখা যায়। সেয়েহে বৰ্ষাবীমা আঁচনিখন ২০০৫ চনৰ পৰা আৰম্ভ কৰা হয়। এই আঁচনি খনক বৃষ্টিপাত ভিত্তিক শস্যৰ বীমা আঁচনি বুলি কবপৰা যায়। এই বীমা আঁচুখিনৰ অধীনত ক্ষতিপুৰণ তেতিয়াহে দিয়া হয় যেতিয়া অঞ্চলটোত খেতিৰ সময়ত হ'ব লগা নিৰ্দ্দিষ্ট পৰিমাণৰ বৃষ্টিপাতৰ তুলনাত প্ৰকৃততেহোৱা

বৃষ্টিপাতৰ পৰিমাণ কম হয়। বৃষ্টিপাতৰ ফলত ক্ষতিৰ সন্মুখীন হ'ব লগা সকলো খেতিয়কৰ বাবে ই এখন স্বেচ্ছাকৃত বীমা আঁচনি। আৰম্ভনীতে যি সকল খেতিয়কৰ বাবে NAIS স্বেচ্চাকৃত আৰু WBCIS ৰ সুবিধা নোপোৱা খেতিয়ক সকলৰ বাবে বৰ্ষাবীমা আঁচনি প্ৰযোজ্য আছিল।

বৰ্ষা বীমা আঁচনিয়ে সামৰিলোৱা বিকল্প সুবিধা সমূহ হৈছে—

১ নং বিকল্প (Option-I) ঋতুভিত্তিক বৃষ্টিপাত বীমা (Seasonal Rainfall Insurance) ঃ এই বীমা আঁচনিখনৰ সুবিধা জুন মাহৰ পৰা চেপ্টেম্বৰ মাহলৈ দিয়া হয়।

২ নং বিকল্প (Option-II) বৃষ্টিপাত বিতৰণৰ বীমা (Rainfall Distribution Insurance/ RDI)ঃ কিছুমান বিষয় বা উপাদানৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি RDI ৰ সুবিধা জুন মাহৰ এটা নিৰ্দ্দিষ্ট সপ্তাহৰ পৰা চেপ্টেম্বৰ মাহৰ এটা নিৰ্দ্দিষ্ট সপ্তাহলৈ প্ৰদান কৰা হয়।

৩ নং বিকল্প (Option-III) শস্য সিচা বীমা আঁচনি (Sowing Insurance)ঃ এই বীমা আঁচনিখন অনুসৰি জুনমাহৰ পৰা আগষ্ট মাহলৈ বীমাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা হয়।

ৰবিশস্য বতৰৰ বীমা (Rabi Weather Insurance) ঃ বেয়া বতৰৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত খেতিয়কসকলক নিৰাপত্তা আৰু সুৰক্ষা প্ৰদানৰ বাবে AIC এ এই বতৰ বীমা (ৰবিশস্যৰ বতৰ বীমা) আঁচনিখন আৰম্ভ কৰিছিলে। গম, সৰিয়হ, বুট, আলু, মচুৰ, বার্লি, আদিৰ দৰে যিবোৰ শস্যৰ উৎপন্নৰ পৰিমান অত্যাধিক বৃষ্টিপাত আৰু তাপমাত্ৰাৰ তাৰতম্যৰ ফলত ভীষণ ভাবে হ্ৰাস পায় তেনেবোৰ শস্যৰ বাবে এই বীমা আঁচনিখন প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল।

এই বীমা আঁচনিখন ডিচেম্বৰ মাহৰ পৰা এপ্ৰিল মাহলৈ কার্যকৰী হয়। অৱশ্যে শস্যবিধৰ প্ৰকৃতি আৰু বেলেগ বিষয়ৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কার্যকাল বেলেগ বেলেগ হয়। সকলো খেতিয়ক, ক্ষুদ্ৰখেতিয়ক বা প্ৰান্তীয় ভূমিৰ মালিক বা ৰায়তেই হওঁক এই বতৰ বীমা আঁচনিখন কিনিব পাৰে। দাবীৰ ধন এটা নিৰ্দ্দিষ্ট হাৰত (uniform rate) বীমা কৰোতা সকলে উৎপন্নকাৰীসকলক আদায় দিব লাগে।

৯.৪.২ পশুধন বীমা আঁচনিবোৰ

পশুধন বীমা আঁচনি কেন্দ্ৰীয়ভাবে পৰিচালিত কৰা এখন আঁচনি। ২০১৪ চনৰ পৰা দেশখনৰ আটাইবোৰ জিলাতে এই আঁচনিখন প্ৰয়োগ কৰা হয়। ঘৰুৱা আৰু বৰ্ণসংকৰণজাতৰ গাখীৰ দিয়া, বোজাবাহী জন্তু (Pack Animals) যেনে— ঘোঁৰা, গাধ, খচ্চৰ, উট, টাটুঘোঁৰা (Ponies) আৰু অন্যান্য পশুধন, ছাগলী, ভেড়া, গাহৰী, শহা, ইয়াক আৰু মেঠোন আদিক এই বীমা আঁচনিখনে সামৰি লৈছে। জন্তু এবিধৰ প্ৰচলিত বজাৰ দৰৰ বাবে এই আঁচনিখনৰ অধীনত বীমা কৰা হয়। বীমা কৰিব বিচৰা

জন্তুটোৰ বজাৰ দৰ ভেটেনাৰী অফিচাৰ অথবা খণ্ড উন্নয়ন বিষয়া ()ৰ উপস্থিতিত বীমাকৰণৰ দ্বাৰা উপকৃত হ'ব বিচৰা ব্যক্তিজনে আৰু বীমা কোম্পানীয়ে যৌথ ভাবে নিৰূপণ কৰিব। এই আঁচিনিখনৰ ভৰতুকিৰ সুবিধা পাঁচ বিধ জন্তুৰক্ষেত্ৰত সীমাৱদ্ধ থাকিব। ভেঁড়া, ছাগলী, গাহৰী আদিৰ ক্ষেত্ৰত ভৰতুকিৰ পৰিমাণ পশুগোটৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা হ'ব। ১ টা পশুগোট =১০টা জন্তু অর্থাৎ মুঠ৫০টা জন্তুৰ ক্ষেত্ৰত ভৰতুকি গিৰিহঁতে লাভ কৰিব।

ভাৰতৰ চৰকাৰৰ অধীনত থকা পশু পালন বিভাগ, দুগ্ধ পাম বিভাগ আৰু মীন বিভাগেও কেন্দ্ৰীয়ভাৱে পৰিচালিত অর্থাৎ গৰু-ম'হৰ প্ৰজননৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰকল্প (NPCBB) নামেৰে এখন আঁচনি ২০০০ চনৰ অক্টোবৰ মাহৰ পৰা প্ৰয়োগ কৰি আহিছে। আঁচনিখনৰ উদ্দেশ্য হৈছে— কৃত্ৰিম প্ৰজননৰ বাবে উন্নত জাতৰ গৰু মহৰ সৃষ্টি কৰা। লগতে উন্নত বুলি প্ৰমাণিত থলুৱা জাতৰ জন্তু আহৰণ কৰা। ৰাজ্যিক পশুধন উন্নয়ন বোৰ্ডৰ দৰে ৰাজ্যিক প্ৰয়োগ এজেন্সীবোৰ (SIAs)ৰ জড়িয়তে উক্ত প্ৰকল্পৰ কাম কাজ চলোৱাহৈছে। যিবোৰ ৰাজ্যত NPCBB প্ৰয়োগ কৰা নাই বা যিবোৰ ৰাজ্যত SIAs নাই তেনে ৰাজ্যবোৰত পশুধন বীমা আঁচনি খন ৰাজ্যিক পশুপালন বিভাগৰ জড়িয়তে প্ৰয়োগ কৰা হ'ব। যিবোৰ গাই গৰু আৰু মাইকী ম'হে একোটা পিয়নত কমেও ১৫০০ লিটাৰ গাখীৰ দিয়ে তেনে গাই গৰু আৰু ম'হকহে এই আঁচনিখনে সামৰি ল'ব আৰু সেইবোৰে প্ৰচলতি সৰ্ব্বাধিক বজাৰ দৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিহে বীমা কৰিব পাৰিব । আন বীমা পৰিকল্পনাৰ অধীনত থকা জন্তুবোৰৰ ক্ষেত্ৰত এই আঁচনিখন প্ৰযোজ্য নহ''ব। জন্তু এটাৰ চলিত বজাৰ দৰৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি বীমা কৰা হয়। বীমা কৰিব বিচৰা জন্তুটোৰ অনুমোদিত বজাৰ দৰ জন্তুটোৰ গৰাকী, কৰ্ত্তৃত্ব প্ৰদান কৰা পশুচিকিৎসক আৰু বীমা এজেণ্ট জনে যৌথভাবে নিৰূপণ কৰিব।

এই দুখন পশুধন বীমা আঁচনিৰ বাহিৰেও ৰাজহুৱা অথবা ব্যক্তিগত ভাৱে কাম কৰি থকা বীমা কোম্পানীবোৰেও পশুধনৰ বীমাৰ কাৰণে খেতিয়ক সকললৈ বেলেগে বেলেগ বীমা আঁচনি আগবঢ়ায় আহিছে। ইয়াৰে কিছুমান গৰু বীমা, ভেড়া আৰু ছাগলীৰ বীমা, হাঁহ, কুকুৰা পামৰ বীমা, মৎস্য পালন বীমা, ৰেছম পলুৰ বীমা,মৌ-মাখি পালনৰ বীমা ইত্যাদি। ইয়াৰে কিছুমান তলত চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল—

- **গো-বীমা আঁচনিঃ** আগতে ভাৰতৰ সাধাৰণ বীমা নিগমৰ অধীনত বজাৰ চুক্তিৰ প্ৰক্ৰিয়া হিচাপে গো-বীমা আঁচনিখন পৰিচালিত হৈছিল। এই আঁচনিখনে থলুৱা প্ৰজাতিৰ বর্ণ সঙ্কৰ (Indigenous Cross Breed) আৰু বিদেশী (Exotic) গৰু (ব্যক্তিগত মালিকৰ স্বত্বাধীনতপোহা) বোৰ সামৰি লৈছিলে। লগতে দুগ্ধপাম, সমবায় নিগম, দুগ্ধশালা বোৰকো ই সামৰি লৈছিলে। গো-বীমা শব্দটোৰে খীৰতি গাইগৰু, ম'হৰ পোৱালী (দমৰা, চেউৰী), ষাড় গৰু, মতামহ, মেঠোন আটাইবোৰকে বুজোৱা হয়। দুর্ঘটনা, বেমাৰ, শল্যচিকিৎসা (অপাৰেচন) ধর্ম্মঘট, ৰায়ত, অসামৰিক

গোলমাল, সন্ত্রাস বাদী কার্য্যকলাপ আৰু ভূমিকম্প আদি কাৰণত পশুধনৰ মৃত্যু হলেহে এই আঁচনি খনে ক্ষতি পূৰণৰ ব্যৱস্থা কৰিব।

- **ভেড়া আৰু ছাগলী বীমা** ঃ বজাৰ চুক্তিৰ অধীনত এই বীমা আঁচনিখনে দুর্ঘটনা অগ্নিদাহ, বজ্রপাত, বানপানী, ঘূর্ণীবতাহ, দুর্ভিক্ষ, ধর্ম্মঘট, ৰায়ত আৰু অসামৰিক গোলমাল ইত্যাদি কাৰণত ভেড়া আৰু ছাগলীৰ মৃত্যু হলে ক্ষতিপূৰণ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰে। ভূমিকম্প আৰু ভূমিস্খলন জনিত কাৰণত হোৱা ভেড়া আৰু ছাগলীৰ মৃত্যুও আঁচনি খনে সামৰি ল'ব।
- **গাহৰীৰ বীমা** ঃ সকলো প্রকাৰৰ থলুৱা, বর্ণসঙ্কৰ আৰু আমদানিকৃত গাহৰীবোৰক এই আঁচনিখনে সামৰি লয়। দুর্ঘটনা বা বেমাৰত মৃত্যু হলেহে এই আঁচনিখনে সামৰি ল'ব। পোৱালী দিওতে অথবা নোমসংগ্রহ কৰোতে হোৱা বিপদৰ বাবে জন্তুবোৰ অকামিলা হৈ পৰিলে এই বীমা আঁচনি খনৰ অধীনত ক্ষতিপূৰণ দিয়াৰ ব্যৱস্থা নাথাকে।
- **মৌ-মাখি পালন বীমা আঁচনি** ঃ এই বীমা আঁচনিখনে জুই, বানপানী, বন্যা-ধুমুহা, তুফান, ঘূর্ণিবতাহ, হাৰিকেন, টর্ণেডো আদিৰ দৰে দুর্য্যোগত ক্ষতিগ্রস্ত হৈ উৎপাদন হ্রাস পোৱা মৌ পালকসকলক বীমা সুৰক্ষা প্রদান কৰে। মৌ বিচনি (বাহ বা চাক) সলনি কৰাৰ সময়ত চুৰিকার্য্য, বিশেষধৰণৰ বেমাৰ যেনে-থাইচেক্ (Thaisac) আৰু আইৰিড' ভাইৰাছ (Iridovirus) আৰু কীটপতঙ্গ নাশক দৰবৰ বিষ ক্রিয়াৰ বাবে হোৱা ক্ষয় ক্ষতি সামৰিলোৱাৰ বাবেও এই বীমা আঁচনি খন সম্প্রসাৰণ কৰিব পৰা যায়।
- **কুকুৰা পাম আৰু হাঁহ পালন বীমা আঁচনি** ঃ ভাৰতবর্ষৰ খেতিয়কসকলৰ নিজা ববীয়াকৈ থকা হাঁহ-কুকুৰাৰ পামৰ বাবেও বীমাৰ ব্যৱস্থা আছে। সকলোধৰণৰ পৰিভ্রমী (বিদেশী) আৰু বর্ণসংকৰজাত কুকুৰা আৰু হাঁহৰ পামৰ ক্ষেত্রত জুই-বজ্রপাত, দুর্ভিক্ষ, ধর্ম্মঘট, ৰায়ত আৰু অসামৰিক গোলমাল, দুর্ঘটনা আৰু বেমাৰ জনিত কাৰণত হোৱা ক্ষতিসাধনৰ বাবে বীমা সুৰক্ষাৰ ব্যৱস্থা এই আঁচনিখনৰ জৰিয়তে কৰা হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

৪ নং প্রশ্নঃ AIC ৰ যিকোনো তিনিখন কৃষি বীমা আঁচনিৰ নাম উল্লেখ কৰক। (২০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

৫ নং প্ৰশ্নঃ ৰাষ্ট্ৰীয় শস্য বীমা আঁচনিৰ ভাগ তিনিটা, কি কি ? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

৬ নং প্ৰশ্নঃ ৰাষ্ট্ৰীয় পশুধন বীমা আঁচনিখনৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক। (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

.....

.....

৯.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়ত আমি তলত দিয়া বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলোঁ ঃ —

- ভাৰতবৰ্ষত কৃষি আৰু পশুধনৰ বাবে আৰ্থিক সাহায্য আৰু নিৰাপত্তা প্ৰদানৰ ক্ষেত্ৰত বীমাখণ্ডৰ গুৰুত্ব আছে।
- খেতিয়ক সকলক কৃষিখণ্ডৰ লগত সংশিষ্ট বিপদ-আপদৰ বিপৰীতে সুৰক্ষা দিয়াৰ কাৰণে বীমা বজাৰখনত বিভিন্ন বীমা আঁচনিবোৰৰ প্ৰচলন আছে।
- ২০১৩ চনত ৰূপান্তৰিত/সংশোধিত ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি বীমা আঁচনি (MNAIS), বতৰ ভিত্তিক শস্য বীমা আঁচনি (WBCIS) আৰু নাৰিকল খেতিৰ বীমা আঁচনি নামৰ তিনিখন আঁচনি একত্ৰিত কৰি ৰাষ্ট্ৰীয়শস্য বীমা আঁচনি (NCIPS) প্ৰৱৰ্তন কৰা হয়।
- পশুধন বীমা আঁচনিখন এখন কেন্দ্ৰীয় ভাবে আগবঢ়োৱা আঁচনি যিয়ে থলুৱা বৰ্ণসংকৰ গাখীৰ দিয়া জন্তু, মালবাহী জন্তু আৰু আন পশুধনক বীমা সুৰক্ষা প্ৰদান কৰে। জন্তু এবিধৰ চলিত বজাৰ দৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি এই আঁচনিখনৰ জড়িয়তে তাৰ বীমা কৰা হয়।
- গৰু আৰু ম'হৰ প্ৰজননৰ ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰকল্পটো প্ৰৱৰ্তন কৰাৰ উদ্দেশ্য হ'ল- কৃত্ৰিম প্ৰজনন ব্যৱস্থাৰ জড়িয়তে উন্নতজাতৰ গৰু আৰু ম'হৰ সৃষ্টি কৰাৰ লগতে উন্নতবুলি প্ৰমাণিত থলুৱা জন্তু আহৰণ কৰা।

৯.৬ অধিক জানিবলৈ

1) Raju, S.S. and Chand, Ramesh. (2009). *Agricultural Risk and Insurance in India: Problems and Prospects.* New Delhi: Academic Foundation

2) Sastry, N. S. R. (1995). *Livestock Sector of India: Regional Aspects.* Lucknow: International Book Distributing Company.

৯.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বীমা কৰণ এটা বিত্তীয় ব্যৱস্থা যাৰ জড়িয়তে কম সংখ্যক মানুহে ভোগ কৰা ক্ষতিৰ পৰিমাণ একেধৰণৰ বিপদৰ মুখা মুখী হোৱা বহুতো মানুহৰ কম পৰিমাণৰ বৰঙণিৰে গঠন হোৱা পুঁজিৰে পূৰণ কৰা হয়।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভাৰত কৃষি বীমা কোম্পানী লিমিটেড ২০০২ চনৰ ২০ ডিচেম্বৰত স্থাপন কৰা হৈছিল।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পশুধন মানে হৈছে গাঁও অঞ্চলবোৰত মাংস, দুগ্ধজাত সামগ্রী, চামৰা আৰু ঊণসূতা উৎপাদনৰ কাৰণে পোহা ঘৰচীয়া জন্তুবোৰ।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ AIC ৰ তিনিখন কৃষিবীমা আঁচনি হৈছে- ৰাষ্ট্রীয় কৃষিবীমা আঁচনি, ৰাষ্ট্রীয় শস্যবীমা কার্য্যসূচী আঁচনি আৰু ইলাচিগছ আৰু উৎপন্নৰ বীমা।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰাষ্ট্রীয় শস্য বীমা কার্য্যসূচীত অন্তর্ভুক্ত আঁচনি তিনিখন হৈছে ৰূপান্তৰিত বা সংশোধিত ৰাষ্ট্রীয় কৃষি বীমা আঁচনি, বতৰ ভিত্তিক শস্য বীমা আঁচনি আৰু নাৰিকলফল বীমা আঁচনি।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পশুধন বীমা আঁচনি হৈছে এখন কেন্দ্রীয় পৃষ্ঠপোষকতাত গ্রহণ কৰা আঁচনি যাৰ অধীনত থলুৱা বর্ণসংকৰ গাখীৰ দিয়া জন্তু, বোজাবাহী জন্তু যেনে- ঘোঁৰা, গাধ, খচ্চৰ, উট আৰু আন আন পশুধন যেনে- ভেড়া, ছাগলী, গাহৰি আদিক সামৰি লোৱা হয়। জন্তু এটাৰ প্রচলিত বজাৰ দৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি এই আঁচনিখনৰ অধীনত জন্তু এবিধৰ বীমা কৰা হয় । জন্তুটোৰ গৰাকী, বীমা কোম্পানীৰ এজেণ্ট আদিৰ মধ্যস্থতাত জন্তু বিধৰ প্রচলিত বজাৰ দৰ নির্দ্ধাৰণ কৰা হয়।

৯.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্ৰশ্ন ঃ ভাৰতৰ কৃষি বীমা কোম্পানী লিমিটেডৰ ওপৰত এটা চমু টোকা লিখক।

২ নং প্ৰশ্ন ঃ ৰাষ্ট্ৰীয় শস্য বীমা কাৰ্য্যসূচীৰ অংশ তিনিটা চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ পশুধন বুলিলে কি বুজা যায়? ভাৰতত পশুধনৰ বাবে থকা পাঁচখন গ্ৰাম্য বীমা আঁচনিৰ নাম উল্লেখ কৰক।

৪ নং প্ৰশ্ন ঃ গৰু আৰু ম'হৰ প্ৰজননৰ বাবে থকা ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰকল্পটোৰ বিষয়ে আপুনি কি জানে।

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্ৰশ্ন ঃ কৃষিবীমা কোম্পানীয়ে আগবঢ়োৱা বিভিন্ন কৃষিবীমা আঁচনিবোৰ কি কি?

২ নং প্ৰশ্ন ঃ ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি বীমা আঁচনি আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় শস্য বীমা কাৰ্য্য সূচীৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ ভাৰতত থকা পশুধন বীমা আঁচনিবোৰৰ বিষয়ে এটা টোকা লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১০ ঃ ভাৰতত গ্ৰাম্য বিত্ত

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য
১০.২ পৰিচয়
১০.৩ ভাৰতত গ্ৰাম্য বিত্তৰ অনা আনুষ্ঠানিক উৎস
১০.৩.১ পৰম্পৰাগত বেংক
১০.৩.২ মুদ্ৰা ধাৰ দিওঁতা
১০.৩.৩ ভূমিপতি
১০.৩.৪ ব্যৱসায়ী
১০.৪ ভাৰতত গ্ৰাম্য বিত্তৰ আনুষ্ঠানিক উৎস
১০.৪.১ সমবায় বেংক
১০.৪.২ ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংক
১০.৪.৩ নিগম আৰু সৰ্বোচ্চ নিকায় (নাবার্ড, কৃৰ্ষি বিত্ত নিগম, আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক)
১০.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১০.৬ অধিক জানিবলৈ
১০.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
১০.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- গ্ৰাম্য বিত্তৰ অর্থ জানিব পাৰিব
- গ্ৰাম্য বিত্তৰ আনুষ্ঠানিক আৰু অনা আনুষ্ঠানিক উৎসৰ মাজৰ পার্থক্য উলিয়াব পাৰিব
- ভাৰতত গ্ৰাম্য বিত্তৰ আনুষ্ঠানিক উৎসৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ভাৰতত গ্ৰাম্যবিত্তৰ আনুষ্ঠানিক উৎসৰ গুৰুত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১০.২ পৰিচয়

গ্ৰাম্য অঞ্চলৰ মানুহে ব্যৱহাৰ কৰা যিবোৰ বিত্তীয় সেৱা সেইবোৰকে গ্ৰাম্য বিত্ত বুলি জনা যায়। ভাৰতৰ দৰে উন্নয়নশীল দেশত গ্ৰাম্য বৃত্তৰ দুয়োটা আনুষ্ঠানিক আৰু অনা আনুষ্ঠানিক উৎসই ব্যৱহাৰ হয়। অৱশ্যে গ্ৰাম্য অঞ্চলৰ মানুহে এতিয়াও অনা আনুষ্ঠানিক ঋণৰ উৎসকেই অগ্ৰাধিকাৰ দিয়ে। যদিও গ্ৰাম্য বিত্তৰ মূল বিষয় সমূহ হ'ল ঋণ, কৃষক আৰু সূদৰ হাৰ, কিন্তু

এতিয়ালৈকে সেই প্ৰধান বিষয় যিবোৰে খৰটকীয়া ভাবে গাওঁলীয়া লোকৰ বিত্তীয় প্ৰয়োজন পূৰাব পাৰে সেইবোৰ নীতি নিৰ্দ্ধাৰকসকলৰ পৰা বহু নিলগত থাকে। বিশেষকৈ গ্ৰাম্য অঞ্চলৰ মহিলা, শিশু আৰু বয়সস্থ মানুহৰ ক্ষেত্ৰত বিত্তীয় প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণত অপৰ্য্যাপ্ত। সংগত নোহোৱা বিত্তীয় প্ৰয়োজনীয়তা সমূহ ক্ৰমে কৃষকৰ বিত্তীয় প্ৰয়োজনৰ জীৱনী চক্ৰ, বিনিয়োগ বিত্ত আৰু ক্ষতিশংঙ্কা ব্যৱস্থাপনাৰ লগত জড়িত। এই অধ্যায়ত আমি অনা আনুষ্ঠানিক আৰু আনুষ্ঠানিক গ্ৰাম্য বৃত্তৰ উৎস, ইয়াৰ কাৰ্য্যৱলী আৰু গুৰুত্বৰ বিষয়ে বিতং ভাবে আলোচনা কৰিম।

১০.৩ ভাৰতত গ্ৰাম্য বিত্তৰ অনা আনুষ্ঠানিক উৎস

ঋণ প্ৰতিষ্ঠান এখনৰ অনা আনুষ্ঠানিক বা ব্যক্তিগত বিত্ত বুলিলে মহাজন, ভূমিৰ গৰাকী, বন্ধু বান্ধব, ওচৰ চুবুৰীয়া, সম্বন্ধীয় লোক আদিয়ে যোগান ধৰা বিত্তকে বুজা হয়। মুদ্ৰা ঋণ লোৱাটো সাধাৰণতে গাওঁৰ মহাজনে কৃষি কৰিবলৈ দিয়া ঋণৰ লগত জড়িত যিহেতু তেওঁলোকে অত্যাধিক সুতৰ হাৰত উৎপাদিত আৰু অনুৎপাদিত দুয়োবিধ কাৰ্য্যৰ বাবেই ঋণ প্ৰদান কৰে। মহাজনে সদায় মানুহৰ প্ৰতিজ্ঞাপত্ৰ, পৰিশোধ কৰা নিয়ম, ৰছিদ বিহীন লেনদেন, মিছা কথা আদি বিভিন্ন পদ্ধতিৰে কম টকাৰ ঠাইত বেছি পইচা লয়। তেওঁলোকে বিভিন্ন নিয়মৰ প্ৰৱৰ্তন কৰে আৰু ফলস্বৰূপে ভাৰতীয় কৃষিৰ ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট দুৰ্যোগৰ সৃষ্টি হয়। তেওঁলোকৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য হৈছে কৃষকসকলক শোষণ কৰি সিহতৰ মাটি অধিকাৰ কৰা। তলত আমি ভাৰতৰ গ্ৰাম্য বৃত্তৰ কেইটামান বিশেষ গুৰুত্বপূৰ্ণ অনা আনুষ্ঠানিক উৎসৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

১০.৩.১ পৰম্পৰাগত বেংক

ভাৰতত ৰীতিগত ভাবে বেংক ব্যৱস্থাৰ আৰম্ভনি হোৱাৰ আগতেই পৰম্পৰাগত বেংক ব্যৱস্থাই দেশৰ গ্ৰাম্য অঞ্চলৰ বিত্তীয় ব্যৱস্থাত যথেষ্ট উল্লেখনীয় বৰঙনি আগবঢ়াইছিল। পৰম্পৰাগত ব্যৱসায়ী সকল যি কোনো ব্যক্তিগত প্ৰতিষ্ঠানৰ গৰাকী অথবা সেইসকল ব্যক্তি যিসকলে ৰীতিগত বেংকৰ নিচিনাকৈ কাম কৰে আৰু সেইকাৰণেই তেওঁলোকে কেৱল টকা জমাই নথয় কিন্তু ঋণো আগবঢ়ায়। সেই বেংক বিলাকে কেৱল ক্ষুদ্ৰ ব্যৱসায়ী সকলকে নহয় প্ৰয়োজন হোৱা অইন মানুহকো ঋণ দিয়ে। অৱশ্যে বৃটিছৰ আগমনে তেওঁলোকৰ স্থিতি নষ্ট কৰে যিহেতু প্ৰচলিত বেংক পদ্ধতিয়ে যথেষ্ট সংগবদ্ধ ৰূপত কাম কৰিছিল।

পৰম্পৰাগত বেংকৰ কাৰ্যৱলীঃ

তলত পৰম্পৰাগত বেংকৰ কাৰ্য্যৱলী সমূহ উল্লেখ কৰা হ'ল যিবোৰক বেংকিং আৰু অনাবেংকিং কাৰ্য্যৱলী হিচাপে পৃথক কৰা হৈছে।

- আমানত গ্ৰহণঃ পৰম্পৰাগত বেংক সমূহে জনসাধাৰণৰ পৰা নিদিষ্ট সময়ত আমানত মুদ্ৰা গ্ৰহণ কৰে আৰু তাৰ বাবে নিদিষ্ট সুতৰ হাৰ প্ৰদান কৰিব লাগে।

- ঋণ প্ৰদানঃ পৰম্পৰাগত বেংক সমূহে বন্ধক হিচাপে মাটি, সোণ, শষ্য আদিৰ বিপৰিতে ঋণ প্ৰদান কৰিছিল।
- বাট্টাহুন্দিঃ টকাৰ বিনিময় পত্ৰৰ নিচিনা হুন্দিৰ দ্বাৰাও পৰম্পৰাগত বেংক সমূহে গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰ্য্য সম্পন্ন কৰিছিল। হুন্দি দুই প্ৰকাৰৰ-
  - দৰ্শনি হুন্দিঃ এই হুন্দি মতে চাহিদা হিচাপে ধন পৰিশোধ কৰা হয়।
  - মুদ্দাতি হুন্দিঃ এই হুন্দি মতে হুন্দিত উল্লেখ কৰা সময় অনুসৰি ধন পৰিশোধ কৰা হয়।
- ধন আদি পঠিওৱা সুবিধাঃ পৰম্পৰাগত বেংক সমূহে গ্ৰাহকক টকা পঠিওৱাত সুবিধা কৰি দিয়ে। যদি তেওঁলোকৰ অইন ঠাইত বা অইন কিছু পৰম্পৰাগত বেংক থাকে তেন্তে এখন লিখিত পত্ৰ (হিচাপ)ৰ দ্বাৰা তেওঁলোকৰ শাখালৈ যিসকলৰ টকা পঠিওৱাৰ সুবিধা আছে তেওঁলোকে তেনেদৰে ধন পঠিয়াই দিয়ে।
- কৰ্তৃত্বশীল প্ৰতিনিধি ঃ এইসকল লোকে ব্যৱসায়ীক প্ৰতিষ্ঠানৰ কৰ্তৃত্বশীল প্ৰতিনিধি হিচাপে দায়িত্ব পালন কৰে।
- অনুমান মূলক কাৰ্য্য ঃ ভোগ্য সামগ্ৰীৰ আৰু খোৱা শষ্য আৰু খাবলৈ ব্যৱহাৰ নকৰা শষ্যৰ অনুমান মূলক কাৰ্য্যত কৰ্তৃত্বশীল প্ৰতিনিধিসকলে প্ৰণোদিত কৰে।

পৰম্পৰাগত বেংকৰ গুৰুত্বঃ ভাৰতবৰ্ষৰ গ্ৰামীন বিত্তীয় অৰ্থনীতিত পৰম্পৰাগত বেংক সমূহে এক তাৎপৰ্য্য মূলক ভূমিকা পালন কৰিছিল। বৃটিছসকলৰ আগমনৰ পিছত ভাৰতত আধুনিক বেংকৰ উন্নতিৰ লগে লগে পৰম্পৰাগত বেংকৰ সেৱাৰ ব্যৱস্থা বাধাগ্ৰস্ত হৈছিল। তথাপিও গাওঁৰ লোক সকলক পৰম্পৰাগত বেংকৰ পৰা ঋণ লোৱা কাৰ্য্য বন্ধ কৰিব পৰা নাছিল। এইটো সকলোৰে জ্ঞাত যে ঋণৰ সুবিধা গ্ৰহণ কৰিবলৈ এজন ব্যক্তিয়ে আধুনিক বেংক ব্যৱস্থাত বহু চৰ্তাৱলী পূৰণ কৰিবলগীয়া হয়। যিহেতু গাওঁলীয়া লোক সকল কম শিক্ষিত আৰু কৃষিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল সেয়ে আধুনিক বেংক ব্যৱস্থা তেওঁলোকৰ বাবে সহজলভ্য আৰু বন্ধুত্বপূৰ্ণ নহয় গতিকে তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত অভাব বা কৃষি অথবা ব্যৱসায়ীৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিবলৈ পৰম্পৰাগত বেংক সমূহৰ ওচৰ চাপে। বৃটিছ সকলৰ বেংক সমূহৰ নিচিনা, পৰম্পৰাগত বেংক সমূহৰ কোনো নিদিষ্ট সময় নথকা বাবে এই বেংক সমূহ গাওঁবাসীৰ পচন্দৰ হয়। পৰম্পৰাগত বেংক সমূহৰ বেচিভাগেই ঋণ প্ৰদান কাৰ্য্যৰ উদ্দেশ্যে ব্যৱহাৰ হয়। টকা পইচাৰ প্ৰেৰণ বা বিত্তীয় সুবিধাৰ যোগেদি ক্ষুদ্ৰ ব্যৱসায়ী, ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগী আৰু প্ৰতিষ্ঠিত ব্যৱসায়ীসকলক অকল আভ্যন্তৰিণ বিত্তীয় সাহাৰ্য্য প্ৰদান নকৰি ব্যৱসায় সম্প্ৰসাৰণৰ কাৰণেও সুবিধা কৰি দিয়ে। তদুপৰি, এই বেংকে, গ্ৰামীণ এলেকাৰ পৰা নগৰলৈ কৃৰ্ষিজাত সামগ্ৰীৰ যোগানত সহায় কৰে। গতিকে ভাৰতবৰ্ষত পৰম্পৰাগত বেংক সমূহৰ গুৰুত্ব অপাৰ।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

১ নং প্ৰশ্নঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক-

গ্ৰামীণ ভাৰত ঘাইকৈ ..... ভিত্তিক।

২ নং প্ৰশ্নঃ পৰম্পৰাগত বেংকৰ দুটা কাৰ্য্যৱলী লিখক। (৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

.....

৩ নং প্ৰশ্নঃ পৰম্পৰাগত বেংকৰ গুৰুত্বৱলীৰ দুটা কাৰণ উল্লেখ কৰক। (৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

.....

১০.৩.২ মুদ্ৰা ধাৰ দিওঁতা

মুদ্ৰা ধাৰ দিওঁতা বা মহাজনসকল এনে এটা গোট যিয়ে উচ্চ হাৰৰ সুতৰ বাবদ কম পৰিমান ঋণ মানুহক প্ৰদান কৰে আৰু যিসকল বেংকব্যৱস্থাৰ লগত অতি কম পৰিমানেহে জড়িত বা একেবাৰেই জড়িত নহয়।

মুদ্ৰা ধাৰ দিওঁতাৰ কাৰ্য্যৱলীঃ

- স্বভোগ বা অনান্য কৃষিৰ উদ্দেশ্যে হস্বকালীন ঋণ প্ৰদান কৰা হয়।
- যিহেতু মহাজনে ব্যক্তিগত ভাবে ঋণ লওতাজনৰ যোগ্যতা সম্পৰ্কে জ্ঞাত হয়, ঋণ প্ৰদান কৰোতে, সুত আৰোপ কৰোতে আৰু ঋণ উদ্ধাৰ কৰোতে কঠোৰ বা নমনীয় স্থিতি গ্ৰহণ কৰে।
- গ্ৰামীন এলেকাত ঋণ দিওঁতা সকল (মহাজন) অধিক গতিশীল হয় আৰু অনাদায় ঋণ উদ্ধাৰৰ বাবে চাপ সৃষ্টি কৰিবলৈ বিভিন্ন কৌশল যেনে কৃষকৰ মাটি বলপূৰ্ব্বক ভাবে দখল, জাতিগত অপছন্দ, পঞ্চায়তৰ তৰফৰ পৰা চাপ আদি অবলম্বন কৰে।
- গ্ৰামীন এলেকাত এই মহাজন সকলে বিভিন্ন ভ্ৰষ্টাচাৰৰ আশ্ৰয় লয়। উদাহৰণ স্বৰূপে হিচাবৰ খেলিমেলি, সুতৰ অগ্ৰীম আদায়, উপহাৰৰ দাবী, ঋণ লওতাৰ পৰা বিনামজুৰীৰ সেৱাদান সাব্যস্ত কৰা, দান বৰঙণিৰ বাবে দাবী, উকা কাগজত টিপ চহী গ্ৰহণ কৰা কাৰ্য্য, মূলধন তথা সূত পৰিশোধ কৰা কোনো প্ৰমাণ পত্ৰ নিদিয়া,

ঋণ লওতাৰ ভূমি বা গৃহৰ দলিল পত্ৰ আদি বন্ধক হিচাপে ৰাখি থোৱা, ঋণগ্ৰস্ত কৃষকক বলপুৰ্ব্বক ভাবে বজাৰ দৰতকৈ বহু কম মূল্যত কৃষিজাত উৎপন্ন সামগ্ৰী আগতিয়াকৈ বিক্ৰী কৰিবলৈ বাধ্য কৰোৱা ইত্যাদি ।

ঋণদাতাৰ বা মহাজনসকলৰ গুৰুত্বঃ

গ্ৰামীন এলেকাত মহাজন সকলে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। বেংক ব্যৱস্থাৰ অভাবৰ কাৰণে গ্ৰামীণ লোক সকলে বহু অসুবিধাৰ সন্মুখীন হব লগা হয়। এনে পৰিস্থিতিত তেওঁলোকে বিত্তীয় সাহাৰ্য্যৰ কাৰণে মহাজনৰ ওচৰ চাপিব লগা হয়। তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত উপভোগৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ লগে লগে উৎপাদন ক্ষম আৰু অন্যান্য সামাজিক প্ৰায়োজনীয়তা পূৰণৰ কাৰণে মহাজন সকলে আৱশ্যকীয় বিত্তীয় সাহাৰ্য্য কৰে। এই সাহাৰ্য্য কাৰ্য্য কৰোতে মহাজনসকলে গ্ৰামীন দৰিদ্ৰলোকৰ পৰা অত্যাধিক সুত আদায় কৰে। অশিক্ষিত আৰু অজ্ঞতাৰ কাৰণে, মহাজনে আৰোপ কৰা অত্যাধিক সুতৰ বোজা গ্ৰামীন লোকসকলে বহন কৰিব লগা হয়। গাওবাসী সকলৰ লগত মহাজন সকলৰ খুব ওচৰ সম্পৰ্ক থকা বাবে মহাজনসকলে ঋণৰ ধন সময় মতে উদ্ধাৰ কৰিবলৈ সহজ হয়।

১০.৩.৩ ভূমিপতি

ভূমিপতি বা জমিদাৰ সকলে নিজৰ ভূমিত নিজৰ শ্ৰম অবিহনে অনান্য দুখীয়া ভূমিহীন গাওঁলীয়া লোকক কৃষিত নিয়োগ কৰি নিজে কৃষি কাৰ্য্য চলাই থাকে। গ্ৰামীন লোক সকলক অত্যাধিক ভূমি ৰাজহৰ দ্বাৰা শোষণ কৰা হয়। যি সকল লোকে ভূমিৰ নামত আহৰণ কৰা ৰাজহ সংগ্ৰহ কৰি জমিদাৰক সহায় কৰে আৰু যি সকলে দুখীয়া সকলক শোষণ কৰি জমিদাৰ সকলৰ নিৰ্ভৰযোগ্য হৈ থাকে সেই সকলো জমিদাৰৰ শ্ৰেণীত পৰে।

১০.৩.৪ ব্যৱসায়ী

ব্যৱসায়ী সকলে কম দামত সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰি লাভ উপাৰ্জনৰ কাৰণে বেছি দামত বিক্ৰী কৰা কাৰ্য্যত নিয়োজিত হয়। তেওঁলোকে কৃষকক উৎপাদিত শষ্য বজাৰ মূল্যতকৈ পূৰ্ব নিৰ্দ্ধাৰিত কম দামত চৰ্ত সাপেক্ষে বিক্ৰি কৰিবলৈ হ্ৰস্বকালীন ঋণ প্ৰদান কৰে। খাদ্য দ্ৰব্য যেনে শষ্য, গম আৰু নগদ ফচল যেনে কপাহ, মৰাপাট, ধপাত আৰু কুহিয়াৰ আদি উৎপাদনত এনেকুৱা ঋণে এক বৃহৎ তাৎপৰ্য্যমূলক ভূমিকা পালন কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

৪ নং প্ৰশ্নঃ মুদ্ৰা ধাৰ দিওঁতা বা মহাজনৰ দুটা কাৰ্যৱলী লিখক। (২০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

৫ নং প্ৰশ্নঃ শুদ্ধ/অশুদ্ধ বিচাৰ কৰক

মহাজনে হ্ৰস্বকালীন ঋণ প্ৰদান কৰে (শুদ্ধ / অশুদ্ধ)

৬ নং প্ৰশ্নঃ ব্যৱসায়ীৰ ওপৰত চমুটোকা লিখক। (২০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

১০.৪ ভাৰতৰ গ্ৰাম্য বিত্তৰ আনুষ্ঠানিক উৎস

স্বাধীনোত্তৰ কালত সমবায় বেংক, বানিজ্যিক বেংক আৰু আঞ্চলিক বেংকক সামৰি সময় মতে, পৰ্য্যাপ্ত পৰিমাণে আৰু তুলনামূলক ভাবে নিম্ন হাৰত কৃষকক ঋণ দিবলৈ এক বহু প্ৰতিনিধি যুক্ত ঋণৰ উৎসৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। ইয়াকে আনুষ্ঠানিক ঋণৰ উৎস বুলি কোৱা হয়। কৃষি উৎপাদন আৰু উৎপাদন ক্ষমতা বৃদ্ধি কৰিবলৈ ক্ষুদ্ৰ আৰু উপান্তৰ কৃষকক আধুনিক প্ৰযুক্তি বিদ্যা আৰু উন্নত মানৰ কৃষি পদ্ধতিৰ প্ৰয়োগেৰে সামৰ্থবান কৰাক মুখ্য উদ্দেশ্যলৈ ভাৰত চৰকাৰে আনুষ্ঠানিক ঋণৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি কৰিছে। ভাৰতৰ গ্ৰামীন বিত্তৰ আনুষ্ঠানিক উৎস সমূহ তলত আলোচনা কৰা হ'ল-

১০.৪.১ সমবায় বেংক

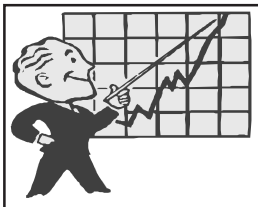
দেশৰ গ্ৰামীন কৃষি খণ্ডৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় ঋণৰ চাহিদা পূৰণ কৰাত গ্ৰামীন সমবায় বেংক সমূহে এক বৃহৎ ভূমিকা পালন কৰে। ভাৰতৰ গ্ৰাম্য অৰ্থনীতিৰ উন্নতি বৃদ্ধিৰ বাবে প্ৰেৰণাদায়ক শক্তি হিচাপে গ্ৰামীণ কৃষক, স্বনিয়োজিত লোক, ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগীসকলক ঋণ প্ৰদান কৰে। কৃষক সকলক দীৰ্ঘকালীন ঋণ প্ৰদান কৰিবলৈ কৃষি আৰু গ্ৰাম্য উন্নয়ন সমবায় বেংকৰ স্থাপন কৰা হৈছিল। বেংক নিয়ন্ত্ৰণ আইন, ১৯৪৯ আৰু বেংক আইন ১৯৬৫ ৰ আধাৰত গঠিত গ্ৰামীন সমবায় বেংক সমূহে দেশৰ এই আইন মানি চলে।

সমবায় বেংকৰ কাৰ্য্যৱলীঃ

ভাৰতৰ সমবায় বেংকৰ কাৰ্য্যৱলী সমূহ তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

- সমবায় বেংকে কৃষকক কৃষিৰ উপৰিও গো-পালন, নিজাকৈ কণীৰ পৰা পোৱালী জগোৱা কাৰ্য্য আদিতো ঋণ প্ৰদান কৰে

- আত্ম সহায়ক গোট সমূহক বিত্তীয় সাহার্য্য প্রদান কৰা
- গ্রামীন ভাৰতৰ ক্ষুদ্র স্তৰৰ উদ্যোগ-সমূহক সবল কৰি তোলা
- কৃষি উন্নয়নৰ বাবে কৃষক সকলক ঋণৰ উদ্‌গনি জগোৱা
- শষ্যৰ বাবে বীমাৰ সুবিধা কৰি দিয়া
- গ্রাম্য কৃষি কার্য্যৰ কাৰণে চৰকাৰৰ অধীনত বিভিন্ন আঁচনি সমূহৰ বিষয়ে সজাগতা সৃষ্টি কৰা
- গ্রামীন কৃষক সকলক কৃষিৰ আধুনিক পদ্ধতি সম্পর্কে শিক্ষা প্রদান কৰা ।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

৭ নং প্রশ্নঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক-

....আৰু .....চনত বেংক নিয়ন্ত্রণ আইন আৰু বেংক আইন দুখন বিধিবদ্ধ কৰা হৈছিল।

১০.৪.২ ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংক

চৰকাৰৰ অধিকাংশ অংশীদাৰ থকা বেংক সমূহেই ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংক। ১৯৫৫ চনত যেতিয়া সমবায় পদ্ধতি আৰু বজাৰ সমিতি বোৰক ঋণৰ সুবিধা প্রদান কৰিবলৈ ষ্টেট বেংক গঠন কৰা হৈছিল, তেতিয়া ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংক সমূহে প্রথমতে গাওঁৰ বিত্তীয় ক্ষেত্রত মনোনিবেশ কৰিছিল। কৃষি কার্য্য আৰু ভুমি উন্নয়ন কৰিবলৈ, কৃষকৰ ঋণ সাহার্য্যৰ প্রয়োজনীয়তা আৰু কৃষিৰ অসুবিধা সমূহৰ পৰা নিজকে আতঁৰাই উদাসীন বুলি ৰাজহুৱাখণ্ডৰ বেংক সমূহ সম্পর্কে বেংক ৰাষ্ট্রীয় কৰণৰ স্বার্থত প্রবল যুক্তি দাঙি ধৰিছিল।

ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংকৰ দ্বাৰা প্রত্যক্ষ বিত্তীয় সাহার্য্যঃ

ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংক সমূহে সাধাৰণতে কৃষক সকলক আৰু বিশেষকৈ ক্ষুদ্র কৃষকসকলক এক শক্তিশালী ৰূপত সমর্থন কৰিব বুলি আশা কৰা হৈছিল। এই স্পষ্ট কাৰণৰ বাবে ৰাষ্ট্রীয়কৃত বেংকসমূহে কৃষক আৰু উচ্চ ক্ষমতা সম্পন্ন বিভিন্ন খাদ্যজাত শষ্যৰ বীজ উৎপাদনত জড়িত বিশেষ শ্রেণীৰ কৃষক সকলক কেন্দ্রীভুত ভাবে মনোনিবেশ কৰাইছিল।

ৰাজহুৱা বেংক আৰু ক্ষুদ্র কৃষকঃ

বর্ত্তমানে ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংক সমূহে কৃষক সকলক বিভিন্ন প্রকাৰে বিত্তীয় সাহার্য্য প্রদান কৰে। ১৪ খন উপৰঞ্চি আৰু এখন পৰিপূৰক আঁচনি সামৰি উৎপাদন মুখী কার্য্য হাতত লৈ উপযুক্ত কৃষিপামৰ উন্নয়নৰ বাবে বেংকে এক বুজন সংখ্যক আঁচনি আৰম্ভ কৰিছিল। বানিজ্যিক বেংক সমূহে দুই প্রকাৰৰ ঋণ প্রদান কৰে।

- প্ৰত্যক্ষ ঋণ
- পৰোক্ষ ঋণ

➢ **প্ৰত্যক্ষ ঋণ** ঃ প্ৰত্যক্ষ ঋণৰ আঁচনিৰ দ্বাৰা কৃষক সকলক উৎপাদন আৰু উন্নয়নৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় ঋণ প্ৰত্যক্ষভাবে প্ৰদান কৰা হয়। উৎপাদনৰ উৎস যেনে- উন্নত মানৰ বীজ, সাৰ, কীটনাশক দ্ৰব্য আৰু কৃষিকাৰ্য্যৰ লগত জড়িত ব্যয় যেনে- শ্ৰমিকৰ মজুৰি আৰু জলসিঞ্চন ব্যয় আদি মুখ্য বিষয়ত বিত্তীয় সাহায্য কৰিবলৈ ব্যৱসায়িক বেংক সমূহে বতৰীয়া কৃষি কাৰ্য্য সমাপন কৰিবলৈ হ্ৰস্যকালীন ঋণৰ সুবিধা কৰি দিয়ে। টেক্টৰ ক্ৰয়, যান্ত্ৰিক হাল আৰু অন্যান্য যান্ত্ৰিক সা-সৰঞ্জাম আদিৰ মাজেৰে কৃৰ্ষিকাৰ্য্যৰ যান্ত্ৰিকীকৰণ, সম্ভাৱনা জনসিঞ্চন, পুৰণি কুঁৱাৰ মেৰামতি, ভূমি উন্নয়নৰ কাৰ্য্যসূচী যেনে সমান কৰা, কলম লগোৱা, ছাঁ দিয়া আদিৰ বাবে মধ্যকালীন ঋণ প্ৰদান কৰে। ফলমূল আৰু বাগিছাৰ উন্নয়নৰ কাৰণে দীৰ্ঘকালীন ঋণৰ প্ৰদান কৰা হয়। কৃষক পৰিয়ালৰ শ্ৰমিক আৰু আন গ্ৰামীন শ্ৰম শক্তিক অতিৰিক্ত নিয়োগৰ সুবিধা দিবলৈ আনুষাংগিক উদ্যোগ যেনে- দুগ্ধপাম, হাঁহ-কুকুৰাৰ পাম, ৰেছম, মৌ-পালন আদিক বিত্তীয় সাহায্য প্ৰদান কৰিবলৈ বেংকে আঁচনি প্ৰৱৰ্তন কৰিছিল। এই কাৰ্য্যৰ লগত প্ৰত্যক্ষ ভাবে জড়িত লোক সকলক সুবিধা দিয়া হয়। কৃষি স্নাতকসকলক ভূমি ক্ৰয় কৰা, এজন প্ৰগতিশীল কৃষক হ'বলৈ বেংকে বিত্তীয় সাহায্য দিবলৈ 'কৃষি স্নাতক আঁচনি'ৰ আৰম্ভণি কৰিছিল।

➢ **পৰোক্ষ ঋণ** ঃ উৎপাদন আৰু উন্নয়ন ঋণৰ যোগেদি ওপৰক্ত প্ৰত্যক্ষ বিত্তীয় সাহায্যৰ উপৰিও, চাৰিখন ব্যক্তিগত বিত্তীয় সহায়ক বা উৎপাদনৰ উৎস হিচাপে বীজৰ যোগানত জড়িত কৰ্তৃত্ব প্ৰদান কাৰীক বা কৃষকক অনান্য সুবিধা প্ৰদান কৰিবলৈ বাণিজ্যিক বেংক সমূহে কৃষি উন্নয়নৰ বাবে পৰোক্ষ বিত্তীয় সাহায্য প্ৰদান কৰে। এনে পৰোক্ষ বিত্তীয় সাহায্য সমূহ হ'ল—

- সাৰ, কীটনাশক দ্ৰব্য আৰু বীজ বিতৰণৰ বাবে ঋণ যোগে বিত্তীয় সাহায্য প্ৰদান
- প্ৰাথমিক কৃষি ঋণ সমিতি (PACC) ৰ যোগেদি কৃষকক ঋণ প্ৰদান
- কৃষিৰ যন্ত্ৰপাতি বিতৰণৰ বাবে কিস্তিত কিনা পদ্ধতিত বিত্তীয় সাহায্য প্ৰদান
- সংৰক্ষণৰ বাবে গুদাম নিৰ্মাণ ও চানিও কৰিবলৈ ঋণ প্ৰদান
- জল সিঞ্চন কাৰ্য্য সম্পন্ন কৰিবলৈ ঋণ প্ৰদান
- বিদ্যুৎ পৰিষদ বোৰক সু শক্তি বিতৰণৰ আঁচনিৰ বাবে বিত্তীয় সাহায্য প্ৰদান কৰা
- ৰাজ্যিক দমকল সংগঠন, কৃষি-উদ্যোগ নিগম, বাণিজ্য শুল্ক সেৱা গোট আৰু সমবায় বজাৰ সমিতিবোৰক ঋণ প্ৰদান

- এই দৰে ঋণ সম্প্ৰসাৰণত পৰোক্ষ ঋণে বিত্তীয় সাহায্য প্ৰদানত নিৰ্ণায়ক ভুমিকা পালন কৰে।

১০.৪.৩ নিগম আৰু সৰ্ব্বোচ নিকায় (নাবার্ড, কৃষি বিত্তীয় নিগম আৰু আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক)

নাবার্ড (NABARD) ঃ

ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি আৰু গ্ৰামোন্নয়ন বেংক (National Bank for Agriculture and Rural Development) হ'ল এক গ্ৰামোন্নয়নৰ সৰ্বোচ্চ বেংক। ই কৃষি আৰু গ্ৰাম্য ঋণৰ বাবে বিত্তীয় সাহায্য প্ৰদানৰ উদ্দেশ্যে স্থাপিত এক অনুষ্ঠান। কৃষি পুনৰ বিত্তীয় সংস্থাপন ও উন্নয়ন নিগম (Agricultural Refinance Development Corporation/ARDC)ৰ ক্ষেত্ৰত পুনৰ বিত্তীয় সাহায্য কাৰ্য্য আৰু গ্ৰামীন ঋণৰ কৰ্তৃত্ব লোৱাই ইয়াৰ উদ্দেশ্য।

সৰ্বোচ্চ বেংক হিচাপে, কৃষি ঋণ আৰু উৎপাদন, বিনিয়োগ ঋণ আৰু গ্ৰামোন্নয়নৰ বাবে ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগক উদ্‌গনি দিবলৈ পুনৰ বিত্তীয় সহায়ৰ বাবে নাবার্ডে দায়িত্ব লয়। এই অনুষ্ঠানে সমবায় বেংক, আঞ্চলিক বেংক সমূহক ঋণ প্ৰদান কৰে। গ্ৰামোন্নয়ন আৰু কৃষিৰ প্ৰয়োজনীয় চাহিদা পূৰণ কৰিবলৈ ই এটা কেন্দ্ৰীয় কৰ্তৃত্বশীল অনুষ্ঠান। নাবার্ডৰ বিষয়ে সবিশেষ আমি অধ্যয় ১৪ ত আলোচনা কৰিম।

কৃষি বিত্ত নিগম লিমিটেড (Agricultural Finance Corporation Limited)ঃ

কৃষি বিত্ত নিগম হ'ল এটা বহু বিভাগযুক্ত বহু কাৰ্য্যসম্পাদনকাৰী উন্নয়ন প্ৰতিষ্ঠান। ই ভাৰতৰ কৃষি, গ্ৰাম্য উন্নয়ন আৰু অন্য কৌশলগত আৰ্থ-সামাজিক খণ্ডক দিহা-পৰামৰ্শৰ লগতে উপদেশমূলক তথা প্ৰয়োগকেন্দ্ৰীক সমৰ্থন প্ৰদান কৰে।

আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক (Regional Rural Bank)ঃ

নৰ সিংহম কমিতিৰ প্ৰতিবেদন অনুসৰি চৰকাৰে ১৯৭৬ চনত আঞ্চলিক গ্ৰাম্য বেংক আইন প্ৰণয়ন কৰিছিল। ইয়াৰ মূখ্য উদ্দেশ্যসমূহ আছিল প্ৰান্তিক আৰু ক্ষুদ্ৰ কৃষকসকলক ঋণ আৰু অন্যান্য সুবিধা প্ৰদান কৰাৰ লগতে কৃষি শ্ৰমিক, কলাকুশলী, শিল্পী আৰু ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগীসকলক ঋণ প্ৰদান কৰি কৃষি, ব্যৱসায় বাণিজ্যৰ বিকাশ কৰি গ্ৰাম্য অৰ্থনীতি টনকিয়াল কৰা। আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ বিষয়ে সবিশেষ আমি অধ্যায় ১৩ ত আলোচনা কৰিম।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

৮ নং প্ৰশ্নঃ ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংকৰ সংজ্ঞা ব্যাখ্যা আগবঢ়াওক। (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

৯ নং প্ৰশ্নঃ নাবার্ডৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াওক। (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

১০ নং প্ৰশ্নঃ আঞ্চলিক বেংকৰ এটা কার্যাৱলী লিখক। (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

১০.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়ত আমি তলত দিয়া বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলোঁ ঃ —

- দেশৰ গ্ৰামীন কৃষিখণ্ডৰ ঋণৰ চাহিদা পূৰণত গ্ৰামীন সমবায় বেংক সমূহে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। ভাৰতবর্ষৰ গ্ৰাম্য অর্থনীতিৰ বৃদ্ধি তথা উন্নতিৰ বাবে প্ৰেৰণাদায়ক শক্তি হিচাপে গ্ৰামীন কৃষক, স্ব-নিয়োজিত লোক, ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগীসকলক ঋণ প্ৰদান কৰে।
- পৰম্পৰাগত বেংক সমূহ যি কোনো ব্যক্তিগত প্ৰতিষ্ঠান বা ব্যক্তি হ'ব পাৰে। যিয়ে আনুষ্ঠানিক বেংকৰ দৰে কার্য্য সম্পাদন কৰে আৰু সেয়েহে কেৱল জমাধন গ্ৰহণ নকৰি, ঋণ প্ৰদান কৰে।
- জমাধন গ্ৰহণ, আগ্ৰীম ঋণ, বেহাই মূল্যত হুন্দি টকা পইচাৰ লেনদেন, আনুমানিক কার্য্য, কর্তৃত্বশীল অধিকর্তা আদি বোৰেই হ'ল পৰম্পৰাগত বেংক সমূহৰ কার্য্যৱলী।
- অতি কম বেংক থকা অথবা বেংক ব্যৱস্থা নথকা ঠাইত তথাকথিত মহাজন বা ঋণ দাতাই উচ্চ সুতৰ হাৰত কম পৰিমাণৰ ঋণ ব্যক্তিগত ভাবে মানুহক প্ৰদান কৰে।
- মানুহৰ ব্যক্তিগত প্ৰয়োজন পূৰাবলৈ মহাজন আৰু ঋণদাতাই গাওঁবাসীক হ্ৰস্বকালীন ঋণ প্ৰদান কৰে।
- গ্ৰাম্য বজাৰৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত জমিদাৰ বা ভুমিপতি সকল এনে ব্যক্তি যিয়ে নিজৰ ভূমিত নিজৰ শ্ৰমৰ অবিহনে আন গ্ৰামীন দুখীয়া লোক সকলক কৃৰ্ষি কার্য্যত নিয়োগ কৰি নিজৰ জীৱন নির্বাহ কৰে
- ১৯৫৫ চনতে যেতিয়া বজাৰ সমিতি আৰু সমবায় সমিতিবোৰক ঋণৰ সুবিধাৰে সহায় কৰিবলৈ ষ্টেট বেংক গঠন কৰা হৈছিল তেতিয়া ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংক সমূহে প্ৰথমতে গ্ৰামীন বিত্তীয় সাহার্য্যতে মনোনিবেশ কৰিছিল।
- ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি আৰু গ্ৰামোন্নয়ন বেংক হ'ল কৃষি আৰু গ্ৰাম্য ঋণৰ পুনৰ বিত্তীয়কৰণৰ এটা কেন্দ্ৰীয় কর্তৃত্বশীল সংস্থা।
- নাবার্ডে কৃষি ঋণ আৰু উৎপাদন, বিনিয়োগ, ক্ষুদ্ৰ আৰু কুটিৰ উদ্যোগলৈ পুনৰ বিত্তীয়কৰণৰ জৰিয়তে গ্ৰাম্য উন্নয়নত অগ্ৰাধিকাৰ দিয়ে। ই সমবায় আৰু আঞ্চলিক গ্ৰাম্য বেংকলৈ ঋণ প্ৰদান কৰে। ই কৃষি আৰু গ্ৰাম্য উন্নয়নৰ লগত জড়িত এটা কেন্দ্ৰীয় কর্তৃত্বশীল অনুষ্ঠান।

- নৰসিংহম কমিতিৰ পৰামৰ্শ অনুযায়ী, চৰকাৰে আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক আইন ১৯৭৬ ত অনুমোদন জনায়।

১০.৬ অধিক জানিবলৈ

1) Singh, K. *(2010). Rural Development Principles, Policies and Management*. Sage Publications India Pvt. Ltd.

2) Sreedhar, G. and Rajasekhar, D. (2014). *Rural Development in India (Strategies and Processes)*. Concept Publishing Company (P) Ltd.

১০.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ গ্ৰামীন বেংক ঘাইকৈ কৃষি ভিত্তিক।

২ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ পৰম্পৰাগত বেংকৰ দুটা কাৰ্য্যৱলী-

- জমাধন গ্ৰহনঃ পৰম্পৰাগত বেংক সমূহে পূৰ্বে নিৰ্দ্ধাৰিত সুতৰ হাৰত এক নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ বাবে জমা গ্ৰহণ কৰে।
- অগ্ৰীম ঋণ ঃ এই বেংকে সুৰক্ষা হিচাপে ভূমি অলংকাৰ আৰু শষ্য আদিৰ বিপৰীতে ঋণ প্ৰদান কৰে।

৩ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ পৰম্পৰাগত বেংকৰ গুৰুত্বৰ দুটা কাৰণ-

- বৃটিছ সকলৰ নতুন যুগৰ বেংক সমূহৰ নিচিনা পৰম্পৰাগত বেংক সমূহৰ কোনো নিদিষ্ট সময় সীমা নথকা বাবে এই বেংক সমূহক পচন্দ কৰে।
- পৰম্পৰাগত বেংক সমূহে বেছিভাগ ঋণ, উৎপাদনৰ উদ্দেশ্য প্ৰদান কৰে।

৪ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ অতি কম অথবা বেংক ব্যৱস্থাক পৰিহাৰ কৰি তথাকথিত মহাজন বা ঋণ দিয়া গোষ্ঠীটোৱে ব্যক্তিগত ভাবে অতি অধিক হাৰৰ সুতৰ বাবদ কম পৰিমাণৰ ঋণ প্ৰদান কৰে।

৫ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ সত্য

৬ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ গ্ৰামীণ বজাৰৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত, জমিদাৰ সকলে নিজৰ ভূমিত নিজৰ শ্ৰম অবিহনে অন্যান্য গ্ৰামীন লোকক কৃষি কাৰ্য্যত নিয়োগ কৰি নিজৰ জীৱিকা অৰ্জন কৰে।

৭ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ বেংক নিয়ন্ত্ৰণ আইন আৰু বেংক আইন এই দুখন ক্ৰমে ১৯৪৯ আৰু ১৯৬৫ চনত গৃহিত হৈছিল।

৮ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ চৰকাৰৰ অধিকাংশ- অংশীদাৰত্ব থকা বেংক সমূহে হ'ল ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংক।

৯ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ NABARD মানে National Bank for Agriculture and Rural Development (ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি আৰু গ্ৰামোন্নয়ন বেংক)।

১০ নং প্ৰশ্নঃ আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক সমূহে গ্ৰামীন আৰু অৰ্ধ নগৰ আৰু চহৰত বেংক সেৱাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে

১০.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্ৰশ্নঃ পৰম্পৰাগত বেংক সমূহৰ কাৰ্য্যৱলীবোৰ কি?

২ নং প্ৰশ্নঃ ঋণ দিওঁতা (মহাজন) আৰু পৰম্পৰাগত বেংকৰ মাজত পাৰ্থক্য কেনেকৈ কৰিব।

৩ নং প্ৰশ্নঃ সমবায় বেংক কি?

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্ৰশ্নঃ পৰম্পৰাগত বেংক সমূহৰ গুৰুত্ব আলোচনা কৰক।

২ নং প্ৰশ্নঃ সমবায় বেংক সমূহৰ কাৰ্য্যৱলী লিখক।

৩ নং প্ৰশ্নঃ ৰাজহুৱা বেংক সমূহে ক্ষুদ্ৰ কৃষকক প্ৰদান কৰা বিত্তীয় সাহায্যৰ উৎস আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১১ ঃ ভাৰতৰ গ্ৰাম্য বিত্তত বাণিজ্যিক বেংকৰ ভূমিকা

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ ভাৰতবৰ্ষত বাণিজ্যিক বেংকৰ অগ্ৰগতি

১১.৪ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ ঋণ

১১.৫ অগ্ৰণী বেংক আঁচনি

১১.৫.১ অগ্ৰণী বেংক আঁচনিৰ উদ্দেশ্য আৰু সীমাবদ্ধতা

১১.৬ ১৯৯০ চনৰ পৰা বাণিজ্যিক বেংকৰ জৰিয়তে ভাৰত চৰকাৰে বিভিন্ন খণ্ডত ৰূপায়িত কৰা কিছুমান প্ৰধান আঁচনিৰ পৰ্যালোচনা

১১.৬.১ এই আঁচনিসমূহ ৰূপায়নত থকা মূখ্য অসুবিধাসমূহ

১১.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.৮ অধিক জানিবলৈ

১১.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১১.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- বাণিজ্যিক বেংকৰ অৰ্থ আৰু অগ্ৰগতি সম্পৰ্কে অৱগত হ'ব
- ঋণৰ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ অৰ্থৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- অগ্ৰণী বেংকৰ আঁচনিসমূহৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ১৯৯০ চনৰ পৰা ভাৰত চৰকাৰে বাণিজ্যিক বেংকৰ সহায়ত লোৱা বিভিন্ন আঁচনিসমূহৰ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- এই আঁচনিসমূহ কাৰ্য্যকৰীকৰণত চৰকাৰে সন্মুখীন হোৱা অসুবিধাসমূহৰ চিনাক্তকৰণ সম্পৰ্কে জানিবলৈ সক্ষম হ'ব।

১১.২ পৰিচয়

বাণিজ্যিক বেংক এনে এক বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠান যি জনসাধাৰণৰ পৰা জমা ধন গ্ৰহণ কৰে আৰু লাভৰ উদ্দেশ্যে সাধাৰণ জনসাধাৰণক ঋণ প্ৰদান কৰে। সাধাৰণতে বাণিজ্যিক বেংকে জনসাধাৰণক ব্যৱসায় বাণিজ্যৰ বাবে হ্ৰস্বকালীন আৰু দীৰ্ঘকালীন ঋণ প্ৰদান কৰে।

আধুনিক দৃষ্টিত, ১৮ শতিকাৰ শেষৰ পিনে ভাৰতবৰ্ষত বেংক ব্যৱস্থাৰ আৰম্ভণি হৈছিল।

১৭৭০ চনতেই পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে হিন্দুস্থান বেংক স্থাপন হৈছিল আৰু ই ১৮৩২ চনত বন্ধ হৈ গৈছিল। আন এটা বেংক— General Bank of India, ১৭৮৬ চনত স্থাপিত হৈছিল আৰু ইয়াৰ পৰিসমাপ্তি ঘটিছিল ১৭৯১ চনত। ১৮০৯ চনৰ পৰা ১৮৪৩ চনৰ ভিতৰত বেঙ্গল, বোম্বে আৰু মাদ্ৰাজ বেংক নামেৰে তিনিটা বেংকৰ আৰম্ভণি হৈছিল আৰু ১৯২১ চনত এই তিনিটাক একেলগে চামিল কৰি ভাৰতীয় ইম্পেৰিয়েল বেংক গঠন কৰা হৈছিল। পিছলৈ এই বেংকটোৱেই ১৯৫৫ চনত ভাৰতীয় ষ্টেট বেংক হিচাপে জনাজাত হয়। ১৯৩৫ চনত ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংক স্থাপন নোহোৱালৈকে ভাৰতীয় ষ্টেট বেংকেই চৰকাৰী বেংক হিচাপে কাৰ্য্যনিৰ্বাহ কৰিছিল।

বৰ্তমান ভাৰতৰ বাণিজ্যিক বেংকসমূহ তালিকাভুক্ত আৰু তালিকা বহিৰ্ভূত এই দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। তালিকা ভুক্ত বেংকসমূহ ৰিজাৰ্ভ বেংক আইন, ১৯৩৪ ৰ দ্বিতীয় সূচীৰ অন্তৰ্ভুক্ত। তালিকাভুক্ত বেংকসমূহ আকৌ ৰাষ্ট্ৰীয়কৃত বেংক, ভাৰতীয় ষ্টেট বেংক তথা ইয়াৰ সহযোগী (বৰ্তমান চামিলীকৰণ হৈছে), আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক (Regional Rual Bank), বিদেশী বেংক আৰু অন্যান্য ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বেংক হিচাপে শ্ৰেণীভুক্ত কৰা হৈছে। বেংক নিয়ন্ত্ৰণ আইন ১৯৪৯ চনৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত তালিকা অন্তৰ্ভুক্ত আৰু বহিৰ্ভূত দুয়োবিধ বেংকেই বাণিজ্যিক বেংক বোলা হয়।

বেংকৰ এক বিশেষ খণ্ডৰ পৰা এক কম সংখ্যক অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ড যেনে— কৃষি আৰু অন্যান্য খণ্ড, ক্ষুদ্ৰ আৰু কুটিৰ শিল্প আৰু ক্ষুদ্ৰ ব্যৱসায় আৰু প্ৰতিষ্ঠানক ঋণ প্ৰদান কৰা ব্যৱস্থাই হ'ল অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ ঋণৰ পদ্ধতি (Priority Sector Lending)। গাডগিল (Gadgil) অধ্যয়নৰ পৰামৰ্শৰ ফলশ্ৰুতি অনুসৰিয়েই অগ্ৰাধিকাৰ অনুসৰি ঋণ প্ৰদান কৰিবলৈ অগ্ৰণী বেংক আঁচনি ১৯৬৯ চনত প্ৰস্তুত কৰা হয়।

কৃষি আৰু অন্যান্য কুটিৰ শিল্প আদি বিভিন্ন খণ্ডক উন্নত পৰ্যায়লৈ আনিবলৈ ১৯৯০ চনৰে পৰা বাণিজ্যিক বেংকে বিভিন্ন আঁচনি হাতত লৈ আহিছে।

১১.৩ ভাৰতবৰ্ষত বাণিজ্যিক বেংকৰ অগ্ৰগতি

আৰম্ভণিতে উল্লেখ কৰা হৈছে যে ভাৰতবৰ্ষত বাণিজ্যিক বেংকৰ ইতিহাস যথেষ্ট পুৰণি। কিন্তু ইয়াত আমি স্বাধীনোত্তৰ কালত ভাৰতৰ বাণিজ্যিক বেংকৰ ক্ৰমবিকাশৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। স্বাধীনতাৰ পিছত বাণিজ্যিক বেংকৰ উন্নয়নৰ এক অভাবনীয় পৰিৱৰ্তন পৰিলক্ষিত হৈছে। এই পৰিৱৰ্তনসমূহৰ ভিতৰত বেংক ৰাষ্ট্ৰীয়কৰণ, ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ দ্বাৰা বেংকৰ নিয়ন্ত্ৰণ ব্যৱস্থা, হিচাব নিয়ন্ত্ৰণ আৰু বেংক একত্ৰিকৰণ, জমাধনৰ বৃদ্ধি, জমাধনৰ গঠনৰ পৰিৱৰ্তন, বেংক শাখা বৃদ্ধি, অগ্ৰণী বেংক ব্যৱস্থা, নতুন বেংক পদ্ধতি আৰু ঠাই উন্নয়ন, বেংক কৰ্মচাৰীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি, উৎপাদন আৰু লাভ, বাছেলৰ নিয়ম অৱলম্বন ইত্যাদি উল্লেখ্যযোগ্য পৰিৱৰ্তন। এই সময়ছোৱাত বাণিজ্যিক বেংকৰ বিকাশ আৰু উন্নয়ন তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

- **বেংক ৰাষ্ট্ৰীয়কৰণ ঃ** স্বাধীনতাৰ কালছোৱাত বেংক ৰাষ্ট্ৰীয়কৰণ বাণিজ্যিক বেংকৰ এটা অতি উল্লেখনীয় উন্নয়নৰ পদক্ষেপ। ইয়াৰ দ্বাৰা চৰকাৰী খণ্ডই বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ ওপৰত

এক বিশেষ প্ৰভাব বিস্তাৰ কৰিছে। ৰাষ্ট্ৰীয়কৰণ কৰা সৰ্বপ্ৰথম বেংকটোৱেই হ'ল ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংক যিটো ১৯৪৯ চনতে ৰাষ্ট্ৰীয়কৃত হয়। ইয়াৰ পিছত ইম্পেৰিয়েল বেংক ৰাষ্ট্ৰীয়কৃত হয় আৰু ইয়েই ১৯৫৫ চনৰ জুলাই মাহৰ পৰা ভাৰতীয় ষ্টেট বেংক হিচাপে জনাজাত হয়। তাৰ পিছত ভাৰত চৰকাৰে আঠটা ৰাজ্যিক সহযোগী বেংকক ভাৰতীয় ষ্টেট বেংকৰ দ্বাৰা পৰিচালিত সহযোগী বেংক হিচাপে পৰিৱৰ্তিত কৰে, ইয়াৰে দুটা বেংকক ১৯৬৩ চনত চামিল কৰি, সৰ্বমুঠ সহযোগী বেংকৰ সংখ্যা সাতটালৈ হ্ৰাস কৰে। ১৯৬৯ চনৰ জুলাই মাহত চৈধ্যটা বেংকক ৰাষ্ট্ৰীয়কৃত কৰে আৰু তাৰ পিছত ১৯৮০ চনৰ এপ্ৰিল মাহত আকৌ ছটা বেংক ৰাষ্ট্ৰীয়কৃত কৰা হয়।

- **ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ দ্বাৰা বাণিজ্যিক বেংকৰ নিয়ন্ত্ৰণঃ** আন এটা উল্লেখযোগ্য উন্নয়ন হ'ল বাণিজ্যিক বেংকৰ ওপৰত ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ নিয়ন্ত্ৰণ। ভাৰতীয় বেংক ব্যৱস্থাৰ নিয়ন্ত্ৰণ আৰু কৰ্তৃত্বৰ বাবে ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংকে ক্ৰমবৰ্দ্ধমান ৰূপত নিজৰ ভূমিকা পালন কৰে। এই সুবিধা বাণিজ্যিক বেংক নিয়ন্ত্ৰণ আইন আৰু বিভিন্ন সময়ত হোৱা আইন সংশোধনৰ দ্বাৰা সম্ভৱ হৈছে। এই আইনৰ দ্বাৰা ৰিজাৰ্ভ বেংকক বেংক ব্যৱস্থাসমূহক পৰিচালনা কৰা ক্ষমতা তথা কৰ্তৃত্ব প্ৰদান কৰা হৈছে। এই ক্ষমতাসমূহৰ ভিতৰত বেংকৰ অনুজ্ঞাপত্ৰ প্ৰদান কৰাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পৰিসম্পাদিত আদি সকলো দিশ সামৰি লোৱা হৈছে।
- **বেংক অৱসায়ন আৰু একত্ৰিকৰণঃ** বেংক অৱসায়ন আৰু একত্ৰিকৰণ বাণিজ্যিক বেংকৰ উন্নয়নৰ আন এটা উল্লেখযোগ্য পদক্ষেপ। ১৯৫১ চনৰ শেষৰ ফালে কৰ্মৰত মুঠ ১৮৮টা গ্ৰামীন বেংকসহ মুঠ ৫৬৬ বাণিজ্যিক বেংকক একত্ৰিকৰণৰ জৰিয়তে ১৯৯০ চনৰ শেষৰ ফালে এই সংখ্যা হ্ৰাস হৈ ২৭১ হয়গৈ। ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ শৃংখলাবদ্ধ নিৰানিকৰণ তথা উদ্দেশ্যমূলক নীতিৰ আধাৰত নিম্ন মানদণ্ড তথা অদৃশ্যমান বেংকসমূহৰ অনুজ্ঞাপত্ৰ বাতিলকৰণ, একত্ৰিকৰণ আৰু অৱসায়নৰ দ্বাৰা এই কাৰ্য ফলপ্ৰসূ হয়। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সময়ত বহু ক্ষুদ্ৰ তথা সঠিকভাৱে পৰিচালনা কৰিব নোৱৰা বেংকৰ সংখ্যা অপৰিকল্পিতভাৱে বৃদ্ধি পাইছিল। বেংক ব্যৱস্থাৰ দুৰ্বলতাই এইবোৰৰ উৎসৰ প্ৰধান কাৰণ আছিল। সঘনাই বেংকসমূহৰ ব্যৰ্থতাই জনসাধাৰণৰ মাজত বেংক ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি সম্ভৱত এক বিৰূপ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি হৈছিল। সেই কাৰণেই বেংক ব্যৱস্থাক এক শক্তিশালীৰূপত থিয় কৰাবলৈ একত্ৰিকৰণৰ নিচিনা সবল পদক্ষেপ ল'বলৈ বাধ্য হৈছিল। এই পদক্ষেপ বেংক ব্যৱস্থাৰ উন্নতিৰ বাবে আশীৰ্বাদ স্বৰূপ হৈ আছে। ক্ষুদ্ৰ বেংকসমূহ বৃহৎ বেংকৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হোৱাত আন এটা অসুবিধাৰ সৃষ্টি হৈছে, সেয়া হ'ল ক্ষুদ্ৰ ঋণ লোৱা সকলে স্থানীয় বেংকৰ পৰা যিমান পৰিমাণে সেৱা লাভ কৰিছিল সেয়া বৃহৎ বেংকসমূহৰ পৰা পোৱাত ব্যৰ্থ হৈছে।
- **বেংকৰ শাখা সম্প্ৰসাৰণঃ** বেংক ৰাষ্ট্ৰীয়কৃত হোৱাৰ পিছৰ বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ শাখাৰ এক ব্যাপক ৰূপত সম্প্ৰসাৰণ হয়। বিশেষকৈ ১৯৬৯ চনৰ জুলাই মাহত ১৪টা প্ৰধান বাণিজ্যিক বেংক ৰাষ্ট্ৰীয়কৃত হোৱাৰ পিছত বিস্তৃত ভৌগলিক অঞ্চল সাঙুৰি বেংকৰ উপযোগীতা সৰ্বসাধাৰণে ভোগ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। ১৯৫৬ চনলৈ বেংকৰ নতুন শাখা

খুলিবলৈ অনুজ্ঞাপত্ৰ প্ৰদান কৰোতে ৰিজাৰ্ভ বেংকে এক বিশেষ সাৱধানতা অৱলম্বন কৰা পৰিলক্ষিত হয়। সম্প্ৰসাৰণৰ পৰিৱৰ্তে বেংকসমূহক বেছি সুদৃঢ় আৰু সবল কৰাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হৈছিল। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে প্ৰধানতঃ ক্ষুদ্ৰ বেংকসমূহ বৃহৎ বেংকৰ লগত একত্ৰিকৰণৰ যোগেদি তালিকা বহির্ভূত বেংকসমূহৰ শাখাবোৰ বন্ধ হৈ গৈছিল আৰু ধাৰাবাহিকভাৱে বেংকৰ কাৰ্যালয়বোৰৰ সংখ্যা হ্ৰাস হৈছিল। ১৯৬২ চনৰ জুলাই মাহৰ পৰা ৰিজাৰ্ভ বেংকে অনুন্নত অঞ্চল বা বেংকৰ সেৱা নথকা স্থানত বেংকৰ সেৱা উৎসাহিত কৰিবলৈ বেংকৰ শাখাৰ সম্প্ৰসাৰণে এক শৃংখলাবদ্ধ ক্ৰমসূচী অনুসৰণ কৰে। এই ক্ৰমসূচীৰ অধীনত, ১৯৭০ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহলৈ, বেংকৰ শাখাৰ সংখ্যা দুগুণলৈ বৃদ্ধি পায় ৫০০০ৰ পৰা ১১০০০ পৰ্যন্ত হয়।

- **অগ্ৰণী বেংক আঁচনি ঃ বেংক আৰু অঞ্চল উন্নয়নৰ নতুন কৌশল ঃ** বেংক ৰাষ্ট্ৰীয়কৰণৰ পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত বেংকৰ শাখা সম্প্ৰসাৰণ আৰু মুখ্য বেংক আঁচনি দুয়োতাই আভ্যন্তৰীণভাৱে এটা আনটোৰ লগত জড়িত। এই আঁচনিখন, ৰাষ্ট্ৰীয় ঋণ পৰিষদ (National Credit Council) ৰ গাডগিল গোটৰ (Gadgil Group) ৰ দ্বাৰা অনুমোদিত। দেশৰ বৈচিত্ৰময় অৱস্থাৰ বাবে এই দলে দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিছিল আৰু স্থানীয় অৱস্থাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি উপযুক্ত ঋণ দিয়াৰ বাবে এক প্ৰয়াস কৰা হৈছিল। এই অনুসৰি, অধ্যয়ন গোট (Study Group)এ মুখ্য সূচীত বেংকসমূহৰ নেতৃত্বত দেশৰ সকলো জিলাতে পৰ্যায়ক্ৰমে আৰু সুপৰিকল্পিতভাৱে বেংকৰ সৰ্বাঙ্গীন সুবিধা প্ৰদানৰ দায়িত্ব ল'বলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে। বেংকৰ ঋণ প্ৰদান স্থানীয় উন্নয়নৰ বাবে কাৰ্যকৰীকৰণৰ আহিলা হিচাপে পৰিগণিত হ'ব বুলি আশা কৰা হৈছিল। এই আঁচনিৰ আধাৰত গৃহীত হোৱা দেশৰ মুখ্যসূচীত অন্তৰ্ভূক্ত ৰাজস্থৱা খণ্ডৰ সকলো বেংক ৩৯৮খন জিলাৰ মাজত ভগোৱা হৈছিল আৰু এইটো ধাৰণা কৰা হৈছিল যে বেংকৰ সম্প্ৰসাৰণ আৰু সমবায়ৰ কাৰ্যপ্ৰণালী সঞ্চালনৰ ক্ষেত্ৰত বাণিজ্যিক বেংক আৰু অন্যান্য বিত্তীয় অনুষ্ঠানসমূহে নিজৰ নিজৰ জিলাত প্ৰধান ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিব। পৰ্যায়ক্ৰমে, বেংকৰ শাখা স্থাপনৰ বাবে বেংকৰ সেৱা আগবঢ়োৱা স্থানৰ চিনাক্তকৰণৰ বাবে প্ৰতিটো মুখ্য বেংকৰ দ্বাৰা জিলাসমূহ সমীক্ষা কৰাটো প্ৰত্যাশিত আছিল। বেংকসমূহে স্থানীয় সমস্যাসমূহ অধ্যয়ন আৰু চিনাক্ত কৰিব লাগে আৰু সুসংগঠিত ঋণ পৰিকল্পনাৰ দ্বাৰা উপাদানৰ যোগান, উৎপাদন, মজুত, বজাৰ ব্যৱস্থা আৰু অন্যান্য সুবিধাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে।
- **জমা ধনৰ উন্নয়ন ঃ** বেংক ব্যৱস্থাৰ অইন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ উন্নয়ন হৈছে ১৯৬১ চনৰ পিছৰে পৰা বেংকৰ মুঠ জমা ধনৰ পৰিমাণ তাৎপৰ্যমূলকভাৱে বৃদ্ধি হয়। প্ৰকৃত আয়ৰ বৃদ্ধি, বেংক সেৱাৰ সম্প্ৰসাৰণ, বেংক সেৱাৰ প্ৰতি আগ্ৰহ তথা অভ্যাস, বেংক সেৱাৰ সবলীকৰণ আৰু বেংকত জমাধনৰ ওপৰত সুদৰ হাৰ বৃদ্ধি আদিয়ে বেংকৰ জমা ধনৰ পৰিমাণ বৃদ্ধিৰ কাৰণ হিচাপে পৰিলক্ষিত হয়।
- **জমা ধনৰ সংগঠনৰ পৰিৱৰ্তন ঃ** এক নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত চাহিদা আমানত আৰু সময় আমানতৰ মাজৰ সম্পৰ্কৰ অনুপাতৰ এটা উল্লেখযোগ্য পৰিৱৰ্তন হৈছে। সাম্প্ৰতিক

বছৰসমূহত সময় আমানত অংশৰ পৰিমাণ সৰ্বমুঠ জমাধনৰ পৰিমাণত বৃদ্ধি পোৱা পৰিলক্ষিত হৈছে।

জমাধন গঠনৰ এই আমোল পৰিৱৰ্তনৰ কাৰণসমূহ বিশেষকৈ যেনে— ব্যৱসায়িক প্ৰতিষ্ঠানৰ সলনি প্ৰতিখন ঘৰৰ জমাকৰ্তাৰ সপক্ষে পৰিৱেশ, দেশত বেংক সেৱাৰ সম্প্ৰসাৰণ, সঞ্চিত আমানতৰ ধন উঠাই লোৱা, শিথিলকৰণ নিৰ্ধাৰিত সময় আৰু সঞ্চিত আমানতৰ হিচাপত সুতৰ হাৰ বৃদ্ধি, ১৯৬১ চনৰ পিছত চলিত হিচাপৰ ওপৰত সুদ প্ৰদানত বাধা আৰোপ, ১৯৭৮ চনৰ পৰা জমা ধনৰ গঠনৰ পৰিৱৰ্তনৰ পিছত সাধাৰণ সঞ্চয়তকৈ সময় নিৰ্ধাৰিত আমানতৰ জমাৰ সপক্ষে অনুকুল হৈছে।

- **বেংক কৰ্মচাৰী, উৎপাদন ক্ষমতা আৰু লাভ ঃ** বেংকৰ কাৰ্যালয় আৰু বেংকৰ সেৱা বৃদ্ধিৰ সমসাময়িকভাৱে বেংক কৰ্মচাৰীৰ সংখ্যাও বৃদ্ধি হৈছে। ১৯৫৮ চনত ৭৯ হাজাৰ কৰ্মচাৰীৰ পৰা ১৯৯০ চনত ১০ লাখলৈ বৃদ্ধি পায়। কিন্তু দ্ৰুতগতিত বেংকৰ শাখা সম্প্ৰসাৰণে গ্ৰাহক সেৱাৰ মানদণ্ড তথা উৎপাদন ক্ষমতাৰ ওপৰত বাৰুকৈয়ে প্ৰভাৱ পেলায়। এই দ্ৰুত সম্প্ৰসাৰণৰ ফলত উৎপাদন ক্ষমতা আৰু গ্ৰাহক সেৱাৰ গুণগত মানদণ্ড বহু নিম্নগামী হয়। এইটো জনসাধাৰণ আৰু কৰ্তৃপক্ষৰ বাবে এক চিন্তাৰ কাৰণ হৈছে। ইয়াৰ কাৰণে অন্যান্য বিষয়বস্তুৰ লগতে মুঠ আয়ৰ প্ৰতি টকা হিচাপত বেংকৰ মুনাফা বাৰুকৈয়ে ক্ষতিগ্ৰস্ত হয়। এই মুনাফাৰ নিম্নগামীৰ কাৰণ আংশিকভাৱে বেংকৰশাখা সম্প্ৰসাৰণকে জগৰীয়া কৰিব পাৰি।

১১.৪ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ ঋণ

এই শাখাত আমি অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ ঋণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব ওলাইছো। অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ ঋণ প্ৰদান বুলিলে সাধাৰণতে এনেকুৱা এটা পদ্ধতি বা ব্যৱস্থা বুজায় যাৰ দ্বাৰা বেংকে ইচ্ছুক খণ্ডত ঋণ দিবলৈ সক্ষম হয়। কিছু বিশেষ খণ্ড যেনে কৃষি তথা আনুষংগিক কৰ্ম, ক্ষুদ্ৰ আৰু অতি ক্ষুদ্ৰ প্ৰতিষ্ঠান, দৰিদ্ৰজনৰ বাবে বাসস্থান, ছাত্ৰৰ বাবে শিক্ষা আৰু অন্যান্য পিছপৰা শ্ৰেণী আৰু সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ বাবে বেংকৰ পৰা সুবিধা প্ৰদান কৰিবলৈ বিশেষকৈ ঋণ দিবলৈ ৰিজাৰ্ভ বেংকে বাণিজ্যিক বেংকসমূহক গুৰুত্বপূৰ্ণ দায়িত্ব প্ৰদান কৰিছে।

এইটো সাধাৰণতে পৰিলক্ষিত হয় যে সমবিতৰণৰ অভাবৰ বাবে অৰ্থনীতিৰ কিছুমান খণ্ডই সময়মতে পৰ্য্যাপ্তভাৱে ঋণ পাবলৈ অসমৰ্থ হয়। তালিকাযুক্ত বাণিজ্যিক বেংকসমূহক ৰিজাৰ্ভ বেংকে তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰিছে—

- কৃষি আৰু আনুষাংগিক কৰ্মৰাজি
- অতি ক্ষুদ্ৰ, ক্ষুদ্ৰ আৰু মজলীয়া প্ৰতিষ্ঠান
- ৰপ্তানি ঋণ
- শিক্ষা
- বাসস্থান

- সামাজিক আন্তগাঁঠনি, পুনৰ নবীকৰণ শক্তি আৰু অন্যান্য।

কৃষিকৰ্মক আকৌ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে, যেনে—

- পাম ঋণ
- কৃষি আন্তগাঁথনি
- কৃষিৰ অন্তৰ্গত কৰ্ম

বেংকৰ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ মূল লক্ষ্য আৰু উপলক্ষ্যসমূহ তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

শ্ৰেণী বৰ্ণ	ঘৰুৱা তালিকাযুক্ত বাণিজ্যিক বেংক (আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক আৰু ২০টা বা অধিক শাখা থকা ক্ষুদ্ৰ বিত্তীয় বেংক	২০টাতকৈ কম সংখ্যা থকা বিদেশী বেংক
মুঠ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ড	সামঞ্জস্যপূৰ্ণ প্ৰকৃত বেংক ঋণৰ ৪০% অথবা নিয়মবহির্ভূত উদ্ধৃত	পৰ্যায়ক্ৰমে ২০২০ চনৰ ভিতৰত অথবা নিয়মবহির্ভূত উদ্ধৃত পত্ৰ সামঞ্জস্যপূৰ্ণ বেংক ঋণৰ ৪০% পত্ৰৰ ঋণ সমকক্ষ ৰাশিৰ যিটোৰ উদ্ধতম হয়
কৃষি	সামঞ্জস্যপূৰ্ণ অৱশিষ্ট বেংক ঋণৰ ১৮% (ANBC) অথবা নিয়ম বহির্ভূত উদ্ধৃত পত্ৰ প্ৰকাশৰ যিটো উদ্ধতম। কৃষিৰ বাবে লক্ষৰ ১৮%, সামঞ্জস্য পূৰ্ণ অৱশিষ্ট বেংক ঋণৰ (ANBC) অথবা নিয়ম বহির্ভূত উদ্ধৃত পত্ৰ প্ৰকাশৰ ভিতৰত যিটো উদ্ধতম তাক ক্ষুদ্ৰ আৰু উপান্তৰ কৃষকৰ বাবে নিৰ্দেশনা দিয়া হৈছে।	প্ৰযোজ্য নহয়
ক্ষুদ্ৰ প্ৰতিষ্ঠান	সামঞ্জস্য পূৰ্ণ অৱশিষ্ট বেংক আসনৰ ৭.৫% বা নিয়ম বহির্ভূত উদ্ধৃত পত্ৰ প্ৰকাশৰ যিটো উচ্চ	প্ৰযোজ্য নহয়
উচ্চ শ্ৰেণীৰ পৰা দুৰ্বল শ্ৰেণীলৈ	সামঞ্জস্য পূৰ্ণ অৱশিষ্ট বেংক ঋণৰ প্ৰয়োজন নহয়।১০% বা নিয়ম বহির্ভূত উদ্ধৃত পত্ৰপ্ৰকাশৰ ভিতৰত যিটো উচ্চ	প্ৰযোজ্য নহয়

উৎস ঃ ভাৰতৰ ৰিজাৰ্ভ বেংক।

অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ অন্তৰ্গত, উদ্যোগ (উন্নয়ন আৰু নিয়ন্ত্ৰণ) আইন ১৯৫১ চন আৰু চৰকাৰৰ সময়ে সময়ে উল্লেখিত প্ৰথম সূচীৰ আধাৰত নিয়োজিত অতি ক্ষুদ্ৰ, ক্ষুদ্ৰ আৰু মজলীয়া প্ৰতিষ্ঠানৰ বাবে বেংক ঋণৰ কোনো সীমা নিৰ্দেশনা নাই। অতি ক্ষুদ্ৰ, ক্ষুদ্ৰ আৰু মজলীয়া উন্নয়ন প্ৰতিষ্ঠান আইন ২০০৬ (MSMED Act, 2006) ৰ আধাৰত উৎপাদন ক্ষেত্ৰ আৰু যান্ত্ৰিক কল-

কাৰখানাত বিনিয়োগ কৰা ধনৰ হিচাপত উৎপাদিত প্ৰতিষ্ঠানবোৰ ব্যাখ্যা কৰা হৈছে।

২০১৮ চনৰ ১ মাৰ্চৰ পৰা কাৰ্যকৰী হোৱাকৈ, ২০০৬ MSMED আইনৰ অধীনত বেংকে অতি ক্ষুদ্ৰ, ক্ষুদ্ৰ আৰু মজলীয়া প্ৰতিষ্ঠানসমূহত ঋণৰ সীমা নিৰ্ধাৰণ নকৰাকৈ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ তালিকাযুক্ত বেংকসমূহক ঋণ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰে।

সামাজিক আন্তঃগাঁথনি নিৰ্মাণ কাৰ্যাৱলী যেনে— বিদ্যালয়, স্বাস্থ্য সেৱা, খোৱা পানীৰ সুবিধা আৰু অনাময় ব্যৱস্থা আদিৰ বাবে বেংক ঋণৰ সীমা ঋণ লওঁতাৰ ২য় শ্ৰেণীৰ পৰা ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ কেন্দ্ৰসমূহ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ আধাৰত শ্ৰেণী বিভাজন কৰা হৈছে। কিছুমান নিয়মাৱলীৰ চৰ্ত সাপেক্ষে সামাজিক আন্তঃগাঁথনিৰ অন্তৰ্গত পানী যোগান আৰু অনাময় সুবিধাৰ বাবে ক্ষুদ্ৰ বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠানৰ ঋণসমূহ ব্যক্তি আৰু আত্মসহায়ক গোটৰ সদস্যলৈ বেংকৰ ঋণসমূহ সম্প্ৰসাৰিত কৰিবলৈ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ আধাৰত শ্ৰেণীভুক্ত কৰা হৈছে।

'পুনৰ নৱীকৰণ শক্তি' অন্তৰ্গত যেনে— সৌৰ শক্তি উৎপাদন, জৈৱিক শক্তি উৎপাদন, বায়ু শক্তি, অতি ক্ষুদ্ৰ জলবিদ্যুৎ শক্তি উৎপাদন আৰু অপৰম্পৰাগত শক্তিৰ আধাৰত ব্যৱহাৰ হোৱা জনসাধাৰণৰ সেৱা যেনে— পথাৰত পোহৰৰ ব্যৱস্থা আৰু গ্ৰাম্য বৈদ্যুতিকৰণ আদি অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্গত ঋণ লওঁতাসকলক বেংকে প্ৰদান কৰা, ঋণৰ মূল্য ১৫০ নিযুতলৈ সীমা নিৰ্ধাৰণ কৰিছে।

অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ আধাৰত শ্ৰেণীভুক্ত বা শ্ৰেণী বহিৰ্ভূত যিকোনো ব্যক্তিলৈ শিক্ষা আৰু বৃত্তিগত শিক্ষাৰ বাবে ঋণৰ মূল্য ১ নিযুতকৈ নিৰ্ধাৰণ কৰিছে। যদিহে মহানগৰৰ প্ৰতিটো গৃহৰ মূল্য ৪৫ নিযুত আৰু অন্যান্য কেন্দ্ৰৰ গৃহৰ মূল্য ৩ নিযুতৰ অধিক নহয়, তেতিয়া অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ অন্তৰ্গত মহানগৰত (জনসংখ্যা ১০ লাখ বা ততোধিক) আৰু অইন কেন্দ্ৰত গৃহ ক্ৰয় বা নিৰ্মাণৰ বাবে প্ৰতি পৰিয়ালৰ প্ৰতিটো গৃহৰ বাবদ প্ৰতিজন ব্যক্তিলৈ ঋণৰ মূল্য মহানগৰৰ বাবে ৩৫ নিযুত আৰু অন্যান্য কেন্দ্ৰৰ বাবে ২৫ নিযুতৰ সীমা নিৰ্ধাৰণৰ বাবে বিবেচনা কৰা হৈছে। বেংকৰ নিজৰ কৰ্মচাৰীৰ বাবে বেংকৰ গৃহ ঋণ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ অধীনত বিবেচনাৰ যোগ্য নহ'ব।

১১.৫ অগ্ৰণী বেংক আঁচনি

অৰ্থনীতিৰ বিভিন্ন খণ্ডৰ পৰা বেংক ঋণৰ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ড নিদ্ধাৰণ কৰিবলৈ ১৯৬৭ চনত ৰাষ্ট্ৰীয় ঋণ পৰিষদ (National credit council) স্থাপন কৰা হৈছিল। ১৯৬৮ চনৰ অক্টোবৰ মাহত ৰাষ্ট্ৰীয় ঋণ পৰিষদে অধ্যাপক দি আৰ গাডগিলৰ অধ্যক্ষতাত সামাজিক উদ্দেশ্যবোৰ কাৰ্যকৰী কৰিবলৈ সাংগঠনিক আৰ্হিত এটা অধ্যয়ন গোটৰ নিযুক্তি দিছিল। এই গোটৰ প্ৰতিবেদনত প্ৰকাশ পাইছিল যে ১৯৬৭ চনৰ জুন মাহলৈ বাণিজ্যিক বেংকসমূহে মাত্ৰ ৫০০ গাঁওহে সামৰি ল'বলৈ সামৰ্থ্য হৈছিল। মুঠ আনুষ্ঠানিক ঋণৰ ৩৯% কৃষি ঋণৰ অংশ। এই আনুষ্ঠানিক ঋণত বাণিজ্যিক বেংকসমূহে অতি নগণ্য অংশ মাত্ৰ ১% হে ঋণ প্ৰদান কৰে। বাকী সমূহ ঋণ সমবায় সংস্থাৰ দ্বাৰা প্ৰাপ্ত হয়। ইয়াৰ দ্বাৰা এইটো প্ৰমাণিত হয় যে সাধাৰণতে গ্ৰামীন এলেকা আৰু

বিশেষকৈ অনগ্ৰসৰ অঞ্চলসমূহত বাণিজ্যিক বেংকসমূহে প্ৰয়োজনীয় বেংকৰ সেৱা প্ৰদানত মনোযোগ দিয়াত ব্যৰ্থ হৈছে। ইয়াৰ উপৰিও কৃষি, ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগ আৰু সহকাৰী কাৰ্য্যৰ প্ৰয়োজনীয় ঋণক সম্পূৰ্ণভাৱে আওকাণ কৰা পৰিলক্ষিত হৈছে। গতিকে, স্থান সংক্ৰান্তিক আৰু গাঁথনিগত পাৰ্থক্যৰ মাজত এক সংযোগী প্ৰয়াস গ্ৰহণ কৰিবলৈ গেডগিল গোটে পৰামৰ্শ দিছিল পিছলৈ ১৯৬৯ চনত সৰ্বভাৰতীয় গ্ৰামীন ঋণ পৰ্যালোচনা সমিতিয়ে অনুমোদন কৰে আৰু গ্ৰামীন এলেকাৰ বিত্তীয় কাৰ্যৰ আগভাগ বৃদ্ধি কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে।

মুখ্য বেংকৰ আঁচনিৰ মূল ধাৰণাটো হ'ল লক্ষ্যকেন্দ্ৰিক আৰু বেংকৰ সেৱাৰ 'আঞ্চলিক প্ৰয়াস'ৰ উপস্থিতি। বেংক সমিতিৰ প্ৰধান এছ নৰিমানে 'আঞ্চলিক প্ৰয়াস'ৰ বাবে জিলাসমূহক একগোট হিচাবে আৰু প্ৰতিখন জিলাত এটা বিশেষ বেংকক মুখ্য বেংক হিচাপে কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত প্ৰদান কৰিছিল।

মুখ্য বেংকৰ আঁচনিৰ অধীনত বেংক সেৱা বিশেষকৈ শাখা সম্প্ৰসাৰণ আৰু ঋণ পৰিকল্পনাৰ বাবে প্ৰতিখন জিলাতে বেংকৰ কামত সহযোগ আৰু নেতৃত্ব ল'বলৈ, প্ৰতিখন জিলাতে বিভিন্ন বেংকক (ৰাজহুৱা আৰু ব্যক্তিগত খণ্ড)ৰ এটা বেংকক দায়িত্ব দিয়া হয়। গ্ৰামীন অৰ্থনীতিত ঋণৰ প্ৰয়োজন পূৰাবলৈ, বেংকৰ শাখা সম্প্ৰসাৰণৰ দ্বাৰা সুবিধা প্ৰদান কৰিবলৈ জিলাসমূহৰ দ্বাৰা নিয়োজিত সকলো ঋণ প্ৰদান কৰা সংস্থাসমূহৰ প্ৰয়াসত সমন্বয়ৰ ভূমিকা পালন কৰিবলৈ মুখ্য বেংকে এক নেতৃত্বৰ ভূমিকা পালন কৰে। লাহে লাহে প্ৰধান মহানগৰসমূহ যেনে মুম্বাই, কলকতা, চেন্নাই আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চল চণ্ডীগড়, দিল্লী আৰু গোৱাক বাদ দি দেশৰ প্ৰতিখন জিলাতে ৰাজহুৱা বেংক আৰু কেইটামান ক্ষুদ্ৰ বেংকৰ মাজৰ পৰা অনুমোদন জনোৱা হৈছে। পিছলৈ কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ গোৱা, দমন দিউ, দিল্লী আৰু চণ্ডীগড়ৰ গ্ৰামীন এলেকাসমূহো মুখ্য বেংক আঁচনিৰ অধীনত অনা হয়।

মুখ্য বেংক আঁচনিৰ দ্বিতীয় আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ পৰ্যায়টো হ'ল জিলা ঋণ পৰিকল্পনা আৰু ইয়াৰ কাৰ্যকৰীকৰণ। পূৰ্বে যদিও ঋণৰ কিছু গাঁথনিগত সুৰুঙা চিনাক্ত কৰা হৈছিল, কিন্তু বেংক ৰাষ্ট্ৰীয়কৰণৰ পিছতহে সুব্যৱস্থাৰ প্ৰবৰ্তন কৰা হৈছিল। আৰম্ভণিতে যিবিলাক খণ্ড অৱহেলিত হৈছিল, সেইবিলাক অগ্ৰাধিকাৰৰ মৰ্যদা আৰু বেংকসমূহক সেই খণ্ডবোৰত ঋণ প্ৰদানত বেছি কেন্দ্ৰীভূত হ'বলৈ আদেশ দিয়া হৈছিল।

মুখ্য বেংক আঁচনিৰ সংস্কাৰমূলক পৰামৰ্শৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰে উষা থোৰাটৰ নেতৃত্বত এখন উচ্চ ক্ষমতাসম্পন্ন সমিতি গঠন কৰি দিছিল। বিশেষকৈ বৰ্দ্ধিত ব্যক্তিগত খণ্ড আৰু স্বতন্ত্ৰৰ পৰিৱেশত বেংক খণ্ডৰ প্ৰত্যাহ্বানসমূহ আৰু মুখ্য বেংক আঁচনি খনক কেনেকৈ পূৰ্ণজীৱিত কৰিব পাৰি, তাৰে পৰামৰ্শ দিবলৈ এই মণ্ডলীক দায়িত্ব দিছিল। সমিতিয়ে এই আঁচনিৰ বৃদ্ধিৰ বাবে অনুমোদন কৰিছিল আৰু কেৱল চৰকাৰী ঋণ আঁচনিসমূহকে পৰ্যবেক্ষণ নকৰি বিত্তীয় সুবিধাৰ অন্তৰ্ভুক্তৰে অধিক সূক্ষ্মভাৱে মনোনিৱেশ কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিছে। বেছিভাগ সন্মিলনতে মুখ্য বেংকৰ আঁচনিসমূহ পৰ্যালোচনা কৰোতে চৰকাৰৰ পৃষ্ঠপোষকতাত চলি থকা আঁচনি, জমা ঋণৰ অনুপাত্ৰ, পুনৰুদ্ধাৰ কাৰ্য সম্পাদন আৰু অন্যান্য গতানুগতিক পুনৰীক্ষণতে আবদ্ধ থাকে বুলি

সমিতিয়ে ব্যক্ত কৰিছে। মুঠ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ ঋণৰ ০.৪% অগ্ৰণী বেংক আঁচনিৰ ঋণৰ বাবে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা হয়। সেই কাৰণে, ৰাজ্যিক পৰ্যায়ৰ বেংক সমিতি আৰু জিলা পৰামৰ্শ দাতা সমিতিয়ে চৰকাৰী পৃষ্ঠপোষকতাৰ আঁচনিসমূহতকৈ বিত্তীয় সংযোজনত সমৰ্থবান আৰু বাধা দিয়া দিশবোৰৰ ওপৰত আলোচনা কৰিবলৈ সময় অতিবাহিত কৰে।

অগ্ৰণী বেংকৰ আঁচনিসমূহৰ উন্নতিকৰণৰ বাবে উষা থোৰাট সমিতিয়ে দিয়া পৰামৰ্শৰলী তলত দিয়া হ'ল—

- অগ্ৰণী বেংক আঁচনিসমূহে দেশৰ অনা বেংক এলেকাত বিত্তীয় সংযোজনৰ গতি ধাৰাবাহিকভাৱে চলাই যাব লাগে।
- যিবিলাক অঞ্চলত ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বেংকৰ উপস্থিতি আছে তাতে অগ্ৰণী বেংকৰ আঁচনি ব্যাপক ৰূপত ৰূপায়ণ কৰিবলৈ ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বেংকসমূহক দিব লাগে।
- বাণিজ্যিক সংবাদৰ আৰ্হিৰ বৃদ্ধিকৰণ আৰু বেংক সেৱা ২০০০ তকৈ অধিক জনসংখ্যা থকা গ্ৰাম্য এলেকাত উপলব্ধ কৰিবলৈ আৰু কম ধনৰাশিৰে হিচাপবহী খোলোতে আপোনাৰ গ্ৰাহকক জনা (KYC- Know Your Costomer) নিয়মৰ উপশম ঘটোৱা।

১১.৫.১ অগ্ৰণী বেংক আঁচনিৰ উদ্দেশ্য আৰু সীমাবদ্ধতা

অগ্ৰণী বেংকৰ প্ৰধান উদ্দেশ্যসমূহ হ'ল—

- প্ৰথম আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ উদ্দেশ্য হ'ল নিবনুৱা আৰু অৰ্ধ নিবনুৱাৰ দূৰীকৰণ।
- দুখীয়া আৰু অতিকৈ দুখীয়া মানুহৰ জীৱন ধাৰণৰ মানদণ্ড উন্নত কৰা।
- আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ উদ্দেশ্য হ'ল সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ মূল প্ৰয়োজনীয়তা উপলব্ধ কৰা।

এই উদ্দেশ্যসমূহ হাতত লোৱা হৈছে যদিও এইটোও পৰিলক্ষিত হৈছে যে মুখ্য বেংক আঁচনিৰ উদ্দেশ্যসমূহ সম্পূৰ্ণভাৱে সফল হ'ব পৰা নাই। ইয়াৰ মূল কাৰণসমূহ হ'ল—

- সঘনাই নীতি প্ৰণালীৰ পৰিৱৰ্তন, কাৰ্যকৰী জটিলতা আৰু বিত্তীয় সংযোজনৰ দিশসমূহৰ কাৰণে এই আঁচনিয়ে লক্ষ্যত উপনীত হ'ব পৰা নাই।
- এফালে পৰিকল্পনা অধিকাৰী আৰু বেংক প্ৰতিষ্ঠানৰ কাৰ্য্যৱলী আৰু আনহাতে ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি আৰু গ্ৰামীন উন্নয়ন বেংক (NABARD) আৰু মুখ্য বেংক এই দুয়োটা পক্ষৰ মাজত সমন্বয়ৰ অভাৱৰ বাবে লক্ষ্যত উপনীত নোহোৱাৰ আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰণ। সেয়েহে ইয়াৰ ওপৰত মনোনিবেশ কৰাটো যথেষ্ট প্ৰয়োজনীয়। জিলা পৰ্যায়ৰ পৰিকল্পনা গোটক সবলীকৰণৰ দ্বাৰা উপযুক্তভাৱে ঋণ প্ৰস্তুত কৰাতো বাঞ্ছনীয় যাতে ঋণ প্ৰস্তুত প্ৰণালীত কোনোধৰণৰ বিসংগতিয়ে দেখা নিদিয়ে।
- সময়ৰ লগে লগে অগ্ৰণী বেংক আঁচনি আৰু ইয়াৰ লগত সংলগ্ন হৈ থকা বেংকৰ জিলা পৰ্যায়ৰ সমন্বয় সমিতিসমূহ নিষ্ক্ৰীয় হোৱা পৰিলক্ষিত হয়।

- এই আঁচনিসমূহ পুনৰ কার্যক্ষম কৰিবৰ বাবে বিভাগীয় লক্ষ্যসমূহত উপনীত হোৱা, বেংকৰ ব্যৱসায়িক লেনদেনত মনোযোগ দিয়া, আনকি প্ৰতিটো খণ্ডৰ লক্ষ্য প্ৰাপ্তিৰ বাবেও জৰুৰী নির্দেশনাৰ প্রয়োজন।
- বিভিন্ন সমিতি যেনে খণ্ড পর্যায়ৰ বেংক সমিতি, জিলা সমন্বয় সমিতি আৰু জিলা পুনৰীক্ষণ সমিতিসমূহে গুৰুত্ব সহকাৰে কার্য সম্পাদন কৰা কেতিয়াবাহে দেখিবলৈ পোৱা যায়।
- অগ্রণী বেংক আঁচনিৰ হিচাপৰ কোনো তথ্য নাই আৰু অগ্রাধিকাৰ খণ্ডৰ ঋণ ব্যৱস্থাৰ হিচাপৰ লগত ইয়াৰ কোনো মিল থকা দেখা নাযায়।

অগ্রণী বেংকসমূহ উপযুক্তভাৱে পৰিচালনা কৰিবৰ বাবে কিছুমান পৰামর্শ তলত দিয়া ধৰণৰ-

- অগ্রণী বেংকসমূহৰ অসুবিধাসমূহ আঁতৰাই ইয়াক পুনৰজীৱিত কৰা প্রয়োজন। যাতে ই এক শক্তিশালী আহিলা হিচাপে জিলাসমূহৰ বেংকবিলাকৰ মাজত এক প্রকৃত সমন্বয় বজায় ৰখাত সহায় হয়।
- এই আঁচনিয়ে বেংক আৰু বিত্তীয় প্রতিষ্ঠানসমূহৰ ব্যাপক যোগদানৰ যোগেদি বিত্তীয় সংযোজনৰ সম্পূর্ণ লক্ষ্যত উপনীত হ'ব পাৰিব।
- অগ্রণী বেংক আঁচনিৰ প্রধান অসুবিধা হ'ল কার্যকৰীকৰণ সমস্যা। নিশ্চিতভাৱে, বিত্তীয় সংযোজনৰ দ্বাৰা প্রত্যেক বেংক আৰু জিলা পর্যায়ৰ মাজৰ বিত্তীয় সংযোজনৰ মাজত এক একতাপূর্ণ সমন্ধ স্থাপন কৰাত সুবিধা হ'ব।
- এফালৰ পৰা প্রত্যেক অঞ্চল বা স্থানত এক অর্থপূর্ণ বিত্তীয় সংযোজনৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ অঞ্চলসমূহত এক বিশেষ আৰু নির্দিষ্ট বেংকক দায়িত্ব প্রদান কৰিব লাগে।
- বেংকসমূহে আধুনিক পদ্ধতি যেনে সম্পূর্ণ কম্পিউটাৰ প্রয়োগ তথা তথ্যৰ পৰিচালনা সঠিক ৰূপত কৰিব লাগিব আৰু সাময়িক প্রতিবেদন আৰু পুনৰীক্ষণ প্রতিবেদন, বার্ষিক খচৰা পৰিকল্পনাৰ প্রতিবেদন আৰু বিত্তীয় সংযোজনৰ পৰিকল্পনাও বেংকসমূহে তৈয়াৰ কৰিব লাগিব।
- জিলা পর্যায়ৰ পৰামর্শদাতা সমিতিবোৰৰ প্রয়োজনীয় দোষ ত্রুটিবোৰ আঁতৰাই, এক ফলপ্রসু আঁচনি হিচাপে পৰিগণিত কৰিব লাগিব।
- সকলো সদস্য বেংকক সক্রিয়ভাৱে জড়িত কৰি অগ্রণী বেংক আঁচনিক এক ফলদায়ক আঁচনি হিচাপে উপস্থাপন কৰিব লাগিব।

চিন্তা চৰ্চা কৰক ১

দেশৰ সমগ্ৰ বেংক ব্যৱস্থাৰ সংস্কাৰৰ বাবে অগ্ৰণী বেংক আঁচনি গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি আপুনি ভাবানে? মতামত দিয়ক।

.....

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ শুদ্ধ/অশুদ্ধ বিচাৰ কৰক-

(ক) ১৯৬৭ চনত ৰাষ্ট্ৰীয় ঋণ পৰিষদ স্থাপন হৈছিল (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

(খ) ১৯৪৯ চনৰ পহিলা জানুৱাৰীত প্ৰথম ৰাষ্ট্ৰীয় বেংকটো হ'ল ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংক। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

১১.৬ ১৯৯০ চনৰ পৰা বাণিজ্যিক বেংকৰ জৰিয়তে ভাৰত চৰকাৰে বিভিন্ন খণ্ডত ৰূপায়িত কৰা কিছুমান প্ৰধান আঁচনিৰ পৰ্যালোচনা

ভাৰত চৰকাৰৰ মন্ত্ৰালয়সমূহে সময়ে সময়ে বিভিন্ন চৰকাৰী আঁচনি গ্ৰহণ কৰে। সেই আঁচনিসমূহ, কেন্দ্ৰীয়, ৰাজ্যিক বা দুয়োখন চৰকাৰৰ যৌথ প্ৰচেষ্টাত কাৰ্যকৰী কৰা হয়। ১৯৯০ চনৰ পৰা বাণিজ্যিক বেংকৰ যোগেদি ভাৰত চৰকাৰে কাৰ্যকৰী কৰা কিছুমান আঁচনি তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

- **ৰাষ্ট্ৰীয় গ্ৰাম্য নিয়োগ নিশ্চিত আইন ২০০৫** (NREGA) ঃ কৰ্মৰ অধিকাৰ (Rights to work) ৰ লক্ষ্যক নিশ্চিত প্ৰদান কৰিবলৈ ভাৰতীয় শ্ৰম আৰু সামাজিক সুৰক্ষা ব্যৱস্থাৰ পদক্ষেপ হিচাপে ৰাষ্ট্ৰীয় গ্ৰাম্য নিয়োগ নিশ্চিত আইন (NREGA) পিছলৈ মহাত্মা গান্ধী নিয়োগ নিশ্চিত আইন (MGNREGA) প্ৰণয়ন কৰে। গাঁও অঞ্চলৰ জীৱনধাৰণৰ মানৰ সুৰক্ষা প্ৰদান আৰু বৃদ্ধি কৰিবলৈ প্ৰতিঘৰ পৰিয়ালৰ স্বইচ্ছাই অদক্ষ শাৰীৰিক শ্ৰম কৰিব পৰা সাবালক সদস্যক বিত্তীয় বৰ্ষত ১০০ দিনৰ মজুৰি পাব পৰা কৰ্ম সংস্থাপন দিয়াটোৱেই এই আঁচনিৰ লক্ষ্য তথা উদ্দেশ্য। এই আঁচনিখন পি ভি নৰসিংহ ৰাওৰ চৰকাৰৰ সময়তে ১৯৯১ চনত প্ৰথমবাৰৰ বাবে প্ৰস্তাৱিত হৈছিল। পিছত সদনত চূড়ান্তভাৱে গৃহীত হয় আৰু ভাৰতৰ ৬২৫খন জিলাত কাৰ্যকৰী হয়। পৰীক্ষামূলক অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত, এই নিয়োগ নিশ্চিত আইনখন, ২০০৮ চনৰ ১ এপ্ৰিলৰ পৰা ভাৰতৰ সকলো জিলাকে সামৰি ইয়াৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰা হয়। চৰকাৰৰ এই পদক্ষেপক 'বিশ্বৰ ভিতৰত সৰ্ববৃহৎ আৰু সৰ্বোচ্চ অভিলাষী সামাজিক সুৰক্ষা আৰু লোক কল্যাণ কৰ্ম আঁচনি' বুলি ভাবমূৰ্তি সৃষ্টি আৰু সমাদৰ লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। ২০১৪ চনৰ বিশ্ব উন্নয়ন প্ৰতিবেদনত, বিশ্ব বেংক গ্ৰাম্য উন্নয়নৰ এক নক্ষত্ৰ সদৃশ উদাহৰণ হিচাপে ইয়াক উল্লেখ কৰিছে। প্ৰথমতে, এই আঁচনিখনে প্ৰতিঘৰ গাঁৱৰ পৰিয়ালৰ স্বইচ্ছাই শাৰীৰিক শ্ৰম কৰিব পৰা সাবালক সদস্যক এক বিত্তীয় বৰ্ষত ১০০ দিনৰ

মজুৰি দিব পৰাকৈ কৰ্মসংস্থান দিয়াটোৱেই উদ্দেশ্য আছিল। এই আঁচনিৰ আন এটা লক্ষ্য হ'ল স্থাবৰ সম্পত্তি গড় দিয়া, ৰাষ্টা বনোৱা, আলি পদুলি নিৰ্মাণ, পুখুৰী খন্দা ইত্যাদি আবেদনকাৰীক তেওঁৰ বাসস্থানৰ ৫ কিলোমিটাৰৰ ভিতৰত নিয়োজিত কৰিব লাগিব আৰু সৰ্ব নিম্ন মজুৰি দিব লাগিব। যদি আবেদন কৰা তাৰিখৰ পৰা ১৫ দিনৰ ভিতৰত কৰ্ম প্ৰদান কৰিব পৰা নাযায়। তেন্তে তেওঁক নিবনৱা ভাট্টা দিব লাগিব। এইদৰে এই আঁচনিৰ জৰিয়তে নিয়োগক এক আইনগত অধিকাৰ প্ৰদান কৰা হৈছে। এই আঁচনি প্ৰধানকৈ গাঁও পঞ্চায়তসমূহে ৰূপায়ণ কৰিব লাগে। ইয়াত ঠিকাদাৰক জড়িত কৰাত নিষেধাজ্ঞা আৰোপ কৰা আছে। ইয়াত শ্ৰম প্ৰাধান্য যেনে— জনসাধাৰণৰ বাবে আন্তঃগাঁথনি, খৰাং আক্ৰান্তক সাহাৰ্য্য, বাননিয়ন্ত্ৰণ আদি কাৰ্যৰ বেছি অগ্ৰাধিকাৰ দিয়া হয়। অৰ্থনৈতিক সুৰক্ষা আৰু গ্ৰাম্য সম্পত্তি সৃষ্টিৰ উপৰিও, মহাত্মা গান্ধী নিয়োগ নিশ্চিত আঁচনিয়ে পৰিৱেশ সুৰক্ষা, গ্ৰাম্য মহিলা সবলীকৰণ, চহৰ-গাঁৱৰ মাজত প্ৰব্ৰজন হ্ৰাস, সামাজিক ন্যায় পৃষ্ঠপোষকতা কৰা আদি অন্যান্য কাৰ্যত সহায় কৰে। এই আঁচনিক উদগনি দিবলৈ সক্ৰিয় পৰিচালনা আৰু ৰূপায়ণত আইনগত সুৰক্ষা প্ৰদানৰ ব্যৱস্থা আছে। এই আইনখনে বিতংভাৱে নীতি আৰু ৰূপায়ণৰ লগত জড়িত সহায়ক শক্তিসমূহ, মঞ্জুৰিকৃত কৰ্মৰ সূচী, বিত্তীয় গাঁঠনি, নিৰীক্ষণ আৰু পৰ্যালোচনা আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশটো হ'ল সচ্ছতা আৰু দায়িত্ব আৰোপ আদি সকলো উল্লেখ কৰিছে।

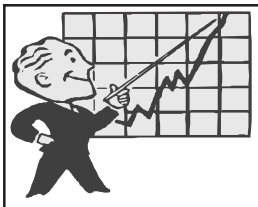
- **প্ৰধানমন্ত্ৰী জন ধন যোজনা** (PMJDY) ঃ ভাৰতৰ মাননীয় প্ৰধানমন্ত্ৰীয়ে ২০১৪ চনৰ স্বাধীনতা দিৱসৰ দিনা দেশৰ প্ৰতি পৰিয়ালকে বিত্তীয় অন্তৰ্ভুক্তিকৰণৰ যোগেদি ৰাষ্ট্ৰীয় লক্ষ্য হিচাপে বিশ্বজনীন বেংক সেৱা প্ৰদান কৰিবলৈ, বিত্তীয় সাক্ষৰতা, ঋণৰ উপলব্ধ, বীমা আৰু অৱসৰকালীন সুবিধা সামগ্ৰিকভাৱে বিতৰণ কৰিবলৈ 'প্ৰধানমন্ত্ৰী জনধন যোজনা' ঘোষণা কৰিছিল। ইয়াৰ দ্বাৰা বেংকত কোনো সঞ্চয় নথকা ব্যক্তিয়ে কোনো নিম্নতম ৰাশিৰ পইচাৰ অবিহনে বেংকৰ হিচাপ বহী খুলিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। আনকি স্ব-স্বীকাৰোক্তিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কোনো প্ৰয়োজনীয় কাৰ্যালয় সংক্ৰান্তীয় নথি-পত্ৰ অবিহনেও হিচাপ বহি খুলিব পৰা ব্যৱস্থা কৰা হৈছে।
- **প্ৰধানমন্ত্ৰী সুৰক্ষা বীমা যোজনা** (PMSBY) ঃ এইখন বাণিজ্যিক বেংকৰদ্বাৰা প্ৰযোজ্য হোৱা এখন গুৰুত্বপূৰ্ণ আঁচনি। এই আচঁনিয়ে ১৮-৭০ বছৰ বয়সৰ, যিসকলে ৩১ মে'ৰ আগতে বেংকৰ হিচাপ বহী খোলাত যোগ দিয়াৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিছিল আৰু যিসকলে স্বয়ংকৃত জমা ৰাশিৰ ব্যৱস্থা ৩১ মে'ৰ অগতে কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল, আৰু বছৰি পুনৰ নবীকৰণ ১ জুনৰ পৰা ৩১ মে'ৰ ভিতৰত কৰিছিল, তেনে লোক সকল ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত আছিল। ইয়াৰ উপৰিও এই আচঁনিত 'আধাৰ' থকাটো বাঞ্ছনীয় আছিল। এই আঁচনিৰ অধীনত দুৰ্ঘটনাজনিত মৃত্যুৰ সাম্ভাব্য ক্ষতিৰ বাবে ২ লাখ মূল্যৰ আবৃতকৰণ আৰু আংশিকভাৱে ঘূণীয়া হ'লে ১ লাখ টকাৰ ক্ষতিৰ বাবে আবৃতকৰণ ব্যৱস্থা উপলব্ধ। বীমা কিস্তিৰ বাবদ বছৰি ১২ টকা হাৰত এবাৰ বেংকৰ সঞ্চয়ৰ হিচাপৰ পৰা স্বয়ংক্ৰিয় জমা ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা জমা হয়। এই আঁচনি ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংকৰ দ্বাৰাহে প্ৰদান কৰা হয়।

- **অটল পেনচন যোজনা** (Atal Pension Yojana) ঃ অসংগঠনিক খণ্ডক উদ্দেশ্য কৰিয়েই চৰকাৰী পৃষ্ঠপোষকতাত এই আঁচনিৰ প্ৰবৰ্তন কৰা হৈছে। এই আঁচনিৰ অধীনত চৰকাৰী বৰঙণিৰ লগত সামঞ্জস্য থকাকৈ এক নিৰ্দিষ্ট পৰিসৰৰ ভিতৰত জনসাধাৰণক স্বইচ্ছাই বৰঙণি প্ৰদান কৰিবলৈ অনুমতি দিয়ে। ২০১৫ চনৰ বাজেট ভাষণত বিত্তমন্ত্ৰী অৰুণ জেটলীয়ে এই আঁচনি উল্লেখ কৰিছিল। ২০১৫ চনৰ ৯ মে' তাৰিখে কলকতা চহৰত প্ৰধানমন্ত্ৰী নৰেন্দ্ৰ মোদীয়ে এই আঁচনিৰ শুভ উদ্বোধন কৰে। ২০১৫ চনৰ মে' মাহৰ তথ্য অনুসৰি, ভাৰতবৰ্ষৰ মাথো ২০% জনসংখ্যাৰহে যিকোনো পেনচনৰ সুবিধা আছে। অটল পেনচন আঁচনিৰ যোগেদি অসংগঠিত খণ্ডত পেনচনৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰিবলৈ লক্ষ্য স্থিৰ কৰা হৈছে।
- **প্ৰধানমন্ত্ৰী জীৱনজ্যোতি বীমা যোজনা** (Pradhan Mantri Jeevan Jyoti Bima Yojana) ঃ ভাৰত চৰকাৰৰ পৃষ্ঠপোষকতাত এই বীমা আঁচনি প্ৰণয়ন কৰা হয়। প্ৰথমতে, ২০১৫ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত বাজেটৰ ভাষণত তদানিন্তন বিত্তীয়মন্ত্ৰী অৰুণ জেটলীয়ে এই আঁচনিৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিছিল আৰু প্ৰধানমন্ত্ৰী নৰেন্দ্ৰ মোদীয়ে ২০১৫ চনৰ ৯ মে' তাৰিখে কলকতাত আনুষ্ঠানিকভাৱে উদ্বোধন কৰে। ২০১৫ চনৰ মে' মাহৰ তথ্য অনুসৰি ভাৰতবৰ্ষৰ জনসংখ্যাৰ মাথো ২০% লোকৰ বাবে জীৱন বীমাৰ সুবিধা উপলব্ধ আৰু সেই কাৰণে এই আঁচনিৰ দ্বাৰা জীৱন বীমাৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰাৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰা হৈছে।
- **প্ৰধানমন্ত্ৰী মুদ্ৰা যোজনা ঃ** এই আঁচনিখন ২০১৫ চনৰ ৮ এপ্ৰিলত উদ্বোধন কৰা হৈছিল। এই আঁচনিৰ অধীনত ৫০,০০০ টকাৰ তলৰ ৰাশিৰ ঋণক 'শিশু', ৫০,০০০ টকাৰ পৰা ৫ লাখ মূল্যৰ ঋণক 'কিশোৰ' আৰু ৫ লাখৰ পৰা ১০ লাখ মূল্য ৰাশিৰ ঋণক 'তৰুণ' উপ আঁচনিৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। এই ঋণৰ বাবে কোনো সমান্তৰাল বস্তু বেংকত জামিন হিচাপে দিব নালাগে। এই পদক্ষেপৰ দ্বাৰা যুৱক, শিক্ষিত বা দক্ষ শ্ৰমিকসকলৰ মাজত প্ৰথম প্ৰজন্মৰ ব্যৱসায় স্থাপনৰ সুযোগৰ অনুপ্ৰেৰণা আৰু দৃঢ়তা বৃদ্ধিৰ বাবে লগতে বৰ্তমানৰ ক্ষুদ্ৰ ব্যৱসায়ীসকলক তেওঁলোকৰ কৰ্মৰাজী সম্প্ৰসাৰণ কৰিবলৈ এই আঁচনিয়ে সহায় আগবঢ়ায়। ২০১৯ চনৰ ৩১ মাৰ্চ তাৰিখলৈ ৩,২১,৭২২ কোটি টকা (১,৪২,৩৪৫ কোটি টকা শিশু, ১০৪,৩৮৬ কোটি টকা কিশোৰ আৰু ৭৪,৯৯১ কোটি টকা 'তৰুণ' শ্ৰেণীৰ বাবে) পুনৰ অনুমোদন কৰা হৈছে।
- **ষ্টেন্দ আপ ইণ্ডিয়া আঁচনি** (Stand up India Scheme): ভাৰত চৰকাৰে ২০১৬ চনৰ ৫ এপ্ৰিল তাৰিখে, এই আঁচনি শুভাৰম্ভ কৰে। এই আঁচনিৰ জৰিয়তে অতি কমেও এজন অনুসূচীত জাতি বা জনজাতিৰ ঋণ লওতাক আৰু অতি কমেও এগৰাকী মহিলা ঋণ লওতাক প্ৰথমবাৰৰ প্ৰতিষ্ঠান স্থাপন কৰিবলৈ বেংকৰ ১০ লাখ টকা ৰাশিৰ পৰা ১ কোটি টকা ৰাশিৰ মূল্য ঋণ হিচাপে প্ৰদান কৰে। এই প্ৰতিষ্ঠানসমূহ উৎপাদিত অথবা সেৱা খণ্ডৰ হ'ব পাৰে। এই আঁচনি ৰূপায়ণৰ জৰিয়তে তালিকাযুক্ত বাণিজ্যিক বেংক অতি কমেও ২.৫ লাখ ঋণৰ হিতাধিকাৰীক সামৰি ল'ব লাগিব। সমগ্ৰ দেশতে এই আঁচনিৰ তালিকাযুক্ত বাণিজ্যিক বেংকৰ জৰিয়তে ৰূপায়ণ আৰু সম্প্ৰসাৰণ কৰা হৈছে।

১১.৬.১ এই আঁচনিসমূহ ৰূপায়নত থকা মূখ্য অসুবিধাসমূহ

যদিও এই আচঁনিসমূহ চৰকাৰে বিভিন্ন উদ্দেশ্য পুৰণৰ অৰ্থে আগবঢ়াইছিল, কিন্তু এই আচঁনিসমূহে তলত দিয়া অসুবিধা সমূহৰ সন্মুখীন হোৱা দেখা যায়-

- উপযুক্ত তথ্যৰ অভাৱৰ বাবে এই আচঁনিয়ে কিমান মানুহক সামৰি ল'ব বা কিমান সংখ্যক উপকৃত হ'ব তাক জনা নাযায়।
- জনসাধাৰণৰ মাজত সজাগতাৰ অভাৱৰ বাবেও এই আচঁনিসমূহ ঠিকমতে প্ৰযোজ্য নহয়, ফলত উপকৃতৰ সংখ্যাও সীমিত হয়।
- এই আচঁনিসমূহৰ বাবে অযোগ্য ব্যক্তিৰ নাম অন্তৰ্ভুক্তিৰ বাবেও এই আচঁনিসমূহ ফলৱতী হ'ব পৰা নাই।
- ৰাজনৈতিক হস্তক্ষেপৰ বাবে যিসকল ব্যক্তিয়ে এই আচঁনিৰ আচল দাবীদাৰ হয়, তেওঁলোকক বঞ্চিত কৰি অযোগ্য ব্যক্তিৰ নাম সংযোজনৰ ফলত আচঁনিসমূহৰ সফলতা সীমিত হৈছে।
- বেংকৰ হিচাপ বহী নথকাৰ বাবেও এই আচঁনিসমূহৰ দ্বাৰা উপকৃত হোৱাৰ সংখ্যা কম।
- যথোপযুক্ত নিৰীক্ষণ ব্যৱস্থা নথকাও এই আচঁনিসমূহৰ অন্য এটা বিফলতা বুলিব পাৰি। এইক্ষেত্ৰত চৰকাৰে স্বাধীনভাৱে নিৰীক্ষণ কৰাৰ বাবে একোটা গোট সৃষ্টি কৰিলেহে এই আচঁনিসমূহ সচাঁ অৰ্থত ফলপ্ৰসু হ'ব।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ শুদ্ধ/অশুদ্ধ বিচাৰ কৰক-

(ক) ভাৰতৰ অসংগঠিত খণ্ডৰ বাবে 'অটল পেনচন যোজনা' লক্ষ্য কৰি লোৱা হৈছে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

(খ) 'কর্মৰ অধিকাৰ'ৰ নিশ্চিত প্ৰদান কৰাটোৱে মহাত্মা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় গ্ৰাম্য নিয়োগ নিশ্চিত আইনৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

১১.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়ত আমি তলত দিয়া বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলোঁ ঃ —

- বাণিজ্যিক বেংকে জনসাধাৰণৰ পৰা জমাধান সংগ্ৰহ কৰি, উপাৰ্জন কৰাৰ উদ্দেশ্য সেই ধন ৰাশিক বিনিয়োগৰ বাবে ঋণ হিচাপে প্ৰদান কৰা কাৰ্য্য সম্পাদন কৰে।

- বাণিজ্যিক বেংক মানে বেংক নিয়ন্ত্ৰণ আইন ১৯৪৯ৰ অধীনৰ নিয়ন্ত্ৰিত তালিকাযুক্ত আৰু তালিকা বৰ্হিভূত দুয়োবিধ বাণিজ্যিক বেংকক সূচায়।
- ভাৰতবৰ্ষৰ আধুনিক বেংক ব্যৱস্থা, আধুনিক দৃষ্টিত ১৮ শতিকাৰ শেষাৰ্দ্ধত আৰম্ভণি হৈছিল। ভাৰতৰ বাণিজ্যিক বেংকসমূহ তালিকাযুক্ত আৰু তালিকা বৰ্হিভূত হিচাপে শ্ৰেণীভুক্ত কৰা হয়।
- তালিকাযুক্ত বেংকসমূহ আকৌ বিভিন্ন ভাগত বিভক্ত কৰা হৈছে, যেনে— ৰাষ্ট্ৰীয়কৃত বেংক ভাৰতীয় ষ্টেট বেংক আৰু ইয়াৰ সহযোগী আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক, বিদেশী বেংক আৰু অন্যান্য ভাৰতীয় ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বেংকসমূহ।
- ঋণৰ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ড ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা বেংকৰ ঋণৰ এটা বিশেষ অংশৰ পৰা এক কম সংখ্যক অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ যেনে কৃষি তথা ইয়াৰ সহযোগী, ক্ষুদ্ৰ আৰু অতিক্ষুদ্ৰ ব্যৱসায় আৰু প্ৰতিষ্ঠানক ঋণ প্ৰদান কৰা হয়।
- অগ্ৰণী বেংক আঁচনি ১৯৬৯ চনত ভাৰতবৰ্ষত পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে বাণিজ্যিক বেংকৰ অগ্ৰণী বেংক আঁচনিখন আৰম্ভণি কৰা হৈছিল। অৰ্থ ব্যৱস্থাৰ বিভিন্ন খণ্ডৰ বাবে বেংক ঋণ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ড নিৰ্ধাৰণ কৰিবলৈ গাডগিল অধ্যয়ন গোটে দিয়া পৰামৰ্শৱলীবোৰৰ ফলশ্ৰুতিয়ে অগ্ৰণী বেংক আঁচনি।
- ১৯১০ চনৰ পৰা বিভিন্ন খণ্ডত যেনে কৃষি, পশু, কৃষিজাত তথা কুটিৰ শিল্পক এক সবলৰূপ দিবলৈ বাণিজ্যিক বেংকসমূহে বিভিন্ন আঁচনি হাতত লৈছে।

১১.৮ অধিক জানিবলৈ

1) Bhole, L.M. (2017). *Financial Institutions and Market.* Kindle Edition

2) Gupta, S.B. (2010). *Monetary Economics: Institutions, Theory and Policy.* New Delhi: S. Chand & Company Ltd.

১১.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) শুদ্ধ (খ) অশুদ্ধ

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) শুদ্ধ (খ) অশুদ্ধ

১১.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্ৰশ্ন ঃ ভাৰতবৰ্ষত বাণিজ্যিক বেংকৰ উন্নয়নৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

২ নং প্ৰশ্ন ঃ ভাৰতবৰ্ষৰ বেংক খণ্ডৰ অগ্ৰণী বেংকৰ আঁচনিখনৰ বিষয়ে পৰ্যালোচনা কৰক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ বাণিজ্যিক বেংকৰ অগ্ৰাধিকাৰ খণ্ডৰ ঋণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

৪ নং প্ৰশ্ন ঃ ১৯৯০ চনৰ পৰা ভাৰত চৰকাৰে বাণিজ্যিক বেংকৰ সহায়ত গ্ৰহণ কৰা বিভিন্ন আঁচনিসমূহৰ বিষয়ে বিশ্লেষণাত্মক আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১২ ঃ সমবায় বেংক

অধ্যায় গাঁথনি

১২.১ উদ্দেশ্য

১২.২ পৰিচয়

১২.৩ ভাৰতত সমবায় বেংকৰ অগ্রগতি

১২.৩.১ ভাৰতত সমবায় আন্দোলন

১২.৩.২ ভাৰতত সমবায় বেংকৰ গাঁঠনি

১২.৩.৩ ভাৰতৰ সমবায় বেংকৰ উন্নয়ন আৰু অগ্রগতি

১২.৪ সমবায় অনুষ্ঠান সমূহৰ সুবিধা

১২.৫ সমবায় বেংক সমূহে গ্রাম্য উন্নয়নৰ বাবে বিত্ত যোগানৰ ক্ষেত্রত সন্মুখীন হোৱা সমস্যাসমূহ

১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি কি শিকিলোঁ

১২.৭ অধিক জানিবলৈ

১২.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১২.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি

- ভাৰতৰ সমবায় আন্দোলনৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- ভাৰতৰ সমবায় বেংকৰ গাঁঠনি সম্বন্ধে জানিব পাৰিব
- ভাৰতৰ সমবায় বেংকৰ উন্নয়ণ আৰু প্রগতিৰ বিষয়ে বিচাৰ কৰিব পাৰিব
- সমবায় অনুষ্ঠানসমূহৰ সুবিধাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- গ্রাম্য বিত্ত উন্নয়ণত সমবায় বেংকসমূহে সন্মুখীন হোৱা সমস্যাসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

১২.২ পৰিচয়

সমবায় বেংক সমূহ সুদীর্ঘ প্রায় ১০০ বছৰ ধৰি ভাৰতৰ বিত্তীয় ব্যৱস্থাৰ এক অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ হিচাপে পৰিগণিত হৈ আহিছে। সমবায় শব্দটো লেটিন ভাষাৰ *Cooperari* শব্দৰ পৰা আহিছে য'ত *Co* শব্দটোৱে সৈতে বা লগত আৰু *Operari* শব্দটোৱে কাম কৰাক বুজায়। অর্থাৎ সমবায় শব্দটোৱে একেলগ হৈ কাম কৰাক বুজায়। সমাজৰ নিম্ন আয়ৰ লোক সকলক পাৰস্পৰিক সহায় সহযোগিতাৰ নীতিৰে কাম কৰাৰ বাবে উৎসাহ যোগোৱাৰ উদ্দেশ্যে ভাৰতত

পোন প্রথমে সমবায় আন্দোলন আৰম্ভ কৰা হয়। সমবায় বেংক সমূহ মূলতঃ পাৰস্পৰিক সহযোগিতা, আত্ম-সহায় আৰু পৰস্পৰৰ সহায়ৰ বাবে কাম কৰা — এই তিনিটা মূল নীতিৰ আধাৰত গঠন তথা পৰিচালনা কৰা হয়। এই বেংক সমূহে নিয়োগ বৃদ্ধি, দৰিদ্ৰতা দূৰীকৰণ আৰু খাদ্য সুৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট বৰঙণি আগবঢ়াই আহিছে।

১২.৩ ভাৰতত সমবায় বেংকৰ অগ্ৰগতি

সমবায় বেংক হ'ল এটা স্বকীয় অস্তিত্ব সম্পন্ন বিত্তীয় অনুষ্ঠান যাক ইয়াৰ সদস্য সকলৰ দ্বাৰা গঠন কৰা হয় আৰু এই সদস্য সকলেই হ'ল ইয়াৰ উপভোক্তাও। সমবায় বেংক সমূহে ইয়াৰ সদস্য সকলক ব্যাপক ভাৱে বেংকিং সেৱা আৰু বিত্তীয় সেৱা আগবঢ়ায়। সাধাৰণতে সমবায়ৰ সদস্য সকল একে ধৰনৰ বৃত্তি বা সম্প্ৰদায় অথবা সমূহীয়া স্বাৰ্থ পূৰণৰ অৰ্থে কাম কৰা লোক হয়। ভাৰতৰ সমবায় সমিতি আইনৰ অধীনত সমবায় বেংকক পঞ্জীয়ন ভূক্ত কৰা হয়। সমবায় বেংক সমূহক আকৌ ভাৰতৰ ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰন কৰা হয় আৰু ১৯৪৯ চনৰ বেংক নিয়ন্ত্ৰন আইন আৰু ১৯৫৫ চনৰ বেংক বিধি আইনৰ দ্বাৰা পৰিচালনা কৰা হয়।

১২.৩.১ ভাৰতত সমবায় আন্দোলন

ভাৰতৰ সমবায় আন্দোলন বহুত শতিকা পুৰণি, এই আন্দোলন বিদেশী সকলে আমাৰ দেশক শাসন কৰাৰ সময়তে আৰম্ভ হৈছিল আৰু এই আন্দোলন ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ পিছতো একেলেঠাৰিয়ে চলি আছিল। এই আন্দোলন মূলতঃ খেতিয়ক, কাৰিকৰ (Artisans) আৰু আন আন নিম্ন (Marginal) আয়ৰ লোক সকলৰ সঞ্চয় বৃদ্ধি কৰা আৰু এই লোক সকলৰ মাজত পাৰস্পৰিক সহযোগিতা বৃদ্ধি কৰাৰ উদ্দেশ্যে আৰম্ভ কৰা হৈছিল। সমবায় বেংক সমূহ বিশেষকৈ কৃষক সকলক ঋণদানৰ ক্ষেত্ৰত থকা মহাজন সকলৰ একচেটিয়া অধিকাৰ ধ্বংস কৰাৰ উদ্দেশ্যে ইয়াৰ অস্তিত্বলৈ আহিছিল। ঋন প্ৰদান কৰাৰ ক্ষেত্ৰত থকা অসংগঠিত ব্যৱস্থাৰ বাবে কৃষক সকলৰ ঋনগ্ৰস্ততা আৰু দৰিদ্ৰতা বৃদ্ধি পাইছিল আৰু ইয়াৰ ফলত সমবায়ৰ জৰিয়তে গ্ৰাম্য ঋনৰ যোগান ধৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আহি পৰিছিল। ১৯০৪ চনৰ ২৫ মাৰ্চ তাৰিখে কৃষি ঋন সমবায় সমিতি আইন গৃহিত হৈছিল আৰু এইদৰে সমবায় সমিতি সমূহ গঢ় লৈ উঠিছিল। এই আইন খন "Sir Frederick Nicholson" (1899) আৰু "Sir Edward Law" (1901) নামৰ ব্যক্তিদুজনে আগবঢ়োৱা অনুমোদনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি প্ৰনয়ন কৰা হৈছিল। এই আইনৰ জৰিয়তে অকল সেইসকল কৃষকক ঋন দান কৰা হৈছিল যিসকল ভাৰতৰ সমবায় বেংকৰ অধীনত আনুষ্ঠানিক ভাবে অন্তৰ্ভূক্ত হৈ আছিল। ১৯১২ চনত এই আইন খণ সংশোধন কৰা হৈছিল, কাৰণ পূৰ্বৰ আইনমতে অকল প্ৰাথমিক ঋণদান সমিতি সমূহকহে ঋন প্ৰদানৰ বাবে অনুমতি দিয়া হৈছিল, অনা ঋণদান সমিতি আৰু

যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় (Federal) প্ৰাথমিক সমবায় ঋণদান সমিতি সমূহক বাদ দিয়া হৈছিল। ইয়ে সমগ্ৰ দেশতে কেন্দ্ৰীয় সমবায় বেংকৰ স্থান গুৰুত্বপূৰ্ণ হিচাপে প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। ১৯১৫ চনত "Machlagan" কমিটিয়ে সমবায় সমিতিবোৰৰ ত্ৰুটিবোৰ আঙুলিয়াই দিছিল আৰু সৰ্বসাধাৰন ৰাইজক সমবায় সম্পৰ্কে শুদ্ধ জ্ঞান বা শিক্ষা দিয়াত ব্যৰ্থ হোৱা বুলি অভিহিত কৰিছিল। এই কমিটি খনে আকৌ সমবায় আন্দোলন আগু�ৰাই নিয়াৰ বাবে কেন্দ্ৰীয় সাহায্য প্ৰদান কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। এই সমিতি খনেই তিনি খলপীয়া সমবায় বেংক প্ৰবৰ্তন কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল আৰু এইবোৰ হ'ল — তৃণমূল পৰ্য্যায়ত প্ৰাথমিক কৃষি ঋণদান সেৱা (PACs), জিলা পৰ্য্যায়ত কেন্দ্ৰীয় সমবায় বেংক আৰু ৰাজ্যিক বা "এপেক্স" পৰ্য্যায়ত ৰাজ্যিক সমবায় বেংক। ১৯২৮ চনত কৃষিৰ ওপৰত গঠিত হোৱা "Royal" আয়োগে আকৌ সমবায় আন্দোলনৰ সফল ৰূপায়নৰ বাবে ইয়াৰ সদস্য সকলক উপযুক্ত শিক্ষা প্ৰদানৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। ১৯৫৩ চনত ভাৰতৰ ৰিজাৰ্ভ বেংকে আঞ্চলিক প্ৰশিক্ষন কেন্দ্ৰ গঠন কৰাৰ বাবে কেন্দ্ৰীয় সমবায় প্ৰশিক্ষণ সমিতি গঠন কৰিছিল।

১৯৫০ চনৰ পৰা এক সুদীৰ্ঘ কাল ধৰি সমবায় সমূহে ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ বিভিন্ন খণ্ডত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি আহিছে। আৰম্ভনিতে এই বেংক সমূহে গ্ৰাম্যঞ্চলৰ কৃষি খণ্ডৰ লগত জড়িত লোক সকলকহে আনুষ্ঠানিক ঋণ প্ৰদান কৰিছিল, কিন্তু বৰ্তমান এই বেংক সমূহে সকলো ধৰণৰ অৰ্থনৈতিক কাম-কাজৰ বাবে ঋন প্ৰদান কৰাত গুৰুত্ব দিছে। গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ দুখীয়া লোক সকলৰ আৰ্থ-সামাজিক উন্নয়নৰ বাবে সমবায় সমূহে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। সমবায় সমূহে অকল যে কৃষি ঋণেই প্ৰদান কৰে এনে নহয়, এই অনুষ্ঠান সমূহে কৃষি দ্ৰব্যৰ বজাৰ গঠন কৰা কাৰ্য্যত সাহায্য প্ৰদান কৰে আৰু এই দ্ৰব্যবোৰৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰা উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়াৰ লগতে কৃষিৰ আহিলা আদি প্ৰদান কৰাৰ ক্ষেত্ৰতো এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে।

১২.৩.২ ভাৰতত সমবায় বেংকৰ গাঁথনি

১৯০৪ চনত ভাৰতত পোন প্ৰথমে সমবায় আইন গৃহীত হৈছিল আৰু এই সময়ৰ পৰাই আমাৰ দেশৰ বিত্তীয় ব্যৱস্থাত সমবায় বেংক সমূহে এক উল্লেখযোগ্য স্থান দখল কৰি আহিছে। ভাৰতৰ সমবায় বেংকৰ গাঁথনিক প্ৰধানকৈ দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয়, যেনে — নগৰীয়া সমবায় বেংক আৰু গ্ৰাম্য সমবায় বেংক। এই বেংক সমূহৰ বিষয়ে তলত চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল —

নগৰীয়া সমবায় বেংক ঃ- নগৰীয়া সমবায় বেংক বুলিলে প্ৰাথমিক সমবায় বেংক সমূহক বুজায়। এই বেংক সমূহে নগৰীয়া আৰু অৰ্দ্ধ-নগৰীয়া অঞ্চলত কাৰ্য্যনিৰ্বাহ কৰে। এই বেংক সমূহক ১৯৯৬ চনলৈ অকল অনা-কৃষি খণ্ডলৈ ঋন প্ৰদানৰ বাবে অনুমতি প্ৰদান কৰা হৈছিল। নগৰীয়া সমবায় বেংক সমূহক আকৌ অনুসূচীত আৰু

অনা-অনুসূচীত এই দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয়। নগৰীয়া সমবায় বেংক সমূহৰ বেংকিং সেৱা জাতীয় কাম-কাজবোৰ ভাৰতৰ ৰিজাৰ্ভ বেংকে নিৰীক্ষণ কৰে আৰু ইয়াৰ পঞ্জীয়ন কৰা আৰু পৰিচালনা সম্পৰ্কীয় কামবোৰ সমবায় সমিতিৰ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা পৰিচলনা কৰা হয়। বিগত বছৰ সমূহত নগৰীয়া সমবায় বেংক সমূহে ইয়াৰ শাখা বৃদ্ধি আৰু ব্যৱসায় সম্প্রসাৰণৰ ক্ষেত্রত উল্লেখযোগ্য ভাবে সফলতা লাভ কৰিছে। ২০১৩ চনৰ ৩১ মার্চ তাৰিখে নগৰীয়া সমবায় বেংকৰ মুঠ শাখা আছিল ২১০৪ টা আৰু ইয়াৰ ভিতৰত ৫৬ টা আছিল অনুসূচীত বেংক।

গ্রাম্য সমবায় বেংক ঃ- গ্রাম্য সমবায় বেংক সমূহে ক্ষুদ্র আৰু উপান্ত বা প্রান্তিক কৃষি শ্রমিক সকলক ঋণ প্রদানৰ ক্ষেত্রত এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্রহণ কৰি আহিছে। এই বেংক সমূহক হ্রস্বকালীন ঋণ সমবায় আৰু দীর্ঘকালীন ঋণ সমবায় এই দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয়। হ্রস্বকালীন ঋণ সমবায় সমূহক আকৌ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হয় আৰু এইবোৰ হ'ল ৰাজ্যিক সমবায় বেংক, যিবোৰ বেংকে ৰাজ্যৰ শীর্ষ পর্য্যায়ত অৱস্থান কৰি কার্য্য সম্পাদন কৰে, আন এটা বিভাগ হ'ল জিলাভিত্তিক কেন্দ্রীয় সমবায় বেংক, যিবোৰ জিলা পর্য্যায়ত কার্য্য সম্পাদন কৰে আৰু তৃতীয় বিভাগটো হ'ল প্রাথমিক কৃষি ঋণ সমবায়, যিয়ে তৃণমূল পর্য্যায়ত কার্য্যসম্পাদন কৰে। ২০১৩ চনৰ ৩১ মার্চ তাৰিখে হ্রস্বকালীন ঋন সমবায় সমিতিৰ ভিতৰত ৯২,৪৩২খন প্রাথমিক কৃষি ঋন সমবায় সমিতি, ৩৭০ টা জিলাভিত্তিক কেন্দ্রীয় সমবায় বেংক আৰু ৩১ টা ৰাজ্যিক সমবায় বেংক অন্তর্ভূক্ত হৈ আছিল।

দীর্ঘকালীন সমবায় বেংক সমূহক আকৌ দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয় আৰু সেইবোৰ হ'ল — ৰাজ্যিক সমবায় কৃষি আৰু গ্রাম্য উন্নয়ন বেংক (SCARDBs), যিবোৰে ৰাজ্যিক পর্য্যায়ত কার্য্য সম্পাদন কৰে আৰু আনটো হ'ল প্রাথমিক সমবায় কৃষি আৰু গ্রাম্য উন্নয়ন বেংক (PCARDBs), যিবোৰে মূলতঃ জিলা পর্য্যায়ত অথবা খণ্ড (Block) পর্য্যায়ত কার্য্যনির্বাহ কৰে।

১২.৩.৩ ভাৰতত সমবায় বেংকৰ উন্নয়ন আৰু অগ্রগতি

সমবায় সমূহে গ্রাম্যাঞ্চলত বিত্ত যোগান ধৰাৰ ক্ষেত্রত এক উল্লেখযোগ্য বৰঙণি আগবঢ়াই আহিছে আৰু ক্রমান্বয়ে শাখা বৃদ্ধি পাই অহা সমবায় বেংক সমূহে নগৰ অঞ্চলত ব্যৱসায়-বানিজ্য সম্প্রসাৰণ কৰাৰ ক্ষেত্রত আগবঢ়োৱা বৰঙণিও লেখতলবলগীয়া। এই বেংক সমূহে ঋণ সাহার্য্য আগবঢ়োৱা, গ্রাম্যাঞ্চলত বেংক সেৱাৰ সম্প্রসাৰণ কৰা, সঞ্চয় বৃদ্ধি কৰা, ঋনৰ ব্যৱহাৰ সম্পর্কে পৰিদর্শন কৰা আদি কামবোৰ কৰাৰ দায়িত্ব গ্রহন কৰে। গ্রাম্যাঞ্চলত এই সমবায় বেংক সমূহে কৃষি পাম, গৰু-ম'হ পোহ-পালন কৰা, দুগ্ধ উৎপাদন, ব্যক্তিগত বিত্ত যোগান, খৰিকটা কার্য্য সম্পাদন কৰা আদি খণ্ড সমূহত বিত্তৰ যোগান ধৰে। ইয়াৰ বিপৰীতে, নগৰীয়া অঞ্চলত এই বেংক সমূহে স্ব-নিয়োজিত ব্যক্তি, ক্ষুদ্র

পৰিসৰৰ উৎপাদন প্ৰতিষ্ঠান, ঘৰুৱা ঋণ আৰু উপভোক্তাৰ ঋন আদি প্ৰদান কৰে।

পৰিকল্পিত অৰ্থনীতিত সমবায়ৰ উন্নয়ন ঃ- স্বাধীনতাৰ পিছত ভাৰতত গ্ৰহণ কৰা পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনা সমূহে সমবায় সমিতি সমূহক সফল আৰু অধিক শক্তিশালী কৰিবৰ বাবে নানা প্ৰকাৰৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰে। প্ৰথম পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাৰ কালছোৱাত সমবায়ত নিয়োজিত হৈ থকা ব্যক্তিসকলক প্ৰশিক্ষণ দিয়া আৰু সমবায় বিক্ৰী সমিতি গঠন কৰাত অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে। দ্বিতীয় পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত সমবায় সমূহৰ কাৰ্য্যক্ৰমনিকা বিভিন্ন ক্ষেত্ৰলৈ সম্প্ৰসাৰণ কৰাৰ প্ৰস্তাৱ লোৱা হৈছিল আৰু কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক পৰ্য্যায়ত সমবায়ৰ পণ্যাগাৰ প্ৰস্তুত কৰণৰ ওপৰত বিশেষভাৱে গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হৈছিল। তৃতীয় পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত পুনেত সমবায় প্ৰশিক্ষণ মহাবিদ্যালয় স্থাপন কৰা হৈছিল আৰু সমবায় কৰ্মী সকলক প্ৰশিক্ষণ দিয়াৰ বাবে এই মহাবিদ্যালয়ৰ কিছুমান আঞ্চলিক প্ৰশিক্ষণ কেন্দ্ৰ স্থাপন কৰা হৈছিল। ইয়াৰ লগতে এই পৰিকল্পনাত কুঁহিয়াৰ, কপাহ, সূতা কটা, গাখীৰ যোগান আদিৰ বাবেও সমবায় সমিতি স্থাপন কৰাৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিছিল। চতুৰ্থ পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত সমবায় ব্যৱস্থাটোক সুদৃঢ় কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছিল। এই পৰিকল্পনাত হ্ৰস্ব কালীন আৰু মধ্যকালীন সমবায় গাঁথনিক বৰ্ত্তাই ৰখাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছিল। এই চতুৰ্থ পৰিকল্পনাৰ সময়তে উচ্চ ক্ষমতাসম্পন্ন শষ্যক কেন্দ্ৰবিন্দু হিচাপে লৈ বিভিন্ন ঋণ সমবায় সমিতি সমূহক সংঘবদ্ধ কৰিছিল। পঞ্চম পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত সমবায় সমূহৰ উন্নয়নৰ বাবে আৰু আঞ্চলিক বৈষম্য দূৰীকৰণৰ বাবে বিভিন্ন ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল। এই পৰিকল্পনাত আকৌ কৃষক সেৱা সমবায় সমিতি গঠন কৰাৰ বাবে পৰামৰ্শ দিয়া হৈছিল আৰু বৃত্তি সম্পৰ্কীয় পৰিচালনা সমবায় গঠনৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল। ষষ্ঠ পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাত প্ৰাথমিক কৃষি ঋন সমবায় সমিটিবোৰক বহুমূখী গোট হিচাপে গঢ় দিয়াৰ বাবে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। এই পৰিকল্পনাৰ সময়ত গ্ৰহণ কৰা আন এটা বিকাশক্ষম ব্যৱস্থা হ'ল "নাবার্ড" আইন, যিখন ১৯৮১ চনত অনুমোদন কৰা হৈছিল আৰু ইয়ে সমবায় বেংক সমূহক পুনঃ বিত্তীয় সাহায্য লাভ কৰাৰ পথ সুচল কৰি দিছিল। সপ্তম পৰিকল্পনাত দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰা হৈছিল যে যদিও সমবায় সমূহে প্ৰদান কৰা ঋণ ক্ৰমাগত ভাৱে বৃদ্ধি পাইছিল, কিন্তু ঋণ পৰিশোধ আৰু বৰ্দ্ধিত পৰিমানৰ অপৰিশোধিত (Overdues) ঋণৰ বিষয়টোৱে অধিক চিন্তাৰ বিষয় হিচাপে স্বীকৃতি পাইছিল। ১৯৯০ চনত আমাৰ দেশৰ অৰ্থনীতিক মুকলি কৰণ কৰাৰ ফলশ্ৰুতি হিচাপে কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক চ ৰকাৰক সমবায় সমূহক বে-চৰকাৰী খণ্ডৰ লগত ৰখাৰ বাবে হেঁচা প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। অষ্টম পৰিকল্পনাই সমবায় সমূহক অধিক কৰ্ত্তৃত্ব দিয়াত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছিল যাতে সমবায় সমূহে স্ব-নিৰ্ভৰশীল আৰু স্ব-পৰিচালিত হিচাপে কাৰ্য্য নিৰ্বাহ কৰিব পাৰে। নৰসিংহম (Narsimham) কমিটিৰ প্ৰতিবেদন অনুসৰি এই পৰিকল্পনাই আকৌ সমবায় বেংক সমূহক অধিক মজবুত বা

শক্তিশালী কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। নৱম পৰিকল্পনাত সমবায় সমূহৰ সৰ্ব্বাঙ্গীন উন্নয়নৰ বাবে "জাতীয় সমবায় নীতি" ঘোষণা কৰা হৈছিল আৰু এই সমবায় সমূহৰ কাম কাজৰ ক্ষেত্ৰত স্ব-নিৰ্ভৰশীলতা আৰু স্বায়ত্ব শাসন প্ৰদান কৰা হৈছিল, যাতে ইহঁতৰ দ্বাৰা জাতীয় অৰ্থনীতিলৈ উল্লেখযোগ্য অৱদান আগবঢ়োৱাত সহায়ক হয়। দশম পৰিকল্পনাত গ্ৰাম্য সমবায় ঋন প্ৰদান ব্যৱস্থাক পুনৰ জীৱন প্ৰদান কৰাৰ বাবে "টাস্ক ফৰ্চ" (Task Force) আৰম্ভ কৰিছিল। একাদশ পৰিকল্পনাত সমবায় খণ্ডত গণনা কৰা যন্ত্ৰৰ প্ৰৱৰ্ত্তন, মানৱ সম্পদ উন্নয়ন, কৃষক আৰু সৰ্বসাধাৰণ ৰাইজক সহায় কৰাৰ অৰ্থে জনসজাগতা বৃদ্ধি আদিৰ লগতে বহুতো মূখ্য আঁচনি প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা হৈছিল। দ্বাদশ পৰিকল্পনাত ক্ষুদ্ৰ ঋন গোষ্ঠী আৰু মহিলা সমবায় সমূহৰ সঞ্চয় বৃদ্ধি কৰিবলৈ উৎসাহ যোগাবৰ বাবে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। তদুপৰি প্ৰাথমিক কৃষি ঋণ সমিতি সমূহক পুনৰ উদ্যমিত (Revitalization) কৰা হৈছিল যাতে এই সমিতি সমূহে কৃষক সকলক গ্ৰাম্য ঋণ উপযুক্ত পৰিমানত প্ৰদান কৰাৰ বাবে সমৰ্থবান হয়।

সমবায় বেংকৰ অগ্ৰগতি ঃ-সমবায় সমূহে ইয়াৰ আৰম্ভণিৰ পৰাই সৰ্ব্বাধিক পৰিমানে অগ্ৰগতি লাভ কৰি আহিছে আৰু আৰ্থ-সামাজিক প্ৰগতি সাধনত ইহঁতৰ ভূমিকা অপৰিসীম। সমবায় সমূহে ভাৰতৰ গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ প্ৰায় সকলো অঞ্চলতে ইহঁতৰ প্ৰাধান্য বৰ্ত্তাই ৰাখিবলৈ সক্ষম হৈ আহিছে। এই সমবায় সমূহে ভাৰতৰ ৯৯ শতাংশ গাওঁ আৰু ৭১ শতাংশ পৰিয়ালক সাঙুৰি লবলৈ সক্ষম হৈছে। জাতীয় অৰ্থনীতিলৈ সমবায় সমূহে আগবঢ়োৱা বৰঙণি তলৰ তালিকাত সন্নিৱিষ্ট কৰা হ'ল

তালিকা ১ঃ ভাৰতীয় অৰ্থনীতিত সমবায়ৰ অংশ

কৃষি ঋণ প্ৰদান	১৮ শতাংশ
সাৰ বিতৰণ	৩৬ শতাংশ
সাৰ উৎপাদন	২৫ শতাংশ
সূতা উৎপাদন	২২ শতাংশ
তাঁতশাল	৫৪ শতাংশ
গম যোগাৰ কৰা কার্য্য	৩৩ শতাংশ
মৎস সমবায়	২১ শতাংশ
চেনী উৎপাদন	৫০ শতাংশ
সংৰক্ষনৰ সুবিধা	৬৪ শতাংশ

উৎসঃ- **Soni, Anil & Saluja, H.P. (2013), 'A Study on Development of Co-operative Movement in Planned Economy, International Journal of Economics, Commerce and Research (IJECR), 3.39-48.**

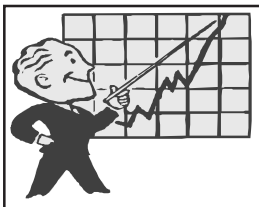
সমবায় সমূহে গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ লোকৰ লগতে নগৰ অঞ্চলৰ লোকসকলৰ অৰ্থনৈতিক উন্নয়ন আৰু সৰ্ব্বাঙ্গীন উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত অপৰিসীম বৰঙণি আগবঢ়াই আহিছে। এই সমবায়

সমূহে ২০১১-১২ বর্ষৰ সময়ছোৱাৰ ভিতৰত কৃষি ঋণ ৩.০৮ কৌটি টকা কৃষকলৈ আগবঢ়াইছিল আৰু ইয়াৰ বিপৰীতে বানিজ্যিক বেংক সমূহে ২.৫৫ কৌটি টকা আৰু আঞ্চলিক গ্রামীন বেংক সমূহে কৃষকক মাত্র ৮২ লাখ টকাহে কৃষি ঋণ প্রদান কৰিছিল। সমবায় সমূহৰ মুঠ ঋনৰ ৬৬ শতাংশ ক্ষুদ্র আৰু উপান্ত কৃষকক প্রদান কৰা হয় আৰু বানিজ্যিক বেংক সমূহৰ মুঠ ঋণৰ মাত্র ৫৫ শতাংশহে উক্ত কৃষক সকলক প্রদান কৰা হয়। ২০১১-১২ বর্ষত সমবায় সমূহে প্রতিটো একাউণ্টলৈ আগবঢ়োৱা ঋণৰ পৰিমান আছিল ২৮,৪৬৭ টকা, ইয়াৰ বিপৰীতে বানিজ্যিক বেংক আৰু আঞ্চলিক গ্রামীন বেংকে প্রতিটো একাউণ্টলৈ প্রদান কৰা ঋণৰ পৰিমান আছিল ক্রমে ১.১৫ লাখ টকা আৰু ৬৬,০০০ টকা। মুঠ আনুষ্ঠানিক ঋনৰ ক্ষেত্রত গ্রাম্য সমবায় সমূহে আগবঢ়োৱা ঋণৰ অংশ ১৯৯২-৯৩ বর্ষত আছিল ৬২ শতাংশ, ২০০২-০৩ বর্ষত এই ঋণৰ পৰিমান হ্রাস পাই ৩৪ শতাংশ হয় আৰু ২০০৬-০৭ বর্ষত এই ঋণৰ পৰিমান আকৌ বৃদ্ধি পাই ৫৩ শতাংশ হয়গৈ। ২০০৭ চনৰ মার্চত ভাৰতৰ গ্রাম্যাঞ্চলত প্রাথমিক কৃষি ঋণ সমবায় সমিতিৰ শাখা আছিল ৯৭,২২৪ টা, ইয়াৰ বিপৰীতে বানিজ্যিক বেংকৰ শাখা আছিল ৩০,৩৯৩ টা। এই তথ্য সমূহৰ পৰা নিশ্চিত ভাবে প্রতিপন্ন হয় যে সমবায় সমূহে ক্ষুদ্র আৰু উপান্ত কৃষক সকলক যথেষ্ট পৰিমানে সহায় কৰি আহিছে আৰু সমাজৰ দুর্বল আৰু অৱহেলিত লোক সকলৰ প্রগতি সাধনৰ ক্ষেত্রত গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্রহন কৰি আহিছে।

তালিকা ২ ঃ স্বাধীনতাৰ পৰবর্ত্তী সময়ত সমবায়ৰ অগ্রগতি

চন	সমিতিৰ সংখ্যা (লাখৰ হিচাপত)	শতকৰা বৃদ্ধি/হ্রাস	সদস্য (লাখৰ হিচাপত)	শতকৰা বৃদ্ধি/হ্রাস	কার্য্যকৰী মূলধন (কোটিৰ হিচাপত)	শতকৰা বৃদ্ধি/হ্রাস
১৯৫০-৫১	১.৮০	-	১৩৭	-	২৭৬	-
১৯৬০-৬১	৩.৩২	৮৪.০০	৩৫২	১৫৬.০০	১,৩১২	৩৭৫.৩৬
১৯৭০-৭১	৩.২০	-৩.৬১	৬৪৪	৮২.৯৫	৬,৮০৯	৪১৮.৯৭
১৯৮০-৮১	৩.২৬	১.৮৭	১১৭৬	৮২.৬০	২৫,১১৯	২৬৮.৯০
১৯৯০-৯১	৩.৫০	৭.৩৬	১৫৬৫	৩৩.০৭	৭১,৬৭২	১৮৫.৩৫
২০০০-০১	৫.৫৫	৫৮.৫৭	২১৯০	৩৯.৯৩	৪,৯৪,১০২	৫৮৯.৩৯
২০০৯-১০	৬.১০	৯.৯৯	২৪৯৩	১৩.৮৯	১১,০৭,৪০৩	১২৪.১২

উৎসঃ- **Compiled from Indian Agriculture in Brief 1977-78 and statiscal year Book of India 2016.**

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ সমবায় শব্দটো ক'ৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে?

.....

প্রশ্ন ২ ঃ সমবায় বেংক কি? (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

প্রশ্ন ৩ ঃ সমবায় বেংক সমূহ আৰম্ভ কৰাৰ মূখ্য উদ্দেশ্য কি আছিল ? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

১২.৪ সমবায় অনুষ্ঠানসমূহৰ সুবিধা

সমবায় অনুষ্ঠান সমূহে ইয়াৰ আৰম্ভনিৰ পৰাই আমাৰ দেশৰ অর্থনীতিৰ সামগ্রিক উন্নয়নৰ ক্ষেত্রত গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্রহণ কৰি আহিছে। জাতীয় অর্থনীতিৰ উন্নয়ন আৰু সমগ্র দেশৰ মঙ্গল সাধন কৰাৰ ক্ষেত্রত সমবায় সমূহৰ বৰঙনি অপৰিসীম। এই অনুষ্ঠান সমূহৰ বহুতো সুবিধা আছে আৰু এই সুবিধাবোৰে বিগত বছৰবোৰত সমবায় অনুষ্ঠানৰ উন্নতি সাধন আৰু পূর্ণ বিকাশ সাধন কৰাত যথেষ্ট অৰিহণা যোগাইছে।

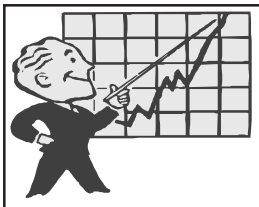
তলত সমবায় অনুষ্ঠান সমূহৰ সুবিধাবোৰ উল্লেখ কৰা হ'ল —

- **গঠনৰ সৰলতা ঃ-** সমবায় অনুষ্ঠান সমূহৰ গঠন প্রক্রিয়া অতি সহজ আৰু সৰল। সমবায় অনুষ্ঠান পঞ্জীয়ন কৰাৰ বাবে অতি কম সময় আৰু অতি কম পৰিমানৰ অর্থৰ প্রয়োজন হয়, কাৰণ সমবায় অনুষ্ঠানৰ পঞ্জীয়ন সামান্য পৰিমানৰ মাচুল প্রদান কৰিয়ে কৰিব পাৰি। ইয়াৰ লগত জড়িত আইন সম্পর্কীয় আনুষ্ঠানিকতা সমূহো যথেষ্ট সহজ সৰল যিয়ে ইয়াৰ কাম কাজ অধিক সুবিধা জনক আৰু কষ্ট মুক্ত কৰি তোলে।
- **গনতান্ত্রিক পৰিচালনা ঃ-** সমবায় অনুষ্ঠানৰ পৰিচালনা কার্য্য সদায় গনতান্ত্রিক পদ্ধতিৰে সম্পন্ন কৰা হয়। এই অনুষ্ঠানৰ সকলো সদস্যৰে ভোট দানৰ সম-অধিকাৰ থাকে আৰু এনে ভোটাধিকাৰ সমবায়ত থকা মূলধনৰ অংশৰ ওপৰত নির্ভৰ নকৰে। যিহেতু এজন সদস্যৰ এটা ভোট নীতি প্রচলিত হয়, সেয়েহে প্রত্যেক সদস্যই অকল ভোট দানৰ ক্ষেত্রতেই নহয়, সমবায়ৰ নীতি নির্দ্ধাৰণৰ ক্ষেত্রতো সক্রিয় আৰু সম-অধিকাৰ ভোগ কৰিব পাৰে। এইদৰে সমবায় অনুষ্ঠানৰ ক্ষেত্রত সকলো সদস্যই একে সমান গুৰুত্ব লাভ কৰে আৰু সেয়েহে এই অনুষ্ঠানৰ কাম-কাজবোৰত কোনো এটা থুপ (Group) ৰ মানুহে আধিপত্য বিস্তাৰ অথবা নিয়ন্ত্রন কৰিব নোৱাৰে।

- **সীমিত দায়বদ্ধতা ঃ-** সমবায় সমিতিৰ সদস্যৰ দায়বদ্ধতা সীমিত, কাৰণ এই দায়বদ্ধতা সদস্য সকলে সমিতিৰ মূলধন পুঁজিত আগবঢ়োৱা বৰঙনিৰ পৰিমানৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে। ইয়ে বিত্তীয় ঘাটিৰ সময়ত সমবায়ৰ সদস্য সকলৰ বে-চৰকাৰী সম্পত্তিৰ প্রতি থকা স্নেহ বা অনুৰাগ নোহোৱা কৰে, কাৰণ সদস্য সকলে ৰখা সমবায়ৰ মূলধন পূঁজিৰ অংশৰ পৰিমানৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি সদস্যৰ দায়বদ্ধতা সীমিত হৈ পৰে। সেয়েহে সমবায়ৰ সদস্যই লব লগা দায়িত্ব সীমিত আৰু বুজি পোৱা ধৰণৰ হয়।
- **সদস্য ভর্ত্তিৰ উন্মূক্ততা ঃ-** সমবায় অনুষ্ঠানৰ সদস্য ভর্ত্তিৰ সুবিধা সকলো শ্রেণীৰ মানুহৰ বাবে উন্মূক্ত হয়। যিকোনো ব্যক্তিয়ে নিজৰ ইচ্ছা থাকিলে সমবায় অনুষ্ঠানৰ অংশপত্র ক্রয় কৰি ইয়াৰ সদস্য হ'ব পাৰে। আকৌ সদস্য সকলে নিজৰ ইচ্ছা অনুযায়ী ইয়াৰ সদস্য পদ ত্যাগ কৰিব পাৰে। জাতি-বর্ণ, ধর্ম বিশ্বাস, ধর্ম অথবা ৰাজনৈতিক ভেটিৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি সদস্য বিভেদীকৰণ কৰা নহয়।
- **ধাৰাবাহিকতা আৰু সুস্থিৰতা ঃ-** সমবায় হ'ল এটা পৃথক আইনসঙ্গত অস্তিত্ব সম্পন্ন অনুষ্ঠান। ইয়াৰ সদস্যৰ মৃত্যু, মানসিক বিকাৰ গ্রস্ততা, দেউলীয়া অৱস্থা অথবা স্থায়ী অসমর্থতাৰ বাবে ইয়াক ভঙ্গ কৰিব নোৱাৰি। সেয়েহে যি পর্য্যন্ত সমবায়ৰ সকলো সদস্যই ইয়াক বন্ধ কৰাৰ সিদ্ধান্ত গ্রহণ নকৰে, তেতিয়ালৈ ইয়াৰ ধাৰাবাহিকতা অব্যাহত থাকে।
- **কার্য্যকৰীকৰণৰ মিতব্যয়িতা ঃ-** সমবায় সমিতিৰ কার্য্যকৰীকৰণ ব্যয় যথেষ্ট কম পৰিমানত হয়। কাৰণ সমবায় অনুষ্ঠানৰ বাবে প্রয়োজন হোৱা মধ্যস্ততাকাৰী আৰু কার্য্যালয়ৰ সহায়কৰ বাবে কোনো ব্যয় বহন কৰিব লগীয়া নহয় আৰু এনেবোৰ সেৱা ইয়াৰ সদস্য সকলে নিজেই যোগান ধৰে আৰু সেয়েহে ইয়াত পৰিচালনাৰ ব্যয় যথেষ্ট কম হয়। যিহেতু ইয়াৰ সদস্য সকলেই ইয়াৰ উপভোক্তাও হয়, সেয়েহে বিজ্ঞাপন ব্যয় আৰু বিক্রী ব্যয় যথেষ্ট হ্রাস হয় আৰু ইয়াৰ ফলত সমবায়ৰ কার্য্যকৰীকৰণ ব্যয়ৰ ক্ষেত্রত মিতব্যয়িতা লাভ কৰা হয়।
- **কৰ ৰেহাই ঃ-** সমবায় আন্দোলনৰ অগ্রগতিৰ বাবে চৰকাৰে এই অনুষ্ঠান সমূহক বিভিন্ন ধৰণৰ কৰ ৰেহাই প্রদান কৰে। সমবায় অনুষ্ঠান হ'ল মুনাফা ৰহিত অনুষ্ঠান আৰু সেয়েহে চৰকাৰে ইয়াৰ উন্নয়নত অৰিহণা যোগোৱাৰ অর্থে বিভিন্ন ধৰণৰ ৰেহাই আগবঢ়ায়।
- **গ্রাম্য ঋণ ঃ-** সমবায় অনুষ্ঠানৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ সুবিধা হ'ল যে ই গ্রাম্যাঞ্চলৰ জনসাধাৰণক একচেটিয়া শোষণৰ পৰা মুক্ত কৰে। মহাজন সকলে ঋণ প্রদান কৰোতে উচ্চ সুদৰ হাৰ নির্দ্ধাৰণ কৰে আৰু সেয়েহে গাঁৱলীয়া মানুহৰ ঋণৰ সুদ প্রদান কৰোতে সমগ্র উপার্জন নিঃশেষ হৈ যায়। সমবায় সমূহে অতি কম সুদৰ হাৰত ঋণ প্রদান কৰে আৰু লগতে অন্যান্য সাহায্যও প্রদান কৰে আৰু সেয়েহে মহাজনৰ একচেটিয়া শোষণ নিঃশেষ কৰাত সহায়ক হয়।
- **কৃষিৰ উন্নয়নত অৰিহণা ঃ-** সমবায় অনুষ্ঠান সমূহে কৃষিজাত দ্রব্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধিত গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্রহণ কৰে। এই অনুষ্ঠান সমূহে আধুনিক সা-সজুলি, যেনে ৰাসায়নিক সাৰ, নতুন সা-সৰঞ্জাম, কীটনাশক দ্রব্য, উন্নত ধৰণৰ বীজ আদি জনপ্রিয় কৰাৰ ক্ষেত্রত গুৰুত্বপূর্ণ

অৱদান আগবঢ়াই আহিছে। সমবায় অনুষ্ঠান সমূহে চৰকাৰ আৰু কৃষক সকলৰ মাজত যোগসুত্ৰ স্থাপন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত সহায়ৰ হাত আগবঢ়ায়।

- **আভ্যন্তৰীণ বিত্ত যোগান ঃ-** সমবায় অনুষ্ঠান সমূহে উপার্জন কৰা সমগ্ৰ মুনাফা ইয়াৰ মূল বা সাধাৰণ পুজিলৈ প্ৰেৰণ কৰা হয়, কাৰণ এই অনুষ্ঠানৰ লাভ্যাংশ ১০ শতাংশতকৈ বেছি হ'ব নোৱাৰে। মুনাফা সমূহক এইদৰে ঘূৰাই মূল পুঁজিলৈ প্ৰেৰণ কৰা ব্যৱস্থাই সমবায়ৰ বিকাশ আৰু সম্প্ৰসাৰণত যথেষ্ট অৱিহণা যোগায়, কাৰণ এই অনুষ্ঠান সমূহে ইয়াৰ বিত্তীয় চাহিদা পূৰণ কৰাৰ অৰ্থে কোনো বাহ্যিক উৎসৰ পৰা আহৰণ কৰা বিত্তৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে।
- **সামাজিক উপযোগিতা ঃ-** সমবায় অনুষ্ঠান সমূহৰ প্ৰতিযোগিতাৰ কোনো মনোভাৱ নাথাকে। এই অনুষ্ঠান সমূহে মূলতঃ সদস্য সকলৰ মঙ্গল সাধনৰ বাবে ন্যায়, সমতা আৰু পাৰস্পৰিক সহযোগিতা বৃদ্ধিৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে।
- **চৰকাৰী পৃষ্ঠপোষকতা ঃ-** সমবায় অনুষ্ঠানবোৰে ইয়াৰ লক্ষ্য সমূহত সফলতাৰে উপনীত হোৱাৰ বাবে চৰকাৰৰ পৰা বিশেষ সাহায্য লাভ কৰে। এই অনুষ্ঠানবোৰে চৰকাৰৰ পৰা বিশেষ সুবিধা আৰু ৰেহাইও উপভোগ কৰে। এইদৰে সমবায় অনুষ্ঠানবোৰে ভৱিষ্যতে নিজৰ সুস্থিৰতা আৰু বহনক্ষম উন্নয়ন সাধন কৰাৰ অৰ্থে চৰকাৰৰ পৰা বিভিন্ন ধৰণৰ আৰ্থিক সাহায্য আৰু ৰেহাই লাভ কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৪ ঃ সীমিত দায়বদ্ধতাক সমবায় অনুষ্ঠানৰ কিয় এটা সুবিধা হিচাপে গণ্য কৰা হয়? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন ৫ ঃ পৃথক আইন সঙ্গত অস্তিত্বৰ অৰ্থ কি আৰু ই সমবায় অনুষ্ঠানৰ এটা সুবিধা হিচাপে কেনেকৈ কাম কৰে? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন ৬ ঃ গ্ৰাম্য ঋণৰ ক্ষেত্ৰত সমাবায় অনুষ্ঠানে কেনেকৈ সহায় কৰে? (২০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

১২.৫ গ্রাম্য উন্নয়নৰ বাবে বিত্ত যোগানৰ ক্ষেত্রত সমবায় বেংকসমূহে সন্মুখীন হোৱা সমস্যাসমূহ

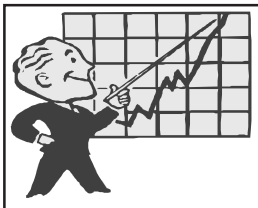
গ্রাম্য উন্নয়নক মূল লক্ষ্য হিচাপে লৈ সুদীর্ঘ প্রায় ১০০ বছৰ ধৰি সমবায় বেংক সমূহ চলি আহিছে যদিও এই অনুষ্ঠান সমূহে সম্পন্ন কৰা কাম-কাজবোৰ সিমান সন্তোষজনক নহয়। দৰাচলতে এই সমবায় বেংক সমূহে বহুতো সমস্যাৰ সন্মুখীন হৈ আছে আৰু ইয়াৰ ফলস্বৰূপে এই অনুষ্ঠান সমূহে সম্পন্ন কৰা কাম-কাজবোৰ দুর্বল হিচাপে পৰিগণিত হৈছে। সমবায় বেংক সমূহে সন্মুখীন হোৱা অসুবিধা তথা সমস্যা সমূহ অধ্যয়ন কৰাৰ যথেষ্ট প্রয়োজনীয়তা আছে আৰু তেনে কার্য্যৰ দ্বাৰাইহে এই বেংক সমূহক গ্রাম্য উন্নয়নৰ বাবে বিত্ত যোগান ধৰাৰ এক সম্ভাৱনাপূর্ণ আহিলা বা উৎস হিচাপে গঢ় দিয়াত সহায়ক হ'ব।

গ্রাম্য উন্নয়নৰ বাবে বিত্ত যোগান ধৰাৰ ক্ষেত্রত সমবায় বেংক সমূহে সন্মুখীন হোৱা কিছুমান সমস্যা তলত উল্লেখ কৰা হ'ল —

- **ঋণৰ সূচল প্রবাহত বাধা ঃ-** সমবায় বেংক সমূহে ঋণৰ সূচল গতি অব্যাহত ৰখাৰ ক্ষেত্রত কিছুমান বাধা নিষেধৰ সন্মুখীন হয় আৰু এইবোৰেই সমবায় বেংক সমূহৰ গ্রাম্য উন্নয়নৰ বাবে বিত্ত যোগানৰ ক্ষেত্রত এটা ডাঙৰ প্রতিবন্ধক হিচাপে থিয় দিছে। ঋণৰ সূচল গতিত বাধা প্রদান কৰা কিছুমান উপাদান হ'ল —
  - ➢ সম্পদ আহৰণৰ সীমিত ক্ষমতা
  - ➢ ঋণ পৰিশোধৰ নিম্ন হাৰ অথবা উচ্চপৰিমানৰ অচল হৈ থকা সম্পদ (Non-Performing Assets)
- **চৰকাৰী হস্তক্ষেপ ঃ-** সমবায় বেংক সমূহৰ কাম-কাজৰ ওপৰত চৰকাৰে আৰোপ কৰা হস্তক্ষেপৰ বাবে এই অনুষ্ঠান সমূহে স্ব-নির্ভৰশীল হিচাপে গঢ় লৈ উঠিব পৰা নাই। যিহেতু সমবায় আন্দোলনৰ আৰম্ভনিৰে পৰা চৰকাৰে সকলো ধৰণৰ সহায় সহযোগিতা আগবঢ়াই আছে, সেয়েহে এই অনুষ্ঠান সমূহক চৰকাৰৰ এটা অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ হিচাপে গন্য কৰা হয়। যদিও সমবায় অনুষ্ঠান সমূহক স্ব-নির্ভৰশীল, গনতান্ত্রিক আৰু স্ব-পৰিচালিত অনুষ্ঠান হিচাপে গঢ় দিয়াৰ বাবে বিভিন্ন ব্যৱস্থা গ্রহন কৰা হৈছে, তথাপি সেইবোৰ অকল কাগজে পত্রইহে লিখিত হৈ আছে। সমবায় অনুষ্ঠানৰ প্রশাসণৰ ক্ষেত্রত থকা চৰকাৰী হস্তক্ষেপৰ বাবে সমবায় আন্দোলনৰ প্রতি জনমানসত আগ্রহ বা উৎসাহ মৃতপ্রায় হৈ গৈছে।
- **চৰকাৰী পূঁজিৰ ওপৰত নির্ভৰশীলতা ঃ-** সমবায় বেংক সমূহে বর্ত্তমানো বিত্তৰ বাবে চৰকাৰ, ভাৰতৰ ৰিজার্ভ বেংক, আৰু নাবার্ড ৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। এই অনুষ্ঠানবোৰৰ বিত্ত আহৰণৰ উৎস সমূহ স্ব-নির্ভৰশীল নহয় আৰু সেয়েহে ইহঁতে চৰকাৰী বিত্তৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰিবলগীয়াত পৰে। চৰকাৰে মোকলাই দিয়া বিত্তৰ উৎসসমূহ আৰু বিত্ত ৰ পৰিমাণ সঠিক নহয় বাবে সমবায় সমূহে নিজৰ কাম-কাজবোৰ শুদ্ধ ভাৱে পৰিকল্পনা কৰিব নোৱাৰে। ইয়াৰ ফলত গ্রাম্য উন্নয়নৰ বাবে বিত্ত যোগানৰ ক্ষেত্রত সমবায় বেংক সমূহৰ কর্মদক্ষতাত বাধা আহি পৰে।

- **আধুনিক বেংকিং প্রণালীৰ অভাৱ ঃ-** আধুনিক বিভিন্ন বেংকিং প্রণালী, যেনে মোবাইল বেংকিং, ইণ্টাৰনেট বেংকিং, স্বয়ংক্রিয় গণোতা যন্ত্র (ATM) আদিৰ সুবিধা সমূহৰ অভাৱৰ বাবে সমবায় বেংক সমূহে একেবাৰে পিছপৰা অৱস্থাতে আছে। বর্তমান বেংকৰ কাম কাজবোৰ নিপুণ ভাৱে সম্পন্ন কৰিবলৈ আধুনিক বেংকিং প্রণালী সমূহৰ যথেষ্ট প্রয়োজনীয়তা আছে আৰু এইটো হ'ল বানিজ্যিক বেংকসমূহৰ তুলনাত সমবায় বেংকসমূহৰ এটা ডাঙৰ অসুবিধা বা আসোঁৱাহ।
- **ভুল পৰিচালনা আৰু হেৰ-ফেৰ কৰণ ঃ-** সমবায় বেংক সমূহৰ পৰিচালনাৰ বিষয়টোৱে ইয়াৰ গ্রাম্য উন্নয়নৰ অর্থে বিত্ত আহৰণৰ ক্ষমতাৰ ক্ষেত্রত এটা ডাঙৰ প্রতিবন্ধক হিচাপে থিয় দি আছে। সমবায় বেংক সমূহৰ সফলতা সম্পূর্ণৰূপে ইয়াৰ সদস্য সকলৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে। কিন্তু বিগত সময়ছোৱাত এই বেংক সমূহৰ ক্ষেত্রত প্রযোজ্য হোৱা গনতান্ত্রিক ধাৰণাটো দুর্নীতিমুক্ত হৈ পৰিছে, কাৰণ ধনীশ্রেণীৰ লোকসকলে ইয়াৰ পৰিচালনা আৰু প্রশাসনৰ ক্ষেত্রত গুৰুত্বপূর্ণ স্থান দখল কৰি আছে।
- **কার্য্যসম্পাদনৰ দুর্বলতা ঃ-** সুদীর্ঘ বছৰ ধৰি প্রশিক্ষনপ্রাপ্ত কর্মচাৰীৰ অভাৱৰ বাবে সমবায় বেংক সমূহৰ কার্য্য সম্পাদনৰ ক্ষেত্রত বাধাৰ সৃষ্টি কৰি আহিছে। এই বেংকসমূহে ইয়াৰ কর্মচাৰী সকলক উপযুক্ত প্রশিক্ষণ দিয়াত ব্যর্থ হৈছে, যিটো আধুনিক ব্যৱসায় বানিজ্যৰ ক্ষেত্রত ব্যৱহৃত প্রণালীৰ বাবে সুবিধা জনক নহয়। সমবায় বেংক সমূহৰ অসুবিধাজনক কাম কৰা পৰিবেশ বা অৱস্থাৰ বাবেও এনে অনুষ্ঠানত প্রশিক্ষণ প্রাপ্ত কর্মচাৰীয়ে কাম কৰিবলৈ আগবাঢ়ি নাহে আৰু ইয়াৰ ফলত প্রশিক্ষণ প্রাপ্ত আৰু যোগ্যতা সম্পন্ন কর্মচাৰীৰ অভাৱ এইবোৰ বেংকত বিশেষভাৱে পৰিলক্ষিত হয়।
- **সজাগতাৰ অভাৱ ঃ-** সমবায় বেংকসমূহ পোন প্রথমে যি উদ্দেশ্যে গঢ় লৈ উঠিছিল সেইটো সম্পর্কে জনসাধাৰণ সজাগ নহয় আৰু সেয়েহে এই অনুষ্ঠান সমূহে গ্রাম্য উন্নয়নৰ বাবে বিত্ত যোগান ধৰাৰ ক্ষেত্রত অসুবিধাৰ সৃষ্টি হয়। জনসাধাৰণে এই অনুষ্ঠান সমূহক অকল বিত্ত প্রাপ্তিৰ আৰু চৰকাৰী বেহাই প্রাপ্তিৰ উৎস হিচাপে গন্য কৰে আৰু সেয়েহে সমবায়ৰ গ্রাম্য উন্নয়নৰ গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকাটোক অৱজ্ঞা কৰা হয়।
- **দায়বদ্ধতাৰ অভাৱ ঃ-** সমবায় বেংকৰ পৰিচালনা কার্য্য ইয়াৰ পৰিচালনা সমিতিৰ দ্বাৰা সম্পন্ন কৰা হয় আৰু সেয়েহে কোনো কর্মচাৰীকে এই বেংকৰ দুর্বল কার্য্যসম্পাদনৰ বাবে দায়বদ্ধ বা জগৰীয়া কৰিব পৰা নাযায়। এই বেংক সমূহৰ দ্বাৰা উৎকৃষ্ট কার্য্য সম্পাদন কৰিবলৈ হ'লে বিত্তীয় বিষয় সমূহৰ আর্হিৰ ক্ষেত্রত ইয়াৰ ভূমিকা, দাযিত্ববোধ আৰু কঠোৰ ভাৱে আজ্ঞা পালন কৰা আদি বিষয়বোৰক স্পষ্টভাৱে ব্যাখ্যা কৰাটো অতি প্রয়োজনীয়।
- **সীমিত পৰিসৰ বা পৰিধি ঃ-** সমবায় বেংক সমূহৰ কার্য্যসম্পাদনৰ পৰিধি তেনেই সীমিত আৰু নিয়ন্ত্রনাধীন। যিহেতু এই অনুষ্ঠান সমূহৰ কার্য্য সম্পাদনৰ পৰিধি কিছুমান গাওঁক লৈ সীমিত, সেয়েহে ইয়াৰ সদস্যৰ সংখ্যাও সীমিত আৰু এনেবোৰ কাৰণতে এই অনুষ্ঠানবোৰৰ সম্পদৰ পৰিমাণো সীমিত হয়। ইয়াৰ ফলত সমবায় অনুষ্ঠানবোৰে কার্য্যসম্পাদনৰ পৰিধি সম্প্রসাৰন কৰিব নোৱাৰে।

- **আন নিয়ন্ত্রনকাৰী কৰ্ত্তৃপক্ষৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীলতা ঃ-** সমবায় বেংক সমূহে নতুনকৈ ৰাজ্যিক সমবায় বেংক খোলাৰ বাবে ভাৰতৰ ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ অনুমতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব লগীয়াত পৰে। নতুন ৰাজ্যিক সমবায় বেংক খোলাৰ বাবে নাবার্ডৰ জৰিয়তে ৰিৰ্জাভ বেংকলৈ প্ৰস্তাৱ প্ৰেৰণ কৰা হয় আৰু এই ক্ষেত্ৰত ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ অনুমোদন প্ৰাথমিক ভাৱে গুৰুত্ব সহকাৰে লোৱা হয়। সমবায় বেংকৰ কাম-কাজ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত থকা বহুসংখ্যক নিয়ম-নিষ্ঠা সম্পন্ন কৰা কৰ্তৃপক্ষৰ উপস্থিতি থকা বাবে ইয়াৰ ফলপ্ৰসু কার্য্য সম্পাদনৰ পথত বাধাৰ সৃষ্টি কৰিছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৭ ঃ সমবায় বেংক সমূহে কিয় মসৃন গতিৰ ঋণ প্ৰদানৰ সন্মুখীন হয়? (২০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

প্ৰশ্ন ৮ ঃ ভ্ৰান্ত পৰিচালনা আৰু হেৰ-ফেৰ কৰণ কার্য্যই সমবায় বেংকৰ কাম কাজত কেনেকৈ বাধাৰ সৃষ্টি কৰে? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন ৯ ঃ ৰাজ্যিক সমবায় বেংক খোলাৰ বাবে কোনবোৰ নিয়ন্ত্রনকাৰী কর্তৃপক্ষৰ ওচৰত সমবায় বেংক নির্ভৰশীল হয়? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

১২.৬ অধ্যায়টিৰ আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়ত আমি তলত দিয়া বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলোঁ ঃ —

- সমবায় বেংক হ'ল প্ৰায় ১০০ বছৰ ইতিহাস বিজড়িত ভাৰতৰ বিত্তীয় ব্যৱস্থাৰ এক অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ। সমবায় বেংক বুলিলে সেইবোৰ বিত্তীয় অনুষ্ঠানক বুজায় যিবোৰ কিছুমান সদস্যৰ দ্বাৰা গঠন কৰা হয় আৰু এই সদস্য সকলেই ইয়াৰ উপভোক্তাও হয়।
- ভাৰতৰ সমবায় বেংক সমূহ সমবায় সমিতি আইনৰ অধীনত পঞ্জীয়ন ভূক্ত কৰা হয়। এই বেংকসমূহ আকৌ ভাৰতৰ ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্রন কৰা হয় আৰু ১৯৪৯ চনৰ বেংকিং নিয়ন্ত্রন আইন আৰু ১৯৫৫ চনৰ বেংকিং বিধি আইনৰ দ্বাৰা পৰিচালনা কৰা হয়।

- কৃষকক ঋণদান কৰা মহাজন সকলৰ একচেটিয়া অধিকাৰ ধ্বংস কৰাৰ উদ্দেশ্যে সমবায় বেংক সমূহে নিজৰ অৱস্থান লাভ কৰিছিল।
- ভাৰতত সমবায় বেংকৰ গাঁথনিক মূলতঃ দুটা প্ৰধান ভাগত ভগাব পাৰি, যেনে, নগৰীয়া সমবায় বেংক আৰু গাঁৱলীয়া সমবায় বেংক।
- নগৰীয়া সমবায় বেংক সমূহে মূলতঃ প্ৰাথমিক সমবায় বেংকবোৰক বুজায় আৰু এই বেংকবোৰ নগৰীয়া আৰু অৰ্দ্ধ-নগৰীয়া অঞ্চলত অৱস্থান কৰে। ১৯৯৬ চনলৈ এই বেংক সমূহক অকল অ-কৃষি খণ্ডলৈহে ঋন প্ৰদানৰ বাবে অনুমতি দিয়া হৈছিল। নগৰীয়া সমবায় সমূহক আকৌ অনুসূচীত আৰু অ-অনুসূচীত — এই দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয়।
- গ্ৰাম্য সমবায় বেংক সমূহে ক্ষুদ্ৰ আৰু উপান্ত কৃষি শ্ৰমিক সকলক ঋণ প্ৰদানৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভুমিকা পালন কৰি আহিছে। গ্ৰাম্য সমবায় বেংকসমূহক হ্ৰস্বকালীন ঋণ সমবায় আৰু দীৰ্ঘকালীন ঋণ সমবায় এই দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয়।
- সমবায় অনুষ্ঠান সমূহৰ বহুতো গুৰুত্বপূৰ্ণ সুবিধা আছে আৰু সেইবোৰ হ'ল — সমবায় অনুষ্ঠান গঠন কৰা প্ৰক্ৰিয়া সহজ-সৰল, গনতান্ত্ৰিক পৰিচালনা, সীমিত দায়বদ্ধতা, সকলো শ্ৰেণীৰ লোকৰ বাবে সদস্য ভৰ্ত্তি মুকলি, ধাৰাবাহিকতা আৰু স্থিৰতা, নিম্ন পৰিমানৰ কাৰ্য্যকৰী ব্যয়, কৰ বেহাই, নিম্ন সুদৰ হাৰৰ গ্ৰাম্য ঋণ, মুনাফা সমূহ মূল পুঁজিলৈ প্ৰেৰণ কৰি আভ্যন্তৰিণ বিত্তৰ যোগান, চৰকাৰৰ পৰা বিশেষ সাহায্য আহৰণ, অপ্ৰতিযোগিতামূলক সংগঠন, যিয়ে সদস্য সকলৰ পাৰস্পৰিক সহযোগিতা বৃদ্ধিত ইন্ধন যোগায় আদি।
- সমবায় অনুষ্ঠান সমূহৰ বহুতো সমস্যাও আছে আৰু সেইবোৰ হ'ল — ঋণৰ প্ৰবাহত বাধা নিষেধ, চৰকাৰৰ হস্তক্ষেপ, চৰকাৰী বিত্তৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীলতা, আধুনিক বেংকিং প্ৰণালীৰ অভাৱ, ভুল পৰিচালনা আৰু হেৰ-ফেৰ কৰণ, কাৰ্য্যকৰী দুৰ্বলতা, সমবায়ৰ মূল উদ্দেশ্যৰ প্ৰতি জনসাধাৰণৰ সজাগতাৰ অভাৱ, সমবায় বেংকৰ হিচাব দিবলগীয়া দায়বদ্ধতাৰ অভাৱ, কাৰ্য্যসম্পাদনৰ সীমিত পৰিধি, আন আন নিয়ন্ত্ৰনকাৰী কৰ্তৃপক্ষৰ ওচৰত নিৰ্ভৰশীলতা আদি।

১২.৭ অধিক জানিবলৈ

(1) Basak, A . (2010). *Co-operative Banks in India: Functioning and Reforms.* New Delhi: New Century Publications.

১২.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমবায় শব্দটো লেটিন শব্দ *Cooperari* ৰ পৰা আহিছে, ইয়াৰ *Co* শব্দটোৱে সৈতে (with) ক বুজায় আৰু *Operari* শব্দটোৱে কাম কৰিবলৈ লোৱা কার্য্য (to work)

ক বুজায়। অর্থাৎ সমবায় শব্দটোৱে একেলগে কাম কৰিবলৈ লোৱা কার্য্যক বুজায়।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমবায় বেংক সমূহ হ'ল সেইবোৰ বিত্তীয় অনুষ্ঠান যিবোৰ ইয়াৰ সদস্যসকলৰ দ্বাৰা গঠন কৰা হয় আৰু এই সদস্য সকলে ইয়াৰ উপভোক্তাও হয়। সমবায় বেংকে ইয়াৰ সদস্য সকলক বিস্তৃত বা বিভিন্ন ধৰণৰ বেংকিং আৰু বিত্তীয় সেৱা আগবঢ়ায়। ইয়াৰ সদস্য সকল প্রায়ে একে বৃত্তিৰ অথবা একে জাতিৰ লোক অথবা সমূহীয়া স্বার্থ ৰক্ষাৰ অর্থে কাম কৰা লোক হয়। ভাৰতত সমবায় বেংক সমূহক সমবায় সমিতি আইনৰ অধীনত পঞ্জীয়ন ভুক্ত কৰা হয়।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নিম্ন আয়ৰ লোক, যেনে, খেতিয়ক, কাৰিকৰ আৰু আন আন তেনে ধৰনৰ নিম্ন আয়ৰ বা উপান্ত আয়ৰ লোকৰ মাজত সঞ্চয়ৰ পৰিমাণ বৃদ্ধিৰ বাবে উৎসাহিত কৰিবলৈ আৰু তেওঁলোকৰ মাজত পাৰস্পৰিক সহযোগিতাৰ মনোভাৱ বৃদ্ধি কৰাৰ উদ্দেশ্যে সমবায় বেংকসমূহ গঠন কৰা হৈছিল। দুখীয়া খেতিয়কক ঋণ প্রদানৰ ক্ষেত্রত থকা মহাজন সকলৰ একচেটিয়া অধিকাৰ ধ্বংস কৰাৰ উদ্দেশ্যে সমবায় বেংক সমূহ কার্য্যক্ষেত্রলৈ আহিছিল। ঋণ প্রদানৰ ক্ষেত্রত থকা অসংগঠিত ব্যৱস্থাৰ বাবে দুখীয়া জনসাধাৰণৰ ঋণগ্রস্ততা আৰু দৰিদ্রতা বৃদ্ধি পাইছিল আৰু ইয়াৰ ফলত সমবায় সমূহৰ দ্বাৰা গ্রাম্য ঋণ প্রদান কৰাৰ প্রয়োজনীয়তা বৃদ্ধি পাইছিল।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমবায় অনুষ্ঠান সমূহৰ সীমিত দায়বদ্ধতা নামৰ ধাৰণাটো সদস্যসকলে সমবায়ৰ মূলধন পুঁজিলৈ আগবঢ়োৱা বৰঙনিৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। ইয়াৰ ফলত সদস্যসকলক ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ প্রতি থকা মোহ বা স্নেহৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা ভয় নাথাকে, কাৰণ বিত্তীয় লোকচানৰ সময়ত সদস্যসকলে মূলধন পুঁজিলৈ আগবঢ়োৱা বৰঙনিৰ অপৰিশোধিত অংশৰ বা পৰিমানৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিও তেওঁলোকৰ দায়বদ্ধতা নিৰূপণ কৰে। সেয়েহে সদস্য সকলে সন্মুখীন হোৱা দায়িত্ব সীমিত হয় আৰু এই দায়িত্ব পূর্বতে সকলোৰে বাবে অৱগত হৈ থাকে।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পৃথক আইন সঙ্গত অস্তিত্ব বুলিলে কোনো অনুষ্ঠান বা সংগঠনৰ সদস্য সকলৰ মাজৰ কোনো লোকৰ মৃত্যু হলে, মানসিক বিকাৰগ্রস্ত হলে, দেউলীয়া অৱস্থা হলে, অথবা স্থায়ী ভাৱে এই অনুষ্ঠান সমূহ অসমর্থ হলে ইয়াক ভঙ্গ কৰি দিব নোৱাৰে। এই অনুষ্ঠান সমূহে ধাৰাবাহিক ভাৱে কার্য্যনির্বাহ কৰি থাকে তেতিয়ালৈকে যেতিয়া ইয়াৰ সদস্য সকলে ইয়াক বন্ধ কৰাৰ সিদ্ধান্ত গ্রহণ নকৰে। যিহেতু সমবায় অনুষ্ঠান সমূহৰ পৃথক আইন সঙ্গত অস্তিত্ব আছে, সেয়েহে ইহঁতে ধাৰাবাহিকতা আৰু স্থিৰতা, এই দুটা সুবিধা উপভোগ কৰে।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমবায় অনুষ্ঠান সমূহে সস্তীয়া বা কম সুদৰ হাৰত ঋণ প্রদান কৰে আৰু অন্যান্য সাহায্য প্রদান কৰে যিয়ে মহাজন সকলৰ একচেটিয়া ব্যৱসায় ধ্বংস কৰাত সহায় কৰে। মহাজন সকলে উচ্চ সুদৰ হাৰ নির্দ্ধাৰণ কৰে আৰু সেয়েহে মানুহৰ উপার্জনৰ সকলো টকা সুদৰ হাৰ প্রদান কৰোতে নিঃশেষ হৈ যায়।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমবায় অনুষ্ঠান সমূহৰ ঋণৰ প্রবাহ মসৃন হোৱাৰ বহুতো কাৰণ আছে আৰু সেইবোৰ হ'ল সম্পদ আহৰণৰ সীমিত ক্ষমতা, নিম্ন হাৰৰ ঋণ পৰিশোধ অথবা উচ্চ পৰিমানৰ অচল হৈ পৰি থকা সম্পদ (NPA), উচ্চ পৰিমানৰ লেন-দেনৰ ব্যয়, দীর্ঘ সময়ৰ বাবে নিৰূপন কৰা সুদৰ হাৰৰ গঠন আদি।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সমবায় বেংক সমূহৰ পৰিচালনা সম্পর্কীয় বিষয় সমূহে ইয়াৰ গ্রাম্য উন্নয়নৰ বাবে যোগান ধৰা বিত্তীয় ক্ষমতাৰ ক্ষেত্রত বাধা হিচাপে থিয় দিয়ে। এই বেংকৰ কৃতকার্য্যতা ইয়াৰ সদস্য সকলৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে, কিন্তু বিগত সময়ছোৱাত এই গনতান্ত্রিক ধাৰণাটো দুর্নীতিযুক্ত হৈ আছে। কাৰণ সমবায় বেংকৰ পৰিচালনা আৰু প্রশাসনৰ দায়িত্ব মূলতঃ ধনীশ্রেণীৰ লোক সকলেহে গ্রহণ কৰি আছে।

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নতুন ৰাজ্যিক সমবায় বেংক খোলাৰ বাবে সমবায় বেংক সমূহে ভাৰতৰ ৰিজার্ভ বেংকৰ অনুমতিৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰিব লগীয়াত পৰে। এনে কার্য্যৰ বাবে নাবার্ডৰ জৰিয়তে ভাৰতৰ ৰিজার্ভ বেংকলৈ প্রস্তাৱ প্রেৰণ কৰা হয় আৰু এই বেংকৰ অনুমোদন প্রাথমিক ভাবে বিবেচনা কৰা হয়।

১২.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

চমু প্রশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত প্রতিটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ ভাৰতৰ সমবায় বেংকৰ গাঁথনি সম্পর্কে চমুকৈ লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ সমবায় অনুষ্ঠানৰ চাৰিটা সুবিধা উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ ভাৰতত সমবায় বেংকৰ অগ্রগতি সম্পর্কে চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।

ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত প্রতিটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ ভাৰতত সমবায় আন্দোলনৰ বিষয়ে চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ সমবায় বেংক সমূহে গ্রাম্য উন্নয়নৰ বাবে বিত্ত যোগান ধৰোতে সন্মুখীন হোৱা সমস্যা সমূহ কি কি? এইবোৰ ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ পৰিকল্পিত অর্থনীতিত সমবায়ৰ উন্নয়ন সম্পর্কে ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***

গোট ১৩ ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য
১৩.২ পৰিচয়
১৩.৩ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ উদ্দেশ্যবোৰ
১৩.৪ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কার্য্যৱলী
১৩.৫ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ অগ্রগতিৰ আৰু কার্য্যকলাপৰ মূল্যয়ন
১৩.৬ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কার্য্যৱলীৰ সমালোচনাত্মক মূল্যায়ন
১৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি কি শিকিলোঁ
১৩.৮ অধিক জানিবলৈ
১৩.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১৩.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়নৰ অন্ততঃ আপুনি -

- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ উদ্দেশ্যবোৰ আৰু এই বেংকৰ বিভিন্ন কার্য্যবোৰ বুজি পাব
- এই পর্য্যন্ত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰবোৰে লাভ কৰা অগ্রগতিৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কার্য্যৱলীৰ সমালোচনাত্মক মূল্যায়ণ বা পর্য্যবেক্ষণ কৰিব পাৰিব।

১৩.২ পৰিচয়

আধুনিক অর্থব্যৱস্থাৰ কাম কাজবোৰৰ ক্ষেত্রত বেংক সেৱাই এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। দেশ এখনৰ অর্থব্যৱস্থাত এই বেংকবোৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ অংশ। ২০১১ চনৰ লোকপিয়ল অনুসৰি ভাৰতৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ ৬৮.৮৪ শতাংশ লোকেই গাঁৱত বাস কৰে। ভাৰতৰ ৫৮ শতাংশ মানুহৰ জীৱিকাৰ উপায় হৈছে কৃষি। ভাৰতবর্ষত বহুতো কৃষিভিত্তিক উদ্যোগ আছে। ভাৰতৰ মুঠ ঘৰুৱা উৎপন্নলৈ কৃষিখণ্ডৰ বৰঙণি হৈছে ১৭.৩২ শতাংশ আৰু ২০১৬-১৭ বিত্তীয় বর্ষৰ কৃষি-খণ্ডৰ মুঠ সংযোজিত মূল্যত আয়ৰ পৰিমাণ হ'ল ২৩.৮২ লাখ কৌটি টকা। সেয়েহে গ্রাম্য অর্থনীতিৰ উন্নতি হোৱাতো অত্যাৱশ্যকীয়। এই ক্ষেত্রত বেংক আৰু বিত্তীয় প্রতিষ্ঠান সমূহে এটা প্রধান ভূমিকা পালন কৰিব পাৰে।

গাঁওবোৰৰ বিত্তীয় দৃশ্যপটত ব্যক্তিগত মুদ্রা ধাৰলৈ দিয়া মানুহে পালন কৰি অহা ভূমিকাৰ বিষয়ে আমি সকলোৱেই অৱগত। গাঁৱৰ মানুহবোৰৰ কৃষি আৰু গাঁৱৰ পৰিৱেশত গঢ়ি তোলা উদ্যোগবোৰৰ প্রয়োজন অনুসৰি এই ঋণদাতা সকলে অর্থৰ যোগান ধৰে। এই ঋণদাতা সকলে অনা অনুষ্ঠানিক কাম কৰাৰ লগতে অত্যাধিক সুদৰ হাৰ দাবী কৰি ঋণীসকলক (টকা ধাৰে লোৱা মানুহবোৰক) বহু সময়ত শোষণ কৰি অহা দেখা গৈছিল। সেয়েহে টকা ধাৰলৈ দিয়া মানুহৰ ঠাইত আনুষ্ঠানিক ব্যৱস্থা এটা গ্রহণ কৰাটো অত্যাৱশ্যকীয় হৈ পৰিছিল।

এনেবোৰ পৰিস্থিতিৰ পৰিপ্রেক্ষিতত নৰসিংহম কমিটিৰ কার্য্যকৰী দলৰ (Narshimham Committee Working Group) বিবৃতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰ স্থাপন কৰিবলৈ ১৯৭৫ চনত এখন অধ্যাদেশ গ্রহণ কৰা হৈছিল। আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰৰ গঠন প্রক্রিয়া আৰু কার্য্যাৱলী নিৰূপণৰ কাৰণে ১৯৭৬ চনত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক আইন (The RRB Act) খনো গ্রহণ কৰা হৈছিল। পাঁচ কোটি টকা মূলধন হিচাপে লৈ ৫টা আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক স্থাপন কৰি ১৯৭৫ চনৰ ২ অক্টোবৰত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক স্থাপনৰ প্রাৰম্ভিক পদক্ষেপ লোৱা হৈছিল। আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে গাঁও আৰু অর্দ্ধচহৰ বা গাঁওৰ দাঁতি কাষৰীয়া সৰু চহৰবোৰৰ বাবে বিত্তীয় সম্পদ সংগ্রহ কৰে আৰু প্রধানতঃ ক্ষুদ্র আৰু উপান্ত বা প্রান্তীয় খেতিয়ক, কৃষক শ্রমিক আৰু গাঁৱলীয়া কাৰিকৰ সকলক ঋণ আগবঢ়ায়। এই বেংকবোৰৰ কার্য্যক্ষেত্র তেনেই সীমিত।

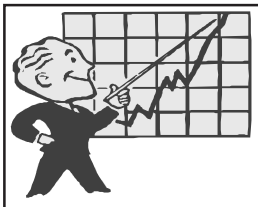
আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰৰ মালিকীস্বত্ব কেন্দ্রীয় চৰকাৰ, সংশ্লিষ্ট ৰাজ্য চৰকাৰ আৰু উদ্যোগক্তা বেংক প্রতিষ্ঠানৰ ওপৰত যৌথ ভাৱে থাকে। মুঠ পুজিৰ ৫০ শতাংশ কেন্দ্রীয় চৰকাৰৰ, ৩৫ শতাংশ উদ্যোক্তা বেংকৰ আৰু ১৫ শতাংশ সংশ্লিষ্ট ৰাজ্য চৰকাৰৰ পৰা আহে। এই অধ্যায়টিত আমি আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ বিষয়ে সবিশেষ আলোচনা কৰিম।

১৩.৩ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ উদ্দেশ্যবোৰ

আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ প্রাথমিক উদ্দেশ্যবোৰ তলত আলোচনা কৰা হ'ল-

- ক্ষুদ্র আৰু প্রান্তিক খেতিয়ক আৰু ভূমিহীন শ্রমিক সকলক ৰেহাই দিয়া সুদৰ হাৰত (নিম্নহাৰৰ সুদত) ঋণৰ সুবিধা প্রদান কৰা আৰু ঋণৰ যোগান ধৰাৰ লগতে সহজ আৰু সুলভ ঋণৰ ব্যৱস্থা কৰি গাঁৱৰ কাৰিকৰ আৰু ক্ষুদ্র উদ্যোগীবোৰক উৎপাদনশীল কার্য্যত নিয়োজিত হৈ থাকিবলৈ উৎসাহ প্রদান কৰা।
- কৃষিখণ্ডলৈ সহজ সুদৰ হাৰত আর্থিক সাহার্য্য আগবঢ়াই দেশখনৰ গ্রাম্য অর্থনীতিক উন্নয়ণৰ বাবে উদ্যমী কৰি তোলাৰ লগতে একে সময়তে গাঁও অঞ্চলৰ ব্যৱসায়-বাণিজ্য, উদ্যোগ আৰু অন্যান্য উৎপাদন কার্য্যবোৰক উৎসাহিত কৰিবলৈ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে ৰেহাই মূল্যত সহজ বিত্ত যোগান ধৰি উৎসাহ প্রদান কৰে।
- গাঁওবাসীক তেওঁলোকৰ সঞ্চয়ৰ ধন বেংকত জমা ৰাখিবলৈ উৎসাহিত কৰি গাঁৱলীয়া মানুহৰ মাজত বেংকীয় অভ্যাস গঢ়ি তোলা আৰু তাৰ জৰিয়তে মূলধন গঠনৰ লগতে গ্রাম্য অর্থনীতিৰ বিকাশত বৰঙণি যোগোৱা।

- নিয়োগৰ সুবিধা সৃষ্টি কৰি গাঁও অঞ্চলত শিক্ষিত যুৱক সকলক নিযুক্তিৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা।
- গাঁৱলীয়া বেংকৰ ব্যয় হ্ৰাস কৰা।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

১ নং প্ৰশ্ন ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক বুলিলে কি বুজা যায়? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

২ নং প্ৰশ্ন ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰ স্থাপনৰ প্ৰাৰম্ভিক প্ৰচেষ্টা কেতিয়া কৰা হৈছিল? (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক বোৰ আৰম্ভ কৰাৰ সময়ত ইয়াৰ বিত্তীয় স্থিতি কেনে আছিল? (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

৪ নং প্ৰশ্ন ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ মালিকীস্বত্ব কাৰ হাতত থাকে? (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

১৩.৪ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কাৰ্য্যৱলী

আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ উদ্দেশ্যবোৰৰ পৰা এইটো স্পষ্ট হৈ পৰিছে যে গ্ৰাম্য সমাজখনৰ উত্থানৰ ক্ষেত্ৰত এই বেংকবোৰে এটা প্ৰধান ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। "গাঁওৰ সম্পদৰ কাম্য ব্যৱহাৰ আৰু উৎপাদনশীল অৰ্থত সম্পদ প্ৰয়োগ কৰি আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে গ্ৰাম্যঞ্চলত অৰ্থনৈতিক উন্নয়ন প্ৰক্ৰিয়াক সহজসাধ্য কৰি তুলিব পাৰে" এই কথাটো অৰ্থনীতিবিদসকল আৰু চৰকাৰেও মানি লৈছে। সেয়েহে গ্ৰাম্য বিত্তযোগানৰ বাবে এই বেংকবোৰক এটা প্ৰধান অনুষ্ঠান বুলি গণ্য কৰা হয়। প্ৰত্যেকটা আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকক অনুসূচিত বাণিজ্যিক বেংকৰ সমমৰ্য্যদা দিয়াৰ লগতে বেংক ব্যৱসায় চলাবলৈ ক্ষমতা প্ৰদান কৰা হৈছে। আমানত সংগ্ৰহ কৰা আৰু ব্যক্তিগত বা দলবদ্ধ ঋণ প্ৰদানৰ বাবে এই বেংকবোৰ দায়বদ্ধ।

ওপৰত উল্লেখ কৰা বিষয়ৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি আমি এতিয়া তলত দিয়া ধৰণে আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কামবোৰ আলোচনা কৰিম হ'ক। যিহেতু আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কামবোৰৰ এখন বিস্তৃত তালিকা প্ৰস্তুত কৰা সম্ভৱ নহয় সেয়েহে আমি এই বেংকবোৰৰ দুটা প্ৰধান কাম যেনে - আমানত গ্ৰহণ (সংগ্ৰহ) আৰু ঋণ প্ৰদানৰ বিষয়ে বহলভাৱে আলোচনা কৰিম।

- **আমানত গ্রহণ ঃ**

আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ কাম (দায়বদ্ধতা) হৈছে, গ্রাম্য আমানত (জমা) সংগ্রহ কৰা। গাঁৱৰ ৰাইজক তেওঁলোকৰ সঞ্চয় কৰা ধন বেংকত জমা থবলৈ উৎসাহিত কৰিবলৈ এনে বেংকবোৰ দায়বদ্ধ হোৱা দেখা যায়। সেয়েহে আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে বিভিন্ন জমা হিচাপ যেনে স্থায়ী হিচাপ, চলিত হিচাপ আৰু সঞ্চয়ী হিচাপ আদিৰ ব্যৱস্থা কৰিব লগা হয়। বাণিজ্যিক বেংকবোৰৰ দৰেই আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰেও চকুত পৰাকৈ সুদ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰি আমানতকাৰী সকলক তেওঁলোকৰ ধন বেংকত জমা থবলৈ উৎসাহিত কৰে।

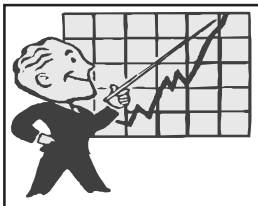
- **ঋণ প্রদান ঃ**

আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ আন এটা গুৰুত্ব পূর্ণ কাম হৈছে খেতিয়ক সকলক সস্তীয়া (সুলভ) ঋণ প্রদানৰ ব্যৱস্থা কৰা। অৱশ্যেই গাঁৱৰ জনসাধাৰণক সস্তীয়া আৰু সহজ ঋণৰ সুবিধা প্রদান কৰাৰ জৰিয়তে গ্রাম্য অর্থনীতিৰ উত্থান ঘটোৱাৰ উদ্দেশ্যৰেই আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰ স্থাপন কৰা হৈছিলে, সেয়েহে আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে ক্ষুদ্র আৰু প্রান্তীয় খেতিয়ক, কৃষি বনুৱা, কাৰিকৰ, ক্ষুদ্র আৰু প্রান্তীয় উদ্যোক্তা আৰু লগতে গাঁওবোৰৰ অন্যান্য আর্থিক ভাৱে পিছপৰা আৰু দুর্বল শ্রেণীৰ লোকক সস্তীয়া আৰু সহজ ঋণৰ যোগান ধৰে। সামান্য লিখা-পঢ়া ব্যৱস্থা আৰু আনুষ্ঠানিক নিয়মৰ মাজেৰে এনে ঋণৰ সুবিধা প্রদান কৰা হয় যাতে গাঁও বাসীয়ে ঋণৰ বাবে বেংকলৈ আহিবলৈ অনিচ্ছা নেদেখুৱায়। তদুপৰি এই সহজ ঋণ দানৰ সুবিধা প্রদান কৰাৰ কাৰণ হৈছে গাঁৱৰ দুখীয়া আৰু সহজসৰল মানুহবোৰ যেন মহাজনৰ শোষণৰ কবলত নপৰে। আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰ স্থাপন কৰাৰ পূর্বে মহাজন শ্রেণীটোৱে গাঁওবাসীক বহুত ধৰণে শোষণ কৰিছিল। সময়ত ঋণ পৰিশোধ কৰিব নোৱাৰিলে দুখীয়া মানুহবোৰক তেওঁলোকৰ মাটি-বাৰী আৰু অন্য পৰিসম্পদ মহাজন বিলাকক দি দিবলৈ বাধ্য কৰাইছিল। সেয়েহে দুখীয়া গাওঁবাসী মহাজনৰ দ্বাৰা শোষিত হোৱাৰ ফলত গ্রাম্য অর্থনীতি শোষণৰ অর্থনীতিত পৰিণত হৈছিল। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে গ্রাম্য অর্থনীতিৰ বিকাশ বাধাগ্রস্থ হৈছিল। আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰ স্থাপনৰ ফলত এই সমস্যাবোৰৰ অন্ত পৰিব বুলি আশা কৰা হৈছিল।

ওপৰত উল্লেখ কৰা কাম দুবিধৰ লগতে আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে কৰা অন্যান্য গুৰুত্বপূর্ণ কামবোৰ হৈছে—

- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰৰ লক্ষ্য হৈছে অনুঘটকৰ ভূমিকা পালন কৰা আৰু তাৰ জৰিয়তে অঞ্চলটোৰ অর্থনৈতিক বিকাশৰ প্রক্রিয়াটো আগুৱাই নিয়া।
- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ আন এটা গুৰুত্বপূর্ণ কাম হৈছে গাঁৱবাসীৰ মাজত বেংকীয় অভ্যাসৰ প্রতি স্পৃহা জগাই তোলা আৰু তাৰ জৰিয়তে অঞ্চলটোৰ অর্থনৈতিক উন্নয়ণৰ বাবে সঞ্চয় (মূলধন) সংগ্রহ কৰা।
- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে অঞ্চলটোৰ বেপাৰ-বাণিজ্যক উৎসাহিত কৰি গাঁৱৰ যুৱকসকলৰ বাবে নিয়োগৰ সুযোগ বৃদ্ধি কৰে।
- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে গাঁও অঞ্চলৰ কাৰিকৰ আৰু উদ্যোগবোৰক উৎসাহিত কৰি অঞ্চলটোত উদ্যোগীক কাম কাজৰ প্রসাৰ ঘটায়।

- গাঁওবিলাকৰ ক্ষেত্ৰত কিছুমান বিশেষ অঞ্চলভিত্তিক প্ৰয়োজন আছে যিবোৰ সমগ্ৰ দেশখনৰ কাৰণে প্ৰস্তুত কৰা নীতি (আঁচনি) সমূহে সামৰি ল'ব নোৱাৰে, সেয়েহে আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে অঞ্চল বিশেষে গাঁৱবাসী সকলৰ বিশেষ প্ৰয়োজন পূৰণ কৰে।
- সকলোবোৰ গাঁও আৰু অঞ্চল একে সমান নহয় আৰু প্ৰত্যেকখন গাঁও বা অঞ্চলৰে সুকীয়া সুকীয়া, সমস্যা আছে। আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে এই বিশেষ সমস্যাবোৰ সমাধানৰ বাবে প্ৰয়োজন পূৰণ কৰি দেশখনৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ মাজত থকা অৰ্থনৈতিক বৈষম্য দূৰ কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

৫ নং প্ৰশ্ন ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ দুটা প্ৰাথমিক কাৰ্য্যৰ নাম লিখক। (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

৬ নং প্ৰশ্ন ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে কেনেদৰে নিয়োগ সাম্ভাব্যতা (নিয়োগৰ সুযোগ) বৃদ্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

১৩.৫ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ অগ্ৰগতি আৰু কাৰ্য্যকলাপৰ মূল্যায়ণ

১৯৭৫ চনত স্থাপন কৰা আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে দেশখনৰ গাঁও অঞ্চলৰ অৰ্থনৈতিক উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰামাণিক (চূড়ান্ত) ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। ভাৰত চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা বহু এজেন্সি দৃষ্টিকোণ (multiagency approach) ত কৃষি ঋণ যোগানৰ ক্ষেত্ৰত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে। কৃষি উদ্যোগ, বেপাৰ-বাণিজ্য আৰু অন্যান্য উৎপাদনশীল কামৰ বাবে বিত্তৰ যোগান ধৰি গ্ৰাম্য অৰ্থনীতিৰ উন্নয়ন সাধনৰ লক্ষ্যৰে স্থাপন কৰা এই বেংকবোৰৰ স্থান গ্ৰাম্য অৰ্থনীতিৰ উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত অপৰিহাৰ্য্য। ভাৰতৰ বিত্তীয় দৃশ্যপটত সেই বেংকবোৰে বিগত ৩৭ বছৰে বিশেষ স্থান লাভ কৰি আহিছে। প্ৰতিষ্ঠা কৰা দিনৰে পৰা আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে মহাজন (টকা ধাৰে দিয়া মানুহ) বোৰৰ অনৈতিক কাৰ্য্যবোধ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত শক্তিশালী প্ৰত্যাহ্বান জনাই আহিছে।

এটা বেংকৰ শাঁখাৰ সংখ্যা আৰু শাঁখাৰ সম্প্ৰসাৰণে বেংকৰ বিকাশত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে যিহেতু তাৰ জৰিয়তেহে বেংকবোৰে গ্ৰাহক সকলৰ ওচৰ চাপিব পাৰে। ২০১৯ চনৰ ১ মাৰ্চত ভাৰতবৰ্ষত ৫৩ টা আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকে মুঠ ৬২০ খন জিলাক সামৰি লৈছে। ভাৰতৰ ৰাজ্য বিলাকৰ ভিতৰত উত্তৰ প্ৰদেশত আটাইতকৈ বেছি সংখ্যক আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক আছে। তলত দিয়া তালিকাখনৰ (১নং তালিকা) পৰা ভাৰতত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ বিকাশ আৰু ইহঁতে সামৰি লোৱা ক্ষেত্ৰখনৰ ধাৰণা এটা কৰিব পৰা যায়।

তালিকা ঃ ১ শাখা আৰু আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকে সামৰি লোৱা জিলাবোৰ

বর্ষ	আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ সংখ্যা	শাখাৰ সংখ্যা	জিলাৰ সংখ্যা	আমানতৰ পৰিমাণ (কোটি টকাৰ হিচাপত)	পাবলগীয়া আগধন (কোটি টকাৰ হিচাপত)	জমা / ঋণ অনুপাত
১৯৭৫	৬	১৭	১২	০.২	০.১	৫০%
১৯৮৫	১৮৮	১২৬০৬	৩৩৩	১২৮৫.৮২	২৪৩.৩৮	১০৯.৪৮%
১৯৯৫	১৯৬	১৪৫০৯	৪২৫	১১১৪১	৬২৯১	৫৬%
২০০৫	১৯৬	১৪৪৮৪	৫২৩	৬২১৪৩	৩২৮৭০	৫৭%
২০১৫	৫৬	২০৩৪২	৬৪৮	২৭৩০৮১	১৯৪৭৮৫	৬৬.৩%

উৎসঃ RBA database/rbi.org.in

ওপৰৰ তালিকাখনৰ পৰা দেখা গৈছে যে আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে ইতিমধ্যে এক দীর্ঘকাল অতিক্রম কৰিছে। এই সুদীর্ঘ কালছোৱাত এই বেংকৰ শাঁখাৰ সংখ্যা ১৯৭৫ চনত থকা ১৭টাৰ পৰা বাঢ়ি গৈ ২০১৫ চনত ২০৩৪২ টা হৈছে গৈ। এই বেংকবিধে সামৰি লোৱা জিলাৰ সংখ্যা ১৯৭৫ চনত আছিল মাত্র ১২ খন, ২০১৫ চনত ই সামৰি লোৱা জিলাৰ সংখ্যা হৈছে গৈ ৬৪৮ খন। অৱশ্যে জমা হোৱা আমানত আৰু বেংকটোৱে আগৱঢ়োৱা ঋণৰ পৰিমাণৰ ধাৰাৰ ক্ষেত্রত হ্রাস-বৃদ্ধি (উঠা-নমা) হোৱাতো পৰিলক্ষিত হৈছে যাৰ ফলস্বৰূপে নগদ জমাৰ অনুপাত (cash deposit ratio) ৰ ক্ষেত্রতো হ্রাস-বৃদ্ধি ঘটিছে।

এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব লাগিব যে ৰাজ্যিক ভিত্তিত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ সম্প্রসাৰণে ভাৰতৰ গ্রাম্য অর্থনীতিৰ ক্ষেত্রত উল্লেখনীয় পৰিৱর্তন আনিছে। ২০১৭ চনৰ ১ মার্চত ৰাজ্য অনুসৰি এই বেংকৰ শাঁখাৰ সংখ্যা আৰু ই সামৰি লোৱা জিলাৰ সংখ্যা তলত দিয়া ২নং তালিকাত দাঙি ধৰা হ'ল —

তালিকা ঃ ২ ৰাজ্য অনুসৰি আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ প্রসাৰ আৰু নেটৱর্কে সামৰি লোৱা তথ্য ২০১৭ বর্ষ

ক্রমিক নম্বৰ	ৰাজ্যৰ নাম	আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ সংখ্যা	শাখাৰ সংখ্যা	সামৰি লোৱা জিলাৰ সংখ্যা
১	অন্ধ্র প্রদেশ	৪	১৬৪২	২৩
২	অৰুণাচল প্রদেশ	১	৩০	৮
৩	অসম	২	৪২৮	২৭
৪	বিহাৰ	৩	১৭১৮	৩৮

৫	চট্টিশ গড়	৩	৫৫৫	২৮
৬	গুজৰাট	৩	৫২৯	২৬
৭	হাৰিয়ানা	২	৫০৭	২৩
৮	হিমাচল প্ৰদেশ	২	১৮৮	১২
৯	জম্মু আৰু কাশ্মীৰ	২	৩২৩	২৬
১০	ঝাৰখণ্ড	২	৪৪২	২৪
১১	কৰ্ণাটক	৩	১৪৬০	৩০
১২	কেৰেলা	২	৫০৬	১৫
১৩	মধ্যপ্ৰদেশ	৩	১১৩২	৫০
১৪	মহাৰাষ্ট্ৰ	২	৬৪৫	৩৩
১৫	মনিপুৰ	১	২৮	৯
১৬	মেঘালয়	১	৭৬	৭
১৭	মিজোৰাম	১	৭১	৮
১৮	টেলেঙ্গানা	২	৯২	৭
১৯	নাগালেণ্ড	১	১০	৫
২০	উৰিষ্যা	২	৯০১	৩০
২১	পণ্ডিচেৰী	১	৩০	২
২২	পাঞ্জাৰ	৩	৩১১	২৪
২৩	ৰাজস্থান	৩	১১৫৭	৩৬
২৪	তামিলনাড়ু	২	৩৭৪	৩১
২৫	ত্ৰিপুৰা	১	১৩৩	৮
২৬	উত্তৰ প্ৰদেশ	৮	৩৫১৮	৮১
২৭	উত্তৰাঞ্চল	১	২৩৭	১৩
২৮	পশ্চিমবঙ্গ	৩	৯২১	১৮
	সৰ্বমুঠ	৫৬	১৭৮৫৬	৬৩৫

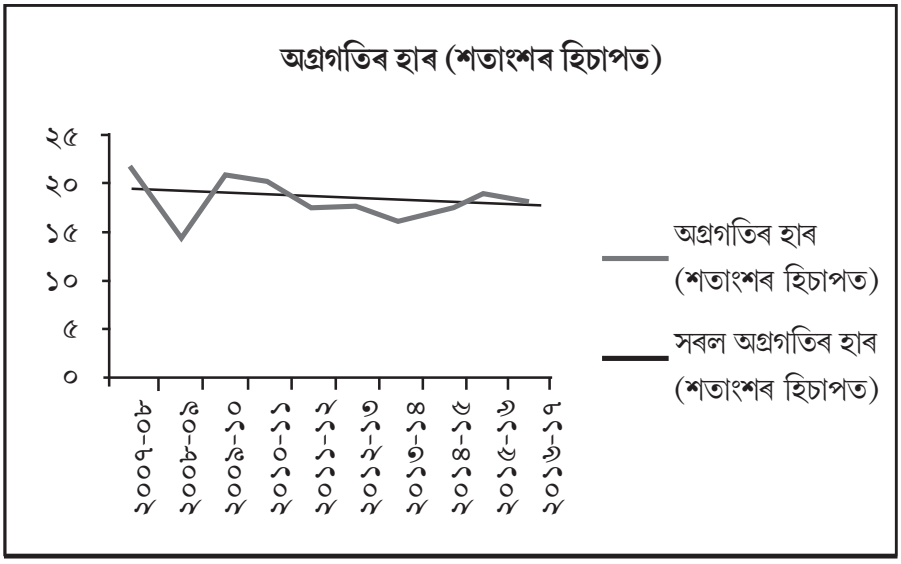
উৎসঃ RBI data base/www/rbi.org.in

ভাৰতৰ ২৮ খন ৰাজ্যত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ সম্প্রসাৰণ সম্পূর্ণভাৱে প্রশংসনীয়। ২০১৭ চনৰ ১ মার্চ তাৰিখলৈ দেশখনত ৬৩৫ খন জিলাক সামৰি ১৭৮৫৬ টা শাখাই বেংক সেৱা আগবঢ়াই আছে। উত্তৰ প্রদেশত ৮১ খন জিলাক সামৰি ৩৫১৮ টা শাখা আছে, ই দেশৰ ভিতৰতে সর্বোচ্চ। আনহাতে নাগালেণ্ডত ৫খন জিলাক সামৰি মাত্র ১০টা শাঁখাহে আছে অর্থাৎ ই দেশৰ ভিতৰত সর্বনিম্ন স্থানত আছে।

তালিকা ঃ ৩ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ আমানত সংগ্রহ

বর্ষ	আমানত	বিকাশৰ হাৰ (%)
২০০৭-০৮	৪৮৪৯২.৬	২১.৬৪
২০০৮-০৯	৫৮৯৮৪.৩	১৪.৯৫
২০০৯-১০	৬৭৪২০.১	২১.২৭
২০১০-১১	৯৮৯১৭.১	২০.৩১
২০১১-১২	১১৬৩৮৫	১৭.৬৬
২০১২-১৩	১৩৭০৭৮	১৭.৮৮
২০১৩-১৪	১৫৯৬৬০	১৬.৪৭
২০১৪-১৫	১৭৮৪২০	১৭.৪৪
২০১৫-১৬	১৯৪৭৮৫	১৯.৪৩
২০১৬-১৭	২২৩৫৬২	১৮.৫২

উৎসঃ www.nabard.org.in

৩নং তালিকাখনত ২০০৭-০৮ চনৰ পৰা ২০১৬-১৭ চনত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ আমানত সংগ্রহৰ ছবি এখন দাঙি ধৰা হৈছে। ওপৰত দিয়া তথ্যৰ পৰা আমানতৰ বিকাশৰ হাৰ বিভিন্ন বছৰত দুদুল্যমান (উঠা-নমা) অৱস্থাত থকা দেখা গৈছে। কিন্তু আমি যদি সমগ্র ধাৰাটো

চাও তেনেহলে দেখা পামযে ২০০৭-০৮ ৰ পৰা ২০১৬-১৭ৰ কালছোৱাত আমানত সংগ্রহৰ বিকাশৰ হাৰ নিম্নগামী হৈছে।

১৩.৬ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কার্য্যৱলীৰ সমালোচনাত্মক মূল্যায়ন

গ্রাম্য অর্থনীতিৰ বাবে সেৱা আগবঢ়োৱা আৰু তাৰ উত্থানৰ কাৰণে কাম কৰাৰ উদ্দেশ্যে আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰ গ্রাম্যাঞ্চলত স্থাপন কৰা হৈছিল। ১৯৭৫ চনত এই বেংকবোৰৰ কাম কাজ আৰম্ভ কৰাৰে পৰা এক দীর্ঘকাল ইতিমধ্যে পাৰ হৈ গ'ল। সেয়েহে এই বেংকবোৰে কেনেদৰে কার্য্য সম্পাদন কৰি আহিছে তাক পৰীক্ষা কৰি চোৱাৰ উপযুক্ত সময় আহি পৰিছে। আমানত (জমা সংগ্রহ) গ্রহণ কৰা আৰু ঋণ প্রদান, যিহেতু এই দুটা গুৰুত্বপূর্ণ কাম এই বেংকবোৰে কৰি আহিছে, সেয়েহে আমি বিগত দহটা (২০০৭-২০১৭ বর্ষ) বর্ষত এই দুটা ক্ষেত্রত তেওঁলোকে কৰা কার্য্য সম্পাদনৰ পর্য্যবেক্ষণ কৰি তেওঁলোকৰ লাভ লোকচানৰ ছবিখন বিশ্লেষণ কৰিমহঁক।

৪নং তালিকা ঃ ২০০৭-২০১৭ বর্ষত ভাৰতৰ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ আমানত সংগ্রহ আৰু ঋণদানৰ তথ্য

আলোচ্য বিষয়বোৰ	২০০৭	২০১৭
আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ সংখ্যা	৯৬	৫৬
আমানত	৮৩১৪৩-৫৫	৩,৭১,৯১০
ঋণ আৰু আগধন (ঘুৰাই পাবলগীয়া)	৪৮৪৯২.৫৯	২,২৬,১৭৫
লাভ উপার্জন কৰা আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ সংখ্যা	৮১	৪৯
লাভৰ পৰিমাণ (কোটি টকাত) (A)	৯২৬.৪৮	২৬০৪
লোকচান ভৰা আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ সংখ্যা	১৫	৭
লোকচানৰ পৰিমাণ (কোটি টকাত) (B)	৩০১.২৫	৩৮৭
আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ প্রকৃত লাভৰ পৰিমাণ (A-B)	৬২৫.২৩	২২১৮

ওপৰৰ তালিকাখনৰ পৰা এইটো স্পষ্ট হৈ পৰিছে যে বিগত দহটা বছৰত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ প্রকৃত লাভৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি পাইছে আৰু লোকচানৰ পৰিমাণ হ্রাস পাইছে। অৱশ্যে এইটোও উল্লেখ কৰিব লাগিব যে এই একে সময়ছোৱাত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ সংখ্যা ভয়াবহ ভাৱে হ্রাস পাইছে ২০০৭ বর্ষত থকা ৯৬ টা বেংকৰ বিপৰীতে ২০১৭ বর্ষত ইয়াৰ সংখ্যা ৫৬ টা হৈছেগৈ। আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ সংখ্যা হ্রাস পোৱা আৰু এই বেংকবোৰে লোকচান ভৰিব লগীয়া হোৱাটোক কেতিয়াও মঙ্গলজনক বুলি ক'ব নোৱাৰি। ই ভাৰতবর্ষত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ অৱস্থা তিমিৰাচ্ছন্ন কৰা যেন লাগে।

আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ আন এটা সফলতা হৈছে দেশখনৰ সকলোবোৰ জিলাৰ গ্ৰাম্যাঞ্চলত ইয়াৰ সেৱাৰ সম্প্ৰসাৰণ ঘটোৱা। আটাইবোৰ জিলাকে সামৰি লোৱাৰ লক্ষ্যটো বহু পৰিমাণে বাস্তৱত ৰূপায়িত হৈছে।

অৱশ্যে আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰৰ সন্মুখত কিছুমান প্ৰত্যাহ্বান আহি পৰিছে যিবোৰে তেওঁলোকক কৃতকাৰ্য্যতাৰ জখলাখনত ওপৰলৈ উঠি যোৱাত প্ৰতিবন্ধকতাৰ সৃষ্টি কৰিছে। এনে এটা প্ৰত্যাহ্বান হৈছে ব্যক্তিগত বেংকৰ ভীষণ প্ৰতিযোগিতাৰ সন্মুখীন হোৱাতো। আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে তেওঁলোকৰ প্ৰতিদ্বন্দি ব্যক্তিগত বেংকবোৰৰ দৰে সুবিধাবোৰ দিব নোৱাৰে। এইক্ষেত্ৰত আন এটা প্ৰত্যাহ্বান হৈছে অপ্ৰদৰ্শিত সম্পদ যাৰ সৃষ্টি হয় সৰহভাগ ঋণীয়ে তেওঁলোকৰ ঋণ পৰিশোধ কৰিব নোৱাৰাৰ ফলত। ইয়াৰ ফলত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে বৃহৎ পৰিমাণৰ লোকচান ভৰিব লগা হয়।

১৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টিত আমি তলত দিয়া বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলোঁ —

- নৰসিংহম কমিটিৰ ৰৰ্কিং গ্ৰুপৰ পৰামৰ্শ অনুসৰি আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰ স্থাপন কৰিবলৈ ১৯৭৫ চনত এখন অধ্যাদেশ জাৰি কৰা হয়।
- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰৰ গঠন প্ৰণালী আৰু কাৰ্য্যাৱলী নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিবলৈ ১৯৭৬ চনত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক আইন খনত অনুমোদন জনোৱা হয়।
- ৫ কোটি টকা মূলধন হিচাপে লৈ ৫টা বেংক স্থাপন কৰি ১৯৭৫ চনৰ ২ অক্টোবৰত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ শুভাৰম্ভ কৰা হয়।
- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰে গাঁও আৰু অৰ্দ্ধনগৰ অঞ্চলৰ বাবে বিত্তীয় সম্পদ সংগ্ৰহ কৰে আৰু প্ৰধানতঃ ক্ষুদ্ৰ আৰু উপান্ত খেতিয়ক, কৃষিজীৱি শ্ৰমিক, গাঁৱৰ কাৰিকৰ শ্ৰেণীলৈ ঋণৰ সুবিধা আগবঢ়ায়, এই বেংকবোৰৰ কাৰ্য্যক্ষেত্ৰ সীমিত।
- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ মালিকীস্বত্ব কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ, সংশ্লিষ্ট ৰাজ্য চৰকাৰ আৰু নেতৃত্ব লোৱা বেংকৰ ওপৰত যৌথভাৱে থাকে।
- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰৰ মূল উদ্দেশ্য হৈছে- গ্ৰাম্য ঋণব্যৱস্থাৰ প্ৰসাৰ কৰা আৰু গাঁওবিলাকৰ অৰ্থনৈতিক উন্নয়নৰ বাবে উৎসাহ প্ৰদান কৰা।
- আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰৰ প্ৰধান কাম দুটা হৈছে আমানত সংগ্ৰহ কৰা আৰু ঋণ প্ৰদান কৰা।

১৩.৮ অধিক জানিবলৈ

1) Annual Report of NABARD, various years.
2) Arora, R.C.K. (1979). *Integrated Rural Development.* New Delhi: S.Chand & Co.
3) Datt and Mahajan. (2015). *Indian Economy.* New Delhi: S. Chand & Co. Ltd.
4) Reddy, K. V. (2007). *Rural Development in India (Poverty and development).* New Delhi: Himalaya Publishing House.
5) Singh, K. (2010). *Rural Development: Principles, Policies and Management.* Sage Publications India Pvt. Ltd.
6) Sisodia, Y. S. (2007). *Rural Development: Macro-Micro Realities.* New Delhi: Rawat Publications.
7) Tiwary, Bind Kumar. 'Achievement Evaluation of Regional Rural Banks in India'. Indian Journal of Applied Research. Volume 2. Issue 11. Pg: 78 to 81.

১৩.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰ এক প্রকাৰৰ বিত্তীয় প্রতিষ্ঠান যিয়ে গাঁও আৰু অর্দ্ধনগৰ অঞ্চলৰ বাবে বিত্তীয় সম্পদ সংগ্রহ কৰে আৰু প্রধানতঃ ক্ষুদ্র আৰু উপান্ত কৃষক, কৃষি বনুৱা আৰু গাঁওৰ কাৰিকৰবোৰক ঋণ প্রদান কৰে। এই বেংকবোৰৰ কার্য্যক্ষেত্র তেনেই সীমিত।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ২ অক্টোবৰ, ১৯৭৫।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৫ কোটি টকা।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ এনে বেংকৰ মালিকীস্বত্ব কেন্দ্রীয় চৰকাৰ, সংশ্লিষ্ট ৰাজ্য চৰকাৰ আৰু নেতৃত্ব লোৱা বেংকৰ ওপৰত যৌথ ভাৱে থাকে।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আমানত সংগ্রহ বা আমানত গ্রহণ কৰা আৰু ঋণ প্রদান কৰা।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বাণিজ্য আৰু ব্যৱসায়ক উৎসাহ দিয়াৰ জৰিয়তে।

১৩.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্ৰশ্ন ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

২ নং প্ৰশ্ন ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ প্ৰধান লক্ষ্যটো উল্লেখ কৰক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দায়বদ্ধতা হৈছে গ্ৰাম্য অঞ্চলৰ সঞ্চয় সংগ্ৰহ কৰা - ব্যাখ্যা কৰক।

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্ৰশ্ন ঃ ভাৰতবৰ্ষত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰ স্থাপনৰ অন্তৰালত থকা উদ্দেশ্যবোৰ আলোচনা কৰক।

২ নং প্ৰশ্ন ঃ আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকৰ কাৰ্য্যৱলীবোৰ আলোচনা কৰক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ ভাৰতবৰ্ষত আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংকবোৰৰ কাম কাজৰ এটা সমালোচনাত্মক মূল্যায়ন কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৪ ঃ নাবার্ড (NABARD)

অধ্যায় গাঁথনি

১৪.১ উদ্দেশ্য
১৪.২ পৰিচয়
১৪.৩ নাবার্ডৰ উদ্দেশ্য আৰু কার্য্যৱলী
১৪.৪ নাবার্ডৰ অগ্রগতি আৰু কার্য্যকলাপৰ মূল্যায়ন
১৪.৫ নাবার্ডৰ কার্য্যৱলীৰ সমালোচনাত্মক মূল্যায়ন
১৪.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৪.৭ অধিক জানিবলৈ
১৪.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১৪.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- নাবার্ডৰ উদ্দেশ্য আৰু কার্য্যাৱলীৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব
- নাবার্ডৰ অগ্রগতি আৰু কার্য্যকলাপৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব
- নাবার্ডৰ কার্য্যৱলীৰ সমালোচনাত্মক মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব।

১৪.২ পৰিচয়

ৰাষ্ট্রীয় কৃষি আৰু গ্রাম্য উন্নয়ন বেংক (National Bank for Agriculture and Rural Development : NABARD) ১৯৮২ চনৰ ১২ জুলাইত ভাৰত চৰকাৰৰ চাৰিটা ভিন্ন অনুষ্ঠান মিলিত হৈ গঠিত হয়। ৰিজার্ভ বেংক অব ইণ্ডিয়াৰ কৃষি ঋণ উন্নয়ন, কৃষি পুনৰ বিত্তায়ন আৰু উন্নয়ন নিগম (ARDC), ৰাষ্ট্রীয় কৃষি ঋণ (সুস্থিৰকৰণ) পুঁজি, ৰাষ্ট্রীয় কৃষি ঋণ (দীর্ঘকালীন) পুঁজি—এই সকলো একত্রিত হৈ ৰাষ্ট্রীয় কৃষি আৰু গ্রাম্য উন্নয়ন বেংক গঠন কৰে। এই বেংক গ্রাম্য উন্নয়নৰ এটি মাধ্যম হিচাপে ভূমিকা গ্রহণ কৰিবলৈ অগ্রসৰ হয় আৰু ই দেশৰ গ্রাম্যাঞ্চলত কৃষিৰ বিকাশৰ ক্ষেত্রত প্রয়োজনীয় আর্থিক সা-সুবিধা যোগান ধৰি আহিছে।

১৪.৩ নাবার্ডৰ উদ্দেশ্য আৰু কার্য্যৱলী

নাবার্ডৰ উদ্দেশ্যসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- গ্রাম্যাঞ্চলৰ উন্নয়নত প্রধানতঃ গুৰুত্ব আৰোপ কৰা।
- সমগ্র দেশৰ গ্রাম্য ঋণ ব্যৱস্থাৰ কেন্দ্রবিন্দু হিচাপে ভূমিকা পালন কৰা।

- গ্রাম্য উন্নয়নৰ লগত জড়িত থকা বিভিন্ন সংগঠন আৰু অনুষ্ঠানসমূহৰ মাজত সমন্বয় স্থাপন কৰা।
- গ্রাম্যাঞ্চলৰ বিভিন্ন কুটিৰ শিল্প, কাৰু-শিল্প, থলুৱা ক্ষুদ্র উদ্যোগ, হস্তশিল্পৰ লগত জড়িত কাৰুশিল্পী, খনিকৰ তথা কৃষকসকলক উদগনি দিবলৈ বিনিয়োগৰ ঋণ আগবঢ়োৱা।
- গ্রাম্যাঞ্চলৰ উন্নয়ন প্রক্রিয়া অব্যাহত ৰাখিবলৈ ৰাজ্যিক ভূমি উন্নয়নী বেংক, ৰাজ্যিক সমবায় বেংক, আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক আৰু অন্যান্য বাণিজ্যিক বেংকলৈ পুনৰ বিত্তায়নৰ (Re-finance) সুবিধা আগবঢ়োৱা।
- গ্রাম্যাঞ্চলত উন্নয়নমূলক কাম-কাজৰ নিৰীক্ষণ আৰু পর্য্যবেক্ষণ কৰা।
- ভাৰত চৰকাৰ, ৰিজার্ভ বেংক অব ইণ্ডিয়া (RBI) আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত যোগসূত্র বজাই ৰখা।

নাবার্ডৰ কার্য্যসমূহ তলত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ—

- **ঋণ পৰিকল্পনা ঃ** বেংক ঋণৰ যোগেদি কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক ক্ষেত্রৰ সম্ভাব্য উন্নয়নৰ বাবে জিলাভিত্তিক ঋণদান আঁচনি যুগুত কৰাটো হ'ল ইয়াৰ কার্যসূচীৰ অন্তর্গত। ইয়াৰ উপৰি তৃণমূল পর্যায়ত গ্রাম্য বিত্তীয় অনুষ্ঠানসমূহৰ বাবে ঋণৰ যোগান, বিত্তীয় তথা ঋণদানৰ নীতি প্রয়োগ আৰু যাৱতীয় নির্দেশনাসমূহ নিৰীক্ষণ কৰাও নাবার্ডৰ উল্লেখনীয় কার্য্য।
- **বিত্তীয় সেৱা ঃ** গ্রাম্যাঞ্চলত বিনিয়োগ আৰু উৎপাদনমূলক কার্য্যৰ সফলতাৰ বাবে এই বেংকে বিত্তীয় সংস্থাসমূহক পুনৰ বিত্তায়নৰ সুবিধা প্রদান কৰে। ইয়াৰ উপৰি গ্রাম্যাঞ্চলৰ সামাজিক বুনিয়াদ বর্তি থকা সমবায় সমিতিসমূহ সবলীকৰণ কৰাৰ বাবে আৰু সামাজিক বুনিয়াদ সুদৃঢ় কৰাৰ বাবে নাবার্ডে ৰাজ্য চৰকাৰৰ জৰিয়তে হিতাধিকাৰীলৈ ঋণৰ সুবিধা আগবঢ়ায়। বেচৰকাৰী সংগঠনৰ ক্ষুদ্র ঋণ উদ্ভাৱন প্রক্রিয়া, অনা আনুষ্ঠানিক সংস্থাসমূহৰ বিত্তীয় প্রকল্পসমূহ নিৰীক্ষণ আৰু মূল্যায়নো নাবার্ডৰ জৰিয়তে কৰা হয়।
- **উন্নীতকৰণ আৰু উন্নয়ন ঃ** গ্রাহক সংগঠনসমূহৰ আনুষ্ঠানিক বিকাশ, সহযোগী অনুষ্ঠানসমূহৰ সক্ষমতা নির্মাণ এই কার্য্যৰ অন্তর্ভুক্ত। ঋণ প্রদানৰ ক্ষেত্রত উন্নয়নৰ নতুন আৰ্হিসমূহ পৰীক্ষা কৰা আৰু সেইসমূহ কার্য্যকৰী কৰি তোলা। উদ্ভাৱনমূলক ধাৰণাক সমর্থন আগবঢ়োৱা, গৱেষণা তথা যথোচিত পৰামর্শৰ মাধ্যমেৰে ভাৰত চৰকাৰ আৰু ৰিজার্ভ বেংকৰ মাজত সমন্বয় স্থাপন কৰা।
- **পৰিদর্শন ঃ** সমবায় বেংক আৰু আঞ্চলিক গ্রামীন বেংকৰ কাম-কাজ পৰিদর্শন কৰা আৰু সামাজিক প্রগতিৰ বাবে উপযুক্ত দিহা-পৰামর্শ দিয়া।

১৪.৪ নাবার্ডৰ অগ্রগতি আৰু কার্য্যকলাপৰ মূল্যায়ন

এক সুসংহত গ্রাম্য উন্নয়নৰ উদ্দেশ্যে নাবার্ডৰ বিকাশমূলক কার্য্যব্যৱস্থা আৰোপিত কৰা হৈছে, যাতে ই গ্রাম্যাঞ্চলত কৃষি, ক্ষুদ্র উদ্যোগ, হস্ততাঁত, হস্তশিল্প আৰু গ্রাম্য শিল্পৰ লগত জড়িত

শিল্পী-কাৰিকৰসকলৰ উন্নতি সাধনত প্ৰচুৰ বৰঙণি যোগাব পাৰে। নাবার্ডে বিভিন্ন ঋণদাতাক আনুষ্ঠানিক ঋণৰ সুবিধা আগবঢ়োৱাৰ উপৰি বিভিন্ন দিশৰ কার্য্য সম্পাদন কৰে। ইয়াৰ উপৰি ভাৰত চৰকাৰৰ বিভিন্ন প্ৰকল্পৰ সহযোগী ৰূপেও নাবার্ডে সেৱা আগবঢ়ায়।

- **ব্যৱসায়িক কার্য্য ব্যৱস্থাসমূহ ঃ**
  - **উৎপাদন ক্ষেত্রলৈ ঋণ ঃ** ২০১২-১৩ চনত নাবার্ডে গ্ৰাম্য বিত্তীয় অনুষ্ঠানসমূহৰ বিকাশ, সক্ষমতা নির্মাণ আৰু পৰিদর্শনৰ বাবে হ্ৰস্বকালীন আৰু দীর্ঘকালীন ঋণ যোগান ধৰাৰ আঁচনি গ্ৰহণ কৰে। তেতিয়াৰ পৰা ই জিলা আৰু গাঁও পর্য্যায়ত ঋণদান আঁচনিসমূহ ৰূপায়ণৰ ক্ষেত্ৰত মুখ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি আহিছে। তলৰ তালিকাখনত বিভিন্ন গ্ৰাম্য আৰু বিত্তীয় অনুষ্ঠানলৈ নাবার্ডৰ অনুমোদিত বিত্তৰ পৰিমাণ দেখুওৱা হৈছে—

তালিকা ১ঃ গ্ৰাম্য বিত্তীয় অনুষ্ঠানসমূহলৈ অনুমোদিত ঋণৰ সীমা

ক্ৰমিক নং	বর্ষ	পৰিমাণ (কোটি টকাত)
১	২০১২-১৩	৬৬,৪১৮
২	২০১৩-১৪	৮১,২০৪
৩	২০১৪-১৫	৯০,৬২০
৪	২০১৫-১৬	৭১,৪৯৭
৫	২০১৬-১৭	৭৬,৫২৬
৬	২০১৭-১৮	৩০,২৭২
৭	২০১৮-১৯	২২,৭৪৬

উৎস ঃ নাবার্ডৰ বার্ষিক প্ৰতিবেদন

  - **বিনিয়োগ ঋণ ঃ** ২০১২-১৩ চনৰ বার্ষিক প্ৰতিবেদন অনুসৰি ২০১৩ চনৰ ৩১ মার্চত নাবার্ডে গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ বাবে ১৬,২৯২.২৬ কোটি টকা অনুমোদন কৰিছিল। ইয়াৰে ৩২ শতাংশ পথ উন্নয়নৰ বাবে, ২৫ শতাংশ জলসিঞ্চনৰ বাবে, ১৩ শতাংশ গ্ৰাম্য সেতু নির্মাণৰ বাবে, ১১ শতাংশ সামাজিক খণ্ডৰ বাবে আৰু ৯ শতাংশ কৃষিভিত্তিক প্ৰকল্পৰ বাবে বিতৰণ কৰা হৈছিল। ২০১৭-১৮ চনত অনুমোদিত ২৫,০০০ কোটি টকাৰ ভিতৰত ১১ শতাংশ কৃষিৰ বাবে, ৩৫ শতাংশ জলসিঞ্চনৰ বাবে, ১০ শতাংশ সেতু নির্মাণৰ বাবে, ২৬ শতাংশ গ্ৰাম্য বাট-পথ নির্মাণৰ বাবে আৰু ১৮ শতাংশ সামাজিক খণ্ডৰ বাবে আগবঢ়োৱা হৈছিল। ২০১৮-১৯ চনত অনুমোদিত ২৮,০০০ কোটি টকাৰ ভিতৰত ১৪ শতাংশ কৃষিৰ বাবে, ৫১ শতাংশ জলসিঞ্চনৰ বাবে, ৪ শতাংশ গ্ৰাম্য সেতু নির্মাণৰ বাবে, ১৮ শতাংশ গ্ৰাম্য বাট-পথ নির্মাণৰ বাবে আৰু ১৩ শতাংশ সামাজিক খণ্ডৰ বাবে আগবঢ়োৱা হৈছিল।
  - **গ্ৰাম্য বুনিয়াদ উন্নয়ন পুঁজি (RIDF) ঃ** দেশৰ বিভিন্ন ৰাজ্য চৰকাৰৰ সৈতে যুটীয়া উদ্যোগত গ্ৰাম্য বুনিয়াদ উন্নয়ন পুঁজি গঠন কৰাটো নাবার্ডৰ এটা প্ৰধান কার্য্যসূচী। এই পুঁজিয়ে বিভিন্ন প্ৰকল্পৰ কার্য্যসূচী হাতত লোৱাৰ উপৰি বাণিজ্যিক বেংকসমূহলৈও বিত্ত যোগান

ধৰে। এই গ্ৰাম্য বুনিয়াদ উন্নয়ন পুঁজি (RIDF) গঠনৰ পিছৰ পৰাই নাবার্ডে গ্ৰামাঞ্চলৰ বুনিয়াদ গঠনক এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় হিচাপে বিবেচনা কৰে। নিম্নলিখিত তালিকাখনে গ্ৰাম্য বুনিয়াদ উন্নয়ন পুঁজিৰ তৰফৰ পৰা গ্ৰাম্য বিত্তীয় অনুষ্ঠানসমূহলৈ প্ৰতিটো বৰ্ষত নাবার্ডৰ অনুমোদিত ঋণ দেখুৱায়।

তালিকা ২ ঃ বৰ্ষ অনুসৰি RIDFৰ অন্তৰ্গত নাবার্ডৰ ঋণ বিতৰণ

ক্ৰমিক নং	বৰ্ষ	পৰিমাণ (কোটি টকাত)
১	২০১৩-১৪	২০,০০০
২	২০১৪-১৫	২৫,০০০
৩	২০১৫-১৬	২৫,০০০
৪	২০১৬-১৭	২৫,০০০
৫	২০১৭-১৮	২৫,০০০
৬	২০১৮-১৯	২৮,০০০

উৎস ঃ নাবার্ডৰ বাৰ্ষিক প্ৰতিবেদন

- **নতুন ব্যৱসায়িক পদক্ষেপ ঃ** ২০১০ চনত নাবার্ডে পৰিৱৰ্তিত ব্যৱসায়িক পৰিৱেশৰ প্ৰয়োজনসমূহ পূৰণ কৰিবৰ বাবে ব্যৱসায়িক পদক্ষেপ বিভাগ (Business Initiatives Department/BID) নামেৰে এটা বিভাগ গঠন কৰে। এই বিভাগে নতুন আৰু চলিত ব্যৱসায় প্ৰতিষ্ঠানসমূহলৈ প্ৰত্যক্ষভাৱে ঋণ আগবঢ়ায়, যাতে গ্ৰাম্য অৰ্থনীতিৰ উত্তৰণত অধিক সহায় হয়। সেইবাবে নাবার্ডে BIDৰ অধীনত বিভিন্ন সামগ্ৰীৰ উৎপাদন নিশ্চিত কৰিছে।
  - **নাবার্ডৰ বুনিয়াদী উন্নয়ন সহযোগিতা** (NABARD Infrustucture Development Assistence/NIDA) ঃ গ্ৰাম্য বুনিয়াদী প্ৰকল্পসমূহলৈ পুঁজি যোগানৰ উদ্দেশ্যে নাবার্ডে নতুন ঋণ ব্যৱস্থাৰ সৃষ্টি কৰে। ২০১০ চনৰ পৰা ২০১৮-২০১৯ বিত্তীয় বৰ্ষ সম্পূৰ্ণ হোৱালৈকে এই NIDAৰ অধীনত ৮০জন সদস্যই ৩০,৫৭৫ কোটি টকা লাভ কৰে। এই আঁচনিৰ অধীনত শক্তি নৱীকৰণ, পণ্যাগাৰ, পথ আৰু দলং নিৰ্মাণ, জলসিঞ্চন আদি খণ্ডসমূহ সামৰি লোৱা হয়।
  - **উৎপাদনকাৰীৰ সংগঠন বিকাশ পুঁজি** (Producers Organization Development Fund) ঃ দেশৰ কৃষক শ্ৰেণীৰ উন্নয়নৰ বাবে ২০১১ চনত নাবার্ডে 'উৎপাদনকাৰীৰ সংগঠন বিকাশ পুঁজি' প্ৰতিষ্ঠা কৰে। আৰম্ভণি পৰ্য্যায়ত ইয়াত বিনিয়োগৰ পৰিমাণ আছিল ৫০ কোটি টকা। যিকোনো পঞ্জীয়নভুক্ত উৎপাদন প্ৰতিষ্ঠান (যেনে— ১৯৫৬ চনৰ ৫৮১নং অনুচ্ছেদৰ অন্তৰ্ভুক্ত উৎপাদন প্ৰতিষ্ঠান), উৎপাদনকাৰীসকলৰ সমবায় সমিতি, পঞ্জীয়নভুক্ত কৃষক ফেডাৰেছন, মেকছ (MACS/Matually Aided Cooperative Society), উদ্যোগিক সমবায় সমিতি, অন্যান্য পঞ্জীয়নভুক্ত সংস্থা, প্ৰাথমিক কৃষি সমবায় সমিতি (Primary Agricultural Cooperative Society/

SACS) ইত্যাদিয়ে পুঁজিৰ বাবে আৱেদন জনাব পাৰে। উৎপাদনকাৰীৰ সংগঠনসমূহৰ প্ৰতি ৰাইজৰ সমৰ্থন সুদৃঢ় কৰি তুলিবলৈ নাবার্ডে উৎপাদনকাৰীৰ সংগঠন উন্নয়ন পুঁজিৰ (Producer Organization Development Fund/PODF) ৫৫.৯৫ কোটি টকা ৩৪টা উৎপাদনকাৰী সংগঠনলৈ আগবঢ়ায়।

- **কেন্দ্ৰীয় সমবায় বেংকলৈ হ্ৰস্বকালীন প্ৰত্যক্ষ পুনৰ বিত্তায়নঃ** বৈদ্যনাথ কমিটীৰ পৰামৰ্শ অনুসৰি কেন্দ্ৰীয় সমবায় বেংকসমূহে ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ অনুমতিপ্ৰাপ্ত যিকোনো অনুষ্ঠানৰ পৰা পুঁজি সংগ্ৰহ কৰিব পাৰে। নাবার্ডে এই আঁচনিৰ অধীনত হ্ৰস্বকালীন ভিন্ন উদ্দেশ্যসম্পন্ন ঋণদান আঁচনিৰ সৃষ্টি কৰে। এই আঁচনিয়ে ২০১০ চনত সমবায় বেংকসমূহলৈ ঋণ আগবঢ়ায়।
- **সমবায় বেংকসমূহৰ বাবে ক'ৰ (Core) বেংকিং প্ৰকল্পৰ সূচনা ঃ** সমবায় বেংক পদ্ধতিৰ বাবে সমন্বিত পদ্ধতিৰ সমাধান, সমবায়ৰ জৰিয়তে সমবায় বেংকসমূহক একোটা উচ্চ প্ৰযুক্তিগত ক্ষেত্ৰলৈ আগবঢ়াই নিয়া নাবার্ডৰ লক্ষ্য। অন্য বেংকসমূহৰ লগত যাতে ই প্ৰতিযোগিতাত নামিব পাৰে আৰু বাণিজ্যিক বিকাশৰ দিশত অগ্ৰসৰ হ'ব পাৰে সেই কথাতো গুৰুত্ব দিয়া হয়।

- **উন্নয়নমূলক পদক্ষেপ ঃ** কৃষিক্ষেত্ৰৰ উন্নতি সাধন কৰাটো নাবার্ডৰ প্ৰধান লক্ষ্য হিচাপে পৰিগণিত হৈ আহিছে। সেয়ে এই লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ বাবে ই বহুসংখ্যক পদক্ষেপ গ্ৰহণ কৰিছে। ইয়াৰে কিছুমান উল্লেখ কৰা হ'ল—
  - **জলচ্ছেদ উন্নয়ন পুঁজি (Watershad Development Fund) ঃ** ১৯৯৯-২০০০ চনত নাবার্ডে প্ৰাৰম্ভিক ২০০ কোটি টকাৰে সৈতে জলচ্ছেদ উন্নয়ন পুঁজি গঠন কৰে। এই পুঁজিৰ মূল লক্ষ্যসমূহ আছিল ভূমি আৰু জল সংৰক্ষণ, জলবায়ুৰ পৰিৱৰ্তন গ্ৰহণ আৰু উপশম, জলসম্পদৰ উচিত আৰু বহনক্ষম ব্যৱহাৰ, কৃষিপামৰ উৎপাদন বৃদ্ধি, কৃষকৰ উৎপাদনশীলতা আৰু আয় বৃদ্ধি, উন্নত কৌশল আৰু নিয়োগৰ সুযোগ বৃদ্ধি, ক্ষুদ্ৰ আৰু প্ৰান্তীয় কৃষকৰ সুযোগ বৃদ্ধি, কৃষকৰ আৰ্থ-সামাজিক অৱস্থাৰ বিকাশ ইত্যাদি।
  - **পাম উদ্ভাৱন আৰু উন্নীতকৰণ পুঁজি (Farm Innovation and Promotion Fund/FIPF) আৰু কৃষকৰ প্ৰযুক্তি স্থানান্তৰকৰণ পুঁজি (Farmers' Technology Transfer Fund) ঃ** ২০১৪ চনৰ ২৬ জুলাইত নাবার্ডে পাম খণ্ড উন্নীতকৰণৰ পুঁজিৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এই পুঁজি পূৰ্বৰ পাম উদ্ভাৱন আৰু উন্নীতকৰণ আৰু কৃষকৰ প্ৰযুক্তি স্থানান্তৰণ পুঁজি দুটা একেলগ কৰি গঠন কৰা হৈছিল। এই পুঁজিয়ে উদ্ভাৱনীমূলক আৰু প্ৰায়োগিক ধাৰণাৰ তথা সম্ভাৱনাপূৰ্ণ প্ৰকল্পসমূহৰ ওপৰত আলোকপাত কৰে। লগতে ই কৃষি আৰু আনুষাঙ্গিক ক্ষেত্ৰত কৃষকৰ উৎপাদন আৰু উৎপাদনশীলতা বৃদ্ধিৰ উদ্দেশ্য প্ৰযুক্তি স্থানান্তৰকৰণত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।
  - **কৃষক সংঘ (Farmers' Club) ঃ** ১৯৮২ চনত NABARD নাবার্ড প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ সময়ত তেতিয়াৰ প্ৰধানমন্ত্ৰীয়ে 'বিকাশ স্বেচ্ছাসেৱী বাহিনী (VVV)' কাৰ্য্যসূচী ঘোষণা

কৰিছিল। ইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল 'ঋণৰ যোগেদি উন্নয়ন'ৰ আদর্শক পোষকতা কৰা। গ্রাম্যাঞ্চলত থকা বেংকৰ শাখা সমূহে নাবার্ডৰ সৈতে যুটীয়াভাৱে 'কৃষক সংঘ' গঠন কৰিছিল, যাতে ইয়াৰ জৰিয়তে বেংক আৰু কৃষক উভয়ৰে লাভ হয়।

- **প্রাকৃতিক সম্পদ পৰিচালনাৰ বাবে ছাতিসদৃশ কার্য্যসূচী (Umbrella Progamme on Natural Resource Management - UPNRM) ঃ** দেশত সচেতন আর্থিক বিকাশৰ লক্ষ্যৰে এটা সুস্থ অর্থনৈতিক পৰিৱেশ গঢ়িবলৈ ২০০৮ চনত 'ছাতিসদৃশ কার্য্যসূচী (Umbrella Progamme) ঘোষণা কৰা হয়। এই আঁচনিৰ প্রধান লক্ষ্য হ'ল নিয়োগৰ সুযোগ সৃষ্টি কৰা। গতিকে গ্রাম্যাঞ্চলৰ ব্যৱসায়-বাণিজ্যত অধিক বিনিয়োগ কৰি আৰু প্রাকৃতিক সম্পদৰ বহনযোগ্য ব্যৱহাৰ কৰি কৃষি উৎপাদনশীলতা বৃদ্ধি কৰাই হ'ল ইয়াৰ মূল বিষয়।
- **জনজাতি উন্নয়ন পুঁজি (Tribal Development Fund/TDF) ঃ** বিভিন্ন কার্য্যসূচী ৰূপায়ণৰ যোগেদি নাবার্ডে জনজাতিসকলৰ উন্নয়নৰ ক্ষেত্রত এটা উল্লেখযোগ্য ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। ১৯৯৫ চনত গুজৰাটত আদিবাসী উন্নয়ন আঁচনি আৰু ২০০০ চনত মহাৰাষ্ট্রত এনে ধৰণৰ আঁচনিৰ সফল ৰূপায়ণে জনজাতীয় অঞ্চলসমূহৰ কৃষি পদ্ধতি বিকাশৰ ক্ষেত্রত যথেষ্ট সুবিধা প্রদান কৰিছে।

  এই আদিবাসী উন্নয়ন কার্য্যসূচীৰ সফল অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি নাবার্ডে জনজাতি উন্নয়ন কার্য্যসূচীৰ সূচনা কৰিছিল। ইয়াৰ লগতে নাবার্ডে 'ৱাডী' (Wadi) অথবা ক্ষুদ্র বাগিচা আর্হিৰ অনুৰূপ ধৰণৰ এক উচ্চাকাংক্ষী কার্য্যসূচীৰো আৰম্ভ কৰে। এই দিশত নাবার্ডে প্রায় ৫০ কোটি টকাৰে জনজাতি উন্নয়ন পুঁজিৰ স্থাপন কৰিছিল। এই কার্য্যসূচীৰ মূল উদ্দেশ্য আছিল বহনক্ষম জীৱিকামূলক কার্য্যসূচীত (ৱাডী আর্হি আৰু ৱাডী আর্হিৰ বাদে অন্য আর্হিও) অংশগ্রহণ। এই আর্হিসমূহে দেশৰ জনজাতিকেন্দ্রিক অঞ্চলসমূহত বহনক্ষম কৃষি উন্নয়ন, সামাজিক সবলীকৰণ, স্বাস্থ্য আৰু মহিলা উন্নয়নকে ধৰি জীৱন ধাৰণৰ গুণগত মান বৃদ্ধি আদি কার্য্যৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। এনেবোৰ কার্য্য বেচৰকাৰী সংগঠন, সম্প্রদায়ভিত্তিক সংগঠন ইত্যাদিৰ জৰিয়তে সম্পাদন কৰা হৈছিল।
- **আত্মসহায়ক গোট সমন্বয় কার্য্যসূচী ঃ** গ্রাম্যাঞ্চলৰ দুর্বল আৰু বঞ্চিত শ্রেণীক বেংক সেৱা আগবঢ়োৱাৰ এক মুখ্য পদক্ষেপ হিচাপে ১৯৯০ চনত আত্মসহায়ক গোটৰ বেংক সমন্বয় কার্য্যসূচী আৰম্ভ কৰা হয়। ১৯৯২ চনত নাবার্ডে এই কার্য্যসূচীত অগ্রণী ভূমিকা লৈছিল। এই কার্য্যসূচী অনুসৰি বেংকসমূহক আত্মসহায়ক গোটসমূহৰ একাউণ্ট খুলিবলৈ আৰু দলীয় নিশ্চয়তাৰ ভিত্তিত ঋণ আগবঢ়াবলৈ নির্দেশ দিয়া হৈছিল।

১৪.৫ নাবার্ডৰ কার্য্যৱলীৰ সমালোচনাত্মক মূল্যায়ন

১৯৬৩ চনত ৰিজাৰ্ভ বেংক অব্ ইণ্ডিয়াই (RBI) কৃষি উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত বিনিয়োগ ঋণ সমৰ্থন কৰাৰ ববে হ্ৰস্বকালীন আৰু মধ্যকালীন ঋণ আগবঢ়োৱাৰ উদ্দেশ্যে কৃষি পুনৰ বিত্তায়ন নিগম (Agricultural Refinance Corporation/ARC) গঠন কৰে। পিছলৈ এই অনুষ্ঠানক কৃষি পুনৰ বিত্তায়ন আৰু উন্নয়ন নিগম (Agricultural Refinance and Development Corporation/ARDC) নামেৰে পুনৰ নামাকৰণ কৰা হয়। তেতিয়া ই কেৱল পুনৰ বিত্তায়নৰ সংস্থা হৈ নাথাকি উন্নয়নমূলক কার্য্যত অধিক ভূমিকা পালন কৰিবলৈ ল'লে। ১৯৮২ চনত নাবার্ডে ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ কৃষি ঋণ বিভাগ (Agricultural Credit Department/ACD), গ্ৰাম্য পৰিকল্পনা আৰু ঋণ কোষ (Rural Planning and Credit Cell/RPCC) আৰু কৃষি পুনৰ বিত্তায়ন আৰু উন্নয়ন নিগমৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰে। বর্তমান নাবার্ডৰ পুনৰ বিত্তায়ন বিভাগটোৱে হ্ৰস্বকালীন আৰু দীর্ঘকালীন বিত্তীয় কার্য্যসমূহ সম্পাদন কৰে।

- **হ্ৰস্বকালীন বিত্ত ঃ** নাবার্ডে পুনৰ বিত্তীয় সাহায্য প্ৰদান আৰু ঋণ দান পদ্ধতিৰে বিভিন্ন অনুষ্ঠানক ঋণ আগবঢ়ায় আৰু এনেবোৰ ঋণ সমবায় বেংক, আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক আদিক উৎপাদন, বজাৰকৰণ আৰু ক্ৰয় কার্য্য সম্পন্ন কৰাৰ বাবে প্ৰদান কৰা হয়। এই ঋণবোৰ নির্দ্দিষ্ট সময়সীমাৰ ম্যাদ বা চাহিদাৰ ভিত্তিত ১৮ মাহৰ ভিতৰত পৰিশোধ কৰিব লাগে। হ্ৰস্বকালীন পুনৰ বিত্তায়নৰ মূল লক্ষ্য হ'ল— বেংকসমূহৰ সম্পদৰ যোগান ধৰা আৰু গাঁথনিগত পর্য্যায়ত ঋণৰ ধাৰা অব্যাহত ৰাখা।

এই হ্ৰস্বকালীন কার্য্যসমূহত নিম্নলিখিত বিষয়সমূহ অন্তর্ভূক্ত হৈ আছে—

- ঋতুজনিত কৃষিকার্য্যৰ বাবে ৰাজ্যিক সমবায় বেংক আৰু আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংকসমূহলৈ হ্ৰস্ব-কালীন পুনৰ বিত্ত যোগান ধৰা।
- ৰাজ্যিক সমবায় বেংক আৰু আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংকসমূহক ঋতুজনিত কৃষি কার্য্যৰ বাহিৰে আন কার্য্যৰ বাবে ঋণ প্ৰদানৰ উদ্দেশ্যে হ্ৰস্ব-কালীন বিত্তৰ যোগান ধৰা।
- অনুসূচীৰ অন্তর্ভূক্ত বাণিজ্যিক বেংক, ৰাজ্যিক সমবায় বেংক আৰু আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংকলৈ গ্ৰাম্য শিপিনীসকলক ঋণ দিয়াৰ বাবে হ্ৰস্বকালীন পুনৰ বিত্ত যোগান ধৰা।

নাবার্ডে আঞ্চলিক গ্ৰাম্য বেংক আৰু সমবায় বেংকসমূহক নির্দেশাৱলী আগবঢ়ায় আৰু নিয়ন্ত্ৰণ কৰে। সমবায় বেংকসমূহ দুই প্ৰকাৰৰ— নগৰ সমবায় বেংক আৰু গ্ৰাম্য সমবায় বেংক।

- **দীর্ঘকালীন/মধ্যকালীন বিত্ত যোগানঃ** নাবার্ডে কৃষকসকলৰ আৰু গ্ৰাম্য কাৰিকৰসকলৰ বাবে বিনিয়োগ ঋণ আগবঢ়োৱাৰ উদ্দেশ্য তলত উল্লেখিত অনুষ্ঠানসমূহলৈ দীর্ঘকালীন আৰু মধ্যকালীন পুনৰ বিত্তায়নৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে-
  - অনুসূচীৰ অন্তর্ভূক্ত বাণিজ্যিক বেংক
  - আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক

- কেন্দ্রীয় জিলা সমবায় বেংক
- ৰাজ্যিক কৃষি সমবায় আৰু উন্নয়ন বেংক
- প্ৰাথমিক নগৰ সমবায় বেংক
- কৃষি উন্নয়ন বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠান
- নাবার্ড বিত্তীয় সেৱা নিগম
- উত্তৰ-পূব উন্নয়ন বিত্তীয় সমবায় নিগম
- অনা-বেংকিং বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠান (NBFCs)
- ৰিজার্ভ বেংকৰ দ্বাৰা অনুমোদিত অন্য যিকোনো বিত্তীয় অনুষ্ঠান।

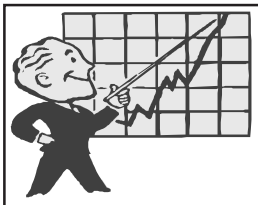
ঋতুভিত্তিক কৃষিকার্য্যত বিত্ত যোগানৰ বাবে নাবার্ডে ৰাজ্যিক সমবায় বেংক আৰু আঞ্চলিক গ্ৰাম্য বেংকসমূহলৈ হ্ৰস্বকালীন শস্য ঋণ আগবঢ়ায়। এই ঋণ সেইসকল কৃষকক প্ৰদান কৰা হয়, যিসকলৰ শস্য প্ৰাকৃতিক দুৰ্য্যোগৰ বাবে নষ্ট হৈছে।

- **ৰাজ্য চৰকাৰলৈ দীৰ্ঘকালীন ঋণ ঃ** সমবায় ঋণদাতা অনুষ্ঠানসমূহৰ মূলধনৰ অংশলৈ বৰঙণি যোগোৱাৰ উদ্দেশ্যে নাবার্ডে ৰাজ্য চৰকাৰসমূহক দীৰ্ঘকালীন ঋণ প্ৰদান কৰে আৰু কৃষি ঋণৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ কৰে।
- **কিষাণ ক্ৰেডিট কার্ড ঃ** দেশৰ কৃষকসকলৰ উৎপাদন ব্যয়ৰ প্ৰয়োজনীয়তাক সুসংহতভাৱে আৰু সময় অনুসাৰে পূৰণ কৰিব পৰাকৈ ১৯৯৮-৯৯ চনত ভাৰত চৰকাৰে 'কিষাণ ক্ৰেডিট কার্ড'ৰ আৰম্ভণি কৰে। বাণিজ্যিক বেংক, আঞ্চলিক গাঁৱলীয়া বেংক, সমবায় বেংকৰ অংশগ্ৰহণেৰে এক বিশাল পৰিসৰত এই আঁচনি ৰূপায়ণ কৰা হৈছিল। ৰিজার্ভ বেংকে বাণিজ্যিক বেংকৰ এই আঁচনিসমূহ নিৰীক্ষণ কৰে। নাবার্ডে আৰ, ভি, গুপ্তা কমিটীৰ পৰামৰ্শাৱলীৰ ভিত্তিত 'কিষাণ ক্ৰেডিট কার্ড'ৰ আৰ্হি তৈয়াৰ কৰিছিল। এই আঁচনিৰ জৰিয়তে কৃষকসকলে বিভিন্ন কৃষিজাত সামগ্ৰী, যেনে— বীজ, সাৰ, কীটনাশক দ্ৰব্য আদি ক্ৰয় কৰিব পাৰে আৰু উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়াৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় নগদ ধনো লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়।

নাবার্ডে আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক, সমবায় বেংক, কিষাণ ক্ৰেডিট কার্ড, আত্মসহায়ক গোটৰ নির্দেশাৱলী আদি নিয়ন্ত্ৰণ কৰাৰ উপৰি বিত্ত দান আৰু পুনৰ বিত্তায়নৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে। আমি জানো যে যেতিয়া বেংক বা কোনো বিত্তীয় অনুষ্ঠানে এজন গ্ৰাহকক প্ৰত্যক্ষভাৱে বিত্ত যোগান ধৰে, তেতিয়া সেই ঋণক প্ৰত্যক্ষ ঋণ বুলি কোৱা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে, যিকোনো এটা বাণিজ্যিক বেংকে, যেনে SBI বা অন্য বেংকে ইয়াৰ গ্ৰাহকক প্ৰত্যক্ষভাৱে সেৱা আগবঢ়াব পাৰে। কিন্তু পুনৰ বিত্তায়নৰ ক্ষেত্ৰত নাবার্ডে আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক আৰু সমবায় বেংকক হ্ৰস্বকালীন ঋণ প্ৰদান কৰে।

সেই ঋণ যদি আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক আৰু সমবায় বেংকে গ্ৰাহকক প্ৰত্যক্ষভাৱে আগবঢ়ায়, তেতিয়া সেই ঋণক নাবার্ডৰ পুনৰ বিত্তায়ন বুলি কোৱা হয়। সেয়েহে, পুনৰ বিত্তায়ন বুলিলে তৃতীয় এটা উৎসৰ পৰা গ্ৰাহকক সামগ্ৰী আৰু সেৱা আগবঢ়োৱাটো বুজায়। আনহাতে, প্ৰত্যক্ষ বিত্তৰ ক্ষেত্ৰত নাবার্ডে কোনো স্বীকৃত বজাৰ ফেডাৰেছন আৰু সমবায় বেংকসমূহৰ বাবে

ঋণ আগবঢ়ায়। নাবার্ডে দেশৰ আত্মসহায়ক গোটসমূহ, MSME, কৃষি আৰু আনুষংগিক ব্যৱসায়, যেনে— হাঁহ-কুকুৰা পালন, মীনপালন, পশুপালন আদিৰ বাবে ১৫ বছৰৰ হ্ৰস্বকালীন ঋণ আগবঢ়ায়। এই পুনৰ বিত্তায়ন কার্য্যসূচী আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক নতুবা বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ যোগেদি লোৱা হয়।

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ নাবার্ড (NABARD) কোন চনত প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ARDCৰ সম্পূৰ্ণ নাম কি?

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ নাবার্ডৰ দুটা উদ্দেশ্য উল্লেখ কৰক। (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ নাবার্ডৰ দুটা কার্য্য উল্লেখ কৰক। (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

১৪.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়ত আমি তলত দিয়া বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলোঁ ঃ —

- ১৯৮২ চনত ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি আৰু গ্ৰাম্য উন্নয়ন বেংক (National Bank for Agriculture and Rural Development/NABARD) প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল।
- RBIৰ কৃষি ঋণ উন্নয়ন, কৃষি পুনৰ বিত্তায়ন আৰু উন্নয়ন সমিতি (Agricultural Refinance and Development Corporation/ARDC), ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি ঋণ (সুস্থিৰকৰণ) পুঁজি আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি ঋণ (দীৰ্ঘকালীন) পুঁজি, RBI– সকলো মিলিত হৈ নাবার্ড গঠন কৰে।
- কৃষিৰ বিকাশ, কৃষক আৰু স্থানীয় কাৰিকৰসকলক হ্ৰস্বকালীন আৰু দীৰ্ঘকালীন বিনিয়োগ ঋণ আগবঢ়োৱাৰ উদ্দেশ্যে নাবার্ডক গ্ৰামোন্নয়ন আৰু পুনৰ বিত্তায়নৰ দায়িত্ব অৰ্পণ কৰা হৈছে।
- বিনিয়োগ কার্য্য অব্যাহত ৰাখিবৰ বাবে আৰু যথোচিত ঋণৰ সুবিধা প্ৰদানৰ বাবে বিভিন্ন বিত্তীয় অনুষ্ঠানলৈ নাবার্ডে দীৰ্ঘকালীন আৰু মধ্যকালীন পুনৰ বিত্তায়নযোগ্য ঋণ আগবঢ়ায়।
- নাবার্ডৰ কেইটামান নতুন ব্যৱসায়িক পদক্ষেপ হ'ল— ভিন্ন উদ্দেশ্যসম্পন্ন হ্ৰস্বকালীন ঋণ, সমন্বয় বেংক ব্যৱস্থা ইত্যাদি।।
- জলচ্ছেদ উন্নয়ন পুঁজি, পাম উদ্ভাৱন আৰু উন্নয়ন পুঁজি আৰু কৃষকৰ প্ৰযুক্তি স্থানান্তৰকৰণ পুঁজি, কৃষক সংঘ, প্ৰাকৃতিক সম্পদ পৰিচালনা ভিত্তিক ছাতিসদৃশ কার্য্যসূচী, জনজাতি

উন্নয়ন পুঁজি, আত্মসহায়ক গোটৰ সমন্বয় আঁচনি আদি হ'ল নাবার্ডৰ বিশেষকেইটামান উন্নয়নমূলক পদক্ষেপ।

১৪.৭ অধিক জানিবলৈ

1) Jain, S., & Mathur, D. (2012). 'Efficacy of NABARD in Indian rural development'. International Journal of Management Research and Reviews. 2(3), 394.

2) Soni, B. K. & Trivedi, J. C. (2015). 'An Empirical Study on Farmers Club Programme: An Innovative Initiative of National Bank for Agriculture and Rural Development (NABARD)'. Journal of Rural and Industrial Development. 3(1), 16.

১৪.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ১৯৮২ চনত নাবার্ড প্রতিষ্ঠা হৈছিল।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ARDCৰ সম্পূর্ণ নাম— Agricultural Refinance and Development Corporation। (কৃষি পুনৰ বিত্তায়ন আৰু উন্নয়ন নিগম)

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নাবার্ডৰ দুটা উদ্দেশ্য হ'ল— (ক) গ্রাম্য উন্নয়নক প্রধান গুৰুত্ব দিয়া আৰু (খ) সমগ্র দেশৰ গ্রাম্য ঋণ ব্যৱস্থাৰ কেন্দ্রবিন্দু হিচাপে ভূমিকা পালন কৰা।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নাবার্ডৰ দুটা কার্য্য হ'ল— (ক) ঋণ পৰিকল্পনা গ্রহণ কৰা (খ) বিত্তীয় সেৱা আগবঢ়োৱা।

১৪.৯ আৰ্হি প্রশ্নাৱলী

চমু প্রশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত প্রতিটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ নাবার্ডৰ উদ্দেশ্য আৰু কার্য্যাৱলী কি কি?

প্রশ্ন ২ ঃ নাবার্ডে কি কি কার্য্য হাতত লৈছে?

প্রশ্ন ৩ ঃ বেংকৰ সম্পদ বৃদ্ধিৰ বাবে নাবার্ডে হাতত লোৱা হ্রস্বকালীন পুনৰ বিত্তায়নসমূহ উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৪ ঃ চমুটোকা লিখক

কিষাণ ক্রেডিট কার্ড

ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত প্রতিটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ নাবার্ডৰ উদ্দেশ্যসমূহ বিতংকৈ বর্ণনা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ নাবার্ডৰ কার্য্যৱলী মূল্যায়ন কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ ভাৰতত কৃষি উন্নয়নৰ বাবে নাবার্ডে কি কি কার্য্যসূচী গ্রহণ কৰিছে? বর্ণনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৫ ঃ গ্রাম্য বিত্তৰ ক্ষেত্রত হোৱা আধুনিক উদ্ভাৱন

অধ্যায় গাঁথনি

১৫.১ উদ্দেশ্য
১৫.২ পৰিচয়
১৫.৩ অতি ক্ষুদ্র ঋণ
১৫.৪ বে-চৰকাৰী সংস্থা আৰু আত্ম-সহায়ক গোট
১৫.৫ বেংকৰ গ্রাম্য সেৱা কেন্দ্র
১৫.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৫.৭ অধিক জানিবলৈ
১৫.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১৫.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- অতি ক্ষুদ্র ঋণৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- বে-চৰকাৰী সংস্থা আৰু আত্ম-সহায়ক গোটৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- বেংকৰ গ্রাম্য সেৱা কেন্দ্রসমূহৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব।

১৫.২ পৰিচয়

ভাৰতৰ গ্রাম্য বিত্ত ব্যৱস্থা তিনিটা মুখ্য কর্মক্ষেত্র (domains)ৰ চাৰিওফালে চক্রাকাৰে ঘূৰি আছে আৰু এইবোৰ হ'ল, ঋণ, কৃষক আৰু সুদৰ হাৰ। গ্রাম্য ঋণ বুলিলে অকল কৃষি উন্নয়নৰ বাবে প্রদান কৰা ঋণক নুবুজায়, যদিও কৃষি উন্নয়নৰ ক্ষেত্রত গ্রাম্য ঋনে অধিক প্রাধান্য দিয়ে। ইয়াৰ উপৰিও গ্রাম্য ঋণে গ্রামীন উদ্যমিতা বৃদ্ধি আৰু আত্ম-সহায়ক গোটসমূহৰ উত্তৰণৰ অর্থে আগবঢ়োৱা ঋণকো সাঙুৰি লয়। যদিও গ্রাম্য বিত্তৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল কৃষকসকলৰ সর্বাংগীন উন্নতি সাধন কৰা, কিন্তু বর্তমানো কৃষকসকলৰ অৱস্থা অতি শোচনীয় অথবা অতি বেদনাদায়ক হৈয়ে আছে। সম্ভৱতঃ ইয়াৰ কাৰণ হ'ল যে গ্রাম্য বিত্তৰ এটা বৃহৎ অংশ গ্রাম্য জনসাধাৰণৰ অসম্পূর্ণ প্রয়োজনীয়তাসমূহ পূৰণ কৰাৰ উদ্দেশ্যে সঠিক ৰূপে ব্যৱহাৰ হোৱা নাই। এইটো সকলোৰে বাবে অৱগত যে আজি কালি বেছিভাগ গ্রাম্যাঞ্চলৰ যুবকে কৃষিক তেওঁলোকৰ জীৱিকা নির্বাহৰ উপায় হিচাপে গ্রহণ কৰাৰ পৰিৱর্তে চহৰ বা নগৰলৈ গৈ চাকৰি এটা কৰাৰ ওপৰত বেছি অগ্রাধিকাৰ দিয়ে। ২০১১ চনৰ লোকপিয়লৰ তথ্যৰ পৰা এইটো পোহৰলৈ আহিছে যে ২০০১ চনৰ পৰা ২০১১ চনৰ সময়ছোৱাত ভাৰতবর্ষত কৃষকৰ সংখ্যা ৯ নিযুত পর্য্যন্ত হ্রাস পাইছে।

এইটো আকৌ পর্য্যবেক্ষণ কৰা হৈছে যে গ্রাম্যাঞ্চলৰ প্রায় ৫৭০ নিযুত মহিলা (২০১১ চনৰ লোকপিয়ল মতে) গ্রাম্য বিত্তৰ বিভিন্ন আঁচনিৰ দ্বাৰা উপকৃত হোৱা নাই। কৃষকসকল আৰু গ্রাম্য কাৰিকৰসকলে সংগ্রহ কৰা ঋণৰ ওপৰত ধার্য্য কৰা সুদৰ হাৰ কমাই দিয়াটো হ'ল আন এটা গুৰুত্বপূর্ণ বিষয় আৰু গ্রাম্য বিত্তৰ কর্মক্ষেত্রৰ ভিতৰত এই বিষয়টো গুৰুত্ব সহকাৰে আলোচনা কৰাটো অতীৱ প্রয়োজনীয়।

১৫.৩ অতি ক্ষুদ্র ঋণ

অতি ক্ষুদ্র ঋণ হ'ল জামিনদাৰ নোহোৱাকৈ কম সুদৰ হাৰত ব্যৱসায়-প্রতিষ্ঠানৰ মালিকসকলক কম পৰিমাণে অর্থ ধাৰলৈ দিয়া এটা পদ্ধতি। এই ঋণ মূলতঃ উদ্যোগী লোকসকলক সহায় কৰাৰ অর্থে আৰু জনসাধাৰণৰ দৰিদ্রতা লাঘৱ কৰাৰ বাবে পৰিকল্পনা কৰা হৈছিল। আধুনিক অতি ক্ষুদ্র ঋণৰ উৎপত্তি বাংলাদেশ গ্রামীন বেংক (Grameen Bank of Bangladesh) ৰ লগত সংযোজিত, যিটো নোবেল বঁটা বিজয়ী মহম্মদ ইউনুচ (Mahammad Yunus) নামৰ ব্যক্তিজনে ১৯৮৩ চনত স্থাপন কৰিছিল আৰু এই বেংকটোৱে হ'ল অতি ক্ষুদ্র ঋণৰ প্রথম অনুষ্ঠান। অর্থনৈতিক উন্নয়ন সাধন কৰাৰ অর্থে অতি ক্ষুদ্র ঋণ হ'ল বর্তমান সময়ৰ এটা অতি জনপ্রিয় আহিলা আৰু এনে ঋণ প্রদান কৰাৰ অর্থে তৃতীয় বিশ্বৰ দেশসমূহৰ ভিতৰত শ শ অনুষ্ঠান গঢ় লৈ উঠিছে। কিন্তু অতি ক্ষুদ্র ঋণৰ প্রভাৱৰ বিষয়টো হ'ল এটা অতি বিতর্কিত বিষয়। এই ঋণ পদ্ধতিৰ সমর্থকসকলে মত প্রদান কৰে যে অতি ক্ষুদ্র ঋণে আয়ৰ পৰিমাণ আৰু নিয়োগৰ পৰিমাণ বৃদ্ধিৰ ক্ষেত্রত সহায় কৰে আৰু এইদৰে দৰিদ্রতা হ্রাস কৰাৰ ক্ষেত্রত উল্লেখযোগ্য বৰঙনি আগবঢ়াই আহিছে। ইয়াৰ বিপৰীতে সমালোচকসকলে মত প্রদান কৰে যে অতি ক্ষুদ্র ঋণে আয়ৰ উৎপাদন বৃদ্ধি (Generation) হোৱাত সহায় নকৰে, বৰং এই ঋণে দুখীয়া পৰিয়ালসমূহক ঋণৰ ফান্দ (Trap) ত পৰাৰ বাবে আগুৱাই নিয়ে। অৱশ্যে প্রাপ্য তথ্যসমূহে প্রতিপন্ন কৰে যে ব্যৱসায় সৃষ্টি (Creation) আৰু উন্নয়নৰ ক্ষেত্রত অতি ক্ষুদ্র ঋণে যথেষ্ট অৰিহনা যোগাইছে আৰু স্ব-নিয়োজনৰ বৃদ্ধিৰ ক্ষেত্রতো এই ঋণে অৱদান আগবঢ়াইছে। কিন্তু এনে ঋণৰ সুদৰ পৰিমাণ পৰিশোধ কৰাৰ পিচত ঋণ গ্রহণ কৰোতাসকলৰ আয়ৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি কৰাৰ ক্ষেত্রত ফলপ্রসূ ভূমিকা গ্রহণ কৰিব পৰা নাই। 'অতি ক্ষুদ্র ঋণ আচলতে মহিলাসকলক প্রদান কৰাৰ বাবে নির্দেশনা দিয়া হৈছিল, কাৰণ এইটো বিশ্বাস কৰা হয় যে পুৰুষৰ তুলনাত মহিলাসকল অতি ক্ষুদ্র বিত্তীয় অনুষ্ঠানৰ বেছি ভাল গ্রাহক। তদুপৰি অতি ক্ষুদ্র ঋণৰ ক্ষেত্রখনত মহিলাৰ প্রবেশে অধিক সন্তোষজনক উন্নতি সাধন কৰাত সহায়ক হৈছে, কাৰণ মহিলাসকলে পুৰুষৰ তুলনাত প্রাথমিক প্রয়োজনীয়তাবোৰ পূৰণ কৰোতে বেছি পৰিমাণে অর্থ ব্যয় কৰে'। (Pitt, M.M.; Khandker, S.R. 1998, and Leach, Fiona; Shashikhala, Sitiram 2002).

১৯৬৯ চনত ভাৰতত বেংক জাতীয়কৰণ কৰাৰ আগতে সংগঠিত খণ্ডসমূহলৈ ক্ষুদ্র ঋণ প্রদান কৰাৰ মুখ্য দায়িত্ব সমবায়সমূহক প্রদান কৰা হৈছিল। ক্ষুদ্র ঋণ গ্রহণকাৰীসকলৰ বাবে সেই সময়ত বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ পৰা ঋণ লাভ কৰাৰ বাবে সিমান সুবিধাজনক নাছিল। এই বেংকৰ

পৰা ডাঙৰেই হওঁক বা সৰুৰেই হওঁক, যিকোনো পৰিমাণৰ ঋণ লাভ কৰিবলৈ হ'লে এজন জামিনদাৰ বা স্থায়ী সম্পত্তি বন্ধকী হিচাপে প্ৰদান নকৰিলে ঋণ লাভ কৰাটো একেবাৰে অসম্ভৱ। বেংকৰ জাতীয়কৰণে ভাৰতবৰ্ষত এই দৃশ্যপট একেবাৰে সলনি কৰি দিছে, কাৰণ জাতীয়কৰণৰ পিছত আমাৰ দেশৰ একেবাৰে পিচপৰা অঞ্চলসমূহতো বেংক শাখা খোলা হৈছিল। লাহে লাহে আঞ্চলিক গ্ৰামীন বেংক (RRBs), নাবার্ড (NABARD), ৰপ্তানি ঋণ আশ্বাস নিগম (ECGC), ভাৰতৰ ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগ উন্নয়ন বেংক (SIDBI) আদি গঠন কৰা হৈছিল আৰু এইদৰে ভাৰতত অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণে এটা নতুন আকাৰ লাভ কৰিছিল। বৰ্তমান অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণে আমাৰ দেশৰ বিত্তীয় খণ্ডৰ মূল সূতিৰ লগত ইয়াৰ বিশ্বাসযোগ্যতা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে আৰু বহুতো ডাঙৰ ডাঙৰ বিত্তীয় অনুষ্ঠানে অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণ ব্যৱস্থাক বা আঁচনিক ভৱিষ্যতৰ প্ৰগতিৰ এটা মুখ্য উৎস হিচাপে বিবেচনা কৰিছে।

অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণৰ সুবিধা ঃ

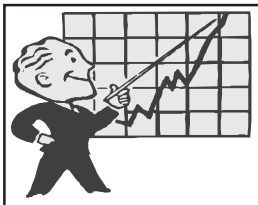
অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণ ব্যৱস্থাৰ এটা মুখ্য সুবিধা হ'ল যে ইয়াক অতি সুগম (accessible) ঋণ প্ৰদান পদ্ধতি হিচাপে গণ্য কৰা হয়। দৰিদ্ৰতাৰ সীমাৰেখাৰ তলত থকা লোক আৰু নিম্ন আয়ৰ পৰিয়ালবোৰক এই ঋণ ব্যৱস্থাই গুৰুত্বপূৰ্ণভাৱে লাভবান কৰাত সহায় কৰি আহিছে। এইটো সকলোৱে জনা কথা যে বেংকে কোনো সম্পত্তি বন্ধকী হিচাপে দিব নোৱাৰা লোকক ঋণ প্ৰদান নকৰে। কিন্তু অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণ ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা বা অতি ক্ষুদ্ৰ বিত্ত ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা কম পৰিমাণৰ ঋণ আহৰণ কৰাটো একেবাৰে সহজ তথা সুগম। অতি ক্ষুদ্ৰ বিত্ত বা অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণ ব্যৱস্থা এনে এটা মূল ধাৰণাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত যে অৰ্থৰ প্ৰয়োজনীয়তা থকা লোক আৰু দুখীয়া লোকক কম পৰিমাণৰ ঋণ পালেও ই উল্লেখযোগ্য ধৰণে সহায় কৰিব পাৰে আৰু এই ঋণেই এই লোকসকলৰ দৰিদ্ৰতাৰ মাত্ৰা হ্ৰাস কৰাত অৰিহণা যোগাব পাৰে।

তদুপৰি, অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণ অথবা অতি ক্ষুদ্ৰ বিত্ত ব্যৱস্থাই শিক্ষা আৰু চাকৰিৰ লগত জড়িত থকা সা-সুবিধাসমূহ প্ৰদান কৰাৰ বাবেও অগ্ৰসৰ হৈছে। এইটো লক্ষ্য কৰা হৈছে অতি ক্ষুদ্ৰ বিত্তৰ সুবিধা গ্ৰহণ কৰা লোকসকলে তেওঁলোকৰ ল'ৰা-ছোৱালীক স্কুললৈ যোৱাৰ ক্ষেত্ৰত বাধা দিবলৈ প্ৰায় এৰি দিছে। তদুপৰি, অতি ক্ষুদ্ৰ বিত্তৰ সুবিধা গ্ৰহণ কৰা লোকসকলে সৰু সুৰা ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে আৰু এইদৰে নিতৌ স্ব-নিয়োজিত হৈ আন লোকৰ অৰ্থে নিয়োগৰ সুবিধা সৃষ্টি তথা বৃদ্ধি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণৰ অসুবিধা

অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণ ব্যৱস্থাৰ ক্ষেত্ৰত অধিক স্পষ্টবাদী আৰু উচ্চ সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলে দুখীয়া অথবা কম শিক্ষিত প্ৰতিবেশীসকলক প্ৰৱঞ্চনাৰ সম্ভাৱনা থাকে। শিথিলভাৱে পৰিচালিত হোৱা এই অনুষ্ঠানসমূহৰ ক্ষেত্ৰত দুখীয়া ঋণ গ্ৰহণকাৰীক প্ৰৱঞ্চনা কৰা কাৰ্য্য ইচ্ছাকৃতভাৱে অথবা অসাৱধানবশতঃ সম্পন্ন হ'ব পাৰে। সেয়েহে, এই অতি ক্ষুদ্ৰ বিত্তীয় অনুষ্ঠানসমূহৰ দ্বাৰা ফলপ্ৰসূ হিচাপে কাৰ্য সম্পাদন কৰাৰ বাবে বৃহৎ পৰিমাণৰ সামাজিক (Social) মূলধন অথবা বিশ্বাসৰ প্ৰয়োজনীয়তা আহি পৰে। দুখীয়া লোকসকলৰ সঞ্চয়ৰ ক্ষমতাটোও সময়ৰ লগে লগে

উত্থান-পতন হৈ থাকে, কাৰণ তেওঁলোকৰ কিছুমান অবাঞ্ছিত খৰছে অগ্রাধিকাৰ লাভ কৰে আৰু ইয়াৰ ফলত এই লোকসকলে কিছুমান সপ্তাহত অতি নগন্য পৰিমাণৰ বা এটকাও সঞ্চয় কৰিব নোৱাৰে। তদুপৰি দ্রব্য সামগ্রীৰ মূল্যস্তৰ বৃদ্ধিৰ ফলত ঋণ গ্রহণকাৰীসকলে সংগ্রহ কৰা অর্থৰ মূল্য হ্রাস পাব পাৰে আৰু ইয়াৰ ফলত বিত্তীয়ভাৱে সঞ্চয়কাৰীসকলৰ অন্যায় হয় অথবা ঋণ সংগ্রহকাৰীসকল লাভবান হ'ব নোৱাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ গ্রাম্য ঋণ বুলিলে কি বুজা যায়? (১০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ অতি ক্ষুদ্র ঋণ বুলিলে কি বুজা যায়? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ 'ECGC' ৰ সম্পূর্ণ নাম কি?

.....

১৫.৪ বে-চৰকাৰী সংস্থা আৰু আত্মসহায়ক গোট

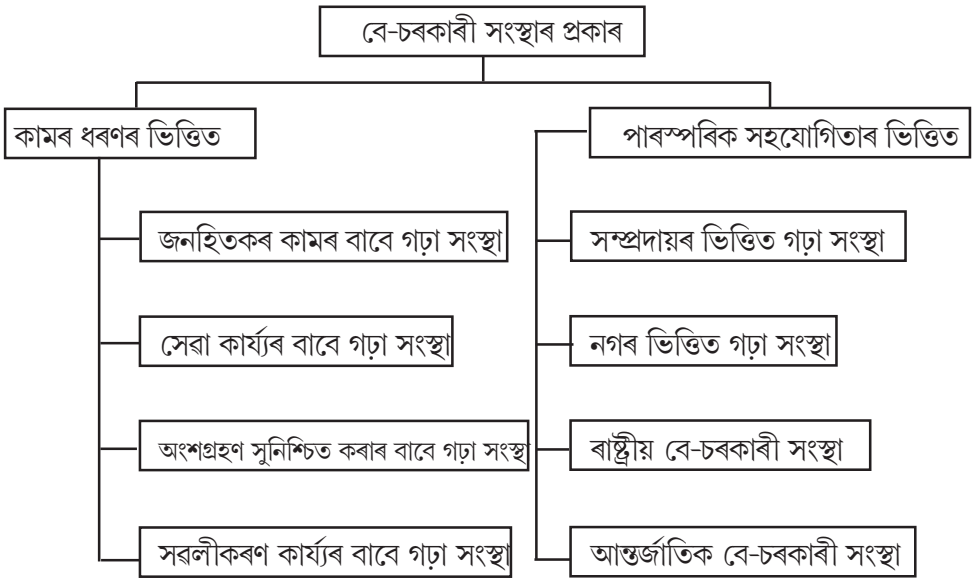
বে-চৰকাৰী সংস্থা (NGO)

বে-চৰকাৰী সংস্থা অথবা NGOs বোৰ হ'ল আন্তর্জাতিক চৰকাৰী সংস্থা আৰু এইবোৰক সাধাৰণতে অ-লাভদায়ক সংস্থা হিচাপে গণ্য কৰা হয়। সমাজৰ সর্বাংগীন কল্যাণ সাধন কৰাৰ অর্থে এই বে-চৰকাৰী সংস্থাসমূহৰ কাম-কাজ সমাজৰ বিভিন্ন ক্ষেত্রৰ লগত জড়িত হৈ থাকে। বে-চৰকাৰী সংস্থাৰ কাম-কাজবোৰ বিভিন্ন ক্ষেত্র, যেনে, মানৰীয়, শিক্ষা, স্বাস্থ্য সেৱা, ৰাজহুৱা নীতি, সামাজিক, মানৱ অধিকাৰ, পৰিৱেশ সম্পর্কীয় আৰু অন্যান্য আদিক কেন্দ্র কৰি বৃত্তাকাৰে ঘূৰি থাকে। সাধাৰণতে বে-চৰকাৰী সংস্থাসমূহৰ বিত্ত দান-বৰঙণিৰ দ্বাৰা আহৰণ কৰা হয়, কিন্তু কিছুমান এনে সংস্থাই আকৌ বিত্ত আহৰণ ব্যৱস্থাক একেবাৰে পৰিহাৰ কৰে আৰু প্রাথমিকভাৱে স্বেচ্ছাসেৱকসকলৰ দ্বাৰা কাম-কাজ চলাই থাকে। এই বে-চৰকাৰী সংস্থাবোৰ বিভিন্ন ধৰণৰ সংস্থা হয় আৰু ইহঁতে বিস্তৃত পৰিধিৰ নানা কাম-কাজ কৰে আৰু এই সংস্থাবোৰে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন অংশত বিভিন্ন আকাৰ ধাৰণ কৰে। কিছুমান এনে সংস্থা জনহিতকৰ কাম-কাজত জড়িত থাকে আৰু আন কিছুমান অনুষ্ঠানে সামাজিক কল্যাণ সাধনৰ অর্থে কাম কৰে অথবা জনসাধাৰণক কৰ ৰেহাই দিয়াৰ উদ্দেশ্যে কিছুমান অনুষ্ঠান পঞ্জীয়নভুক্ত হয়। আন কিছুমান আকৌ ৰাজনৈতিক, ধর্মীয় অথবা আন তেনেধৰণৰ ক্ষেত্রত মনোনিৱেশ কৰা ধৰণৰ হয়।

প্ৰাপ্ত তথ্যমতে আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত বৰ্তমান ১.৫ নিযুত বে-চৰকাৰী সংস্থা আছে। ইয়াৰ বিপৰীতে ৰাছিয়াত মুঠ ২.৭৭ লাখ বে-চৰকাৰী সংস্থা আৰু ভাৰতবৰ্ষত প্ৰায় ২ নিযুত বে-চৰকাৰী সংস্থা আছে। বৰ্তমান ভাৰতত প্ৰতি ৬০০ লোকৰ বাবে এটাকৈ বে-চৰকাৰী সংস্থা আছে।

'বে-চৰকাৰী সংস্থা' নামৰ শব্দটো পোন প্ৰথমে ১৯৪৫ চনত আৱিস্কাৰ কৰা হৈছিল আৰু সেই সময়তে ৰাষ্ট্ৰসংঘ গঠন হৈছিল। ৰাষ্ট্ৰসংঘই দিয়া সংজ্ঞামতে চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণ নথকা যিকোনো আত্ম-নিৰ্ভৰশীল বে-চৰকাৰী সংগঠন তথা মুনাফা লাভ কৰাৰ উদ্দেশ্যে কাম নকৰা সকলোধৰণৰ সংগঠনকে বে-চৰকাৰী সংস্থা বোলা হয়।

বিভিন্ন ধৰণৰ বে-চৰকাৰী সংস্থা

কিছুমান ভাৰতীয় বে-চৰকাৰী সংস্থা

- **প্ৰথম (Pratham) ঃ** এইটো ভাৰতৰ সৰ্ববৃহৎ বে-চৰকাৰী সংস্থা আৰু ই শিক্ষাগত কাৰ্যক্ৰমনিকাৰ লগত জড়িত। 'Read India' হ'ল ইয়াৰ ধ্বজাযুক্ত কাৰ্য্যসূচী। ২০১১ চনত, 'Read India' এ প্ৰায় ২.৪ নিযুত শিশুৰ সৈতে কাম কৰি আছিল আৰু ৬০,০০০ জনতকৈও অধিক শিক্ষকক প্ৰশিক্ষণ দিবলৈ সক্ষম হৈছিল।
- **অজিম প্ৰেম্‌জি ভেঁটি বা নিধি ঃ** এই নিধি ২০১১ চনত স্থাপন কৰা হৈছিল আৰু ভাৰত চৰকাৰ, তথা ৰাজ্যিক চৰকাৰসমূহৰ সহযোগত চৰকাৰী স্কুলসমূহৰ পঠন আৰু পৰীক্ষণ প্ৰণালীক সংস্কাৰ কৰাৰ অৰ্থে এই নিধিয়ে কাৰ্য্য সম্পাদন কৰি আছে।
- **অক্ষয় পাত্ৰ (Akshya Patra) ঃ** এইটো হ'ল এনে এটা বে-চৰকাৰী সংস্থা যাক শিশুসকলক খাদ্য যোগান ধৰা কাৰ্য্যক একমাত্ৰ লক্ষ্য হিচাপে লৈ গঠন কৰা হৈছিল।

আত্ম-সহায়ক গোট (SHG)

গ্ৰাম্য উদ্যমিতা আৰু গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ মহিলাসকলৰ জীৱন ধাৰণৰ মানদণ্ডৰ উন্নতি সাধন কৰাৰ বাবে গঠন কৰা আঁচনিসমূহৰ ভিতৰত আত্ম-সহায়ক গোট হ'ল এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ বা মুখ্য

ব্যৱস্থা। আত্ম-সহায়ক গোটবোৰ হ'ল গ্রাম্য ভিত্তিক বিত্তীয় মধ্যস্থতাকাৰী কমিটি আৰু এইবোৰ ১০জনৰ পৰা ২০ জনৰ ভিতৰত স্থানীয় মহিলা বা পুৰুষক একেলগ কৰি গঠন কৰা হয়। ইয়াৰ সদস্যসকলৰ মাজত পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ একেধৰণৰ হোৱাৰ লগতে তেওঁলোকৰ মাজত সমূহীয়া স্বার্থ একে ধৰণৰ হয় আৰু তেওঁলোক একেলগ হৈ সদস্যসকলৰ আর্থ-সামাজিক উন্নয়নৰ অর্থে কার্য্য সম্পাদন কৰে। সাধাৰণতে, আত্ম-সহায়ক গোটসমূহে গ্রাম্যাঞ্চলৰ মহিলাসকলক ক্ষমতা প্রদান কৰাৰ আহিলা হিচাপে কাম কৰা দেখা যায়। ইয়াৰ লগতে দুখীয়া লোকসকলৰ মাজত নেতৃত্ব দিয়া, ক্ষমতাৰ সৃষ্টি কৰা, বিশেষকৈ ছোৱালীবোৰৰ স্কুল যোৱা বন্ধ কৰাৰ হাৰ হ্রাস কৰা আৰু স্বাস্থ্যসন্মত খাদ্য যোগান ধৰা আদি কার্য্যসমূহো সম্পন্ন কৰে।

আত্ম-সহায়ক গোটৰ সুবিধাসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- আত্ম-সহায়ক গোটসমূহে ইয়াৰ সদস্যসকলক জামিনদাৰৰ অভাৱৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা সমস্যাৰ পৰা মুক্ত হোৱাত সহায় কৰে।

গ্রাম্যাঞ্চলৰ লোকসকলে ঋণ লাভৰ বাবে প্রয়োজনীয় জামিনদাৰ প্রদান কৰাৰ ক্ষেত্রত বিশেষ অসুবিধাৰ সন্মুখীন হয়। সেয়েহে তেওঁলোকে বাণিজ্যিক বেংকৰ ওচৰত ঋণৰ বাবে আৱেদন কৰাত অসুবিধাৰ সন্মুখীন হয়। আত্ম-সহায়ক গোটসমূহে ঋণ গ্রহণৰ ক্ষেত্রত দুখীয়া লোকসকলে সন্মুখীন হোৱা সমগোত্রীয় লোকৰ সমস্যাৰ পৰা পৰিত্রাণ পোৱাত সহায় কৰে।

- এই গোটসমূহে বিভিন্ন উদ্দেশ্য পূৰণৰ অর্থে উপযুক্ত সময়ত এক সুবিধাজনক সুদৰ হাৰত ঋণ লাভ কৰাৰ সুবিধা উপভোগ কৰে।

উপযুক্ত সময়ত কোনোধৰণৰ পলম নোহোৱাকৈ এক বহন কৰিব পৰা সুদৰ হাৰত ঋণ গ্রহণকাৰীসকলে ঋণ লাভ কৰাৰ ক্ষেত্রত নিশ্চিত হ'ব পাৰে। ইয়াৰ বিপৰীতে বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ ক্ষেত্রত এইধৰণে ঋণ প্রাপ্তি কৰাটো একেবাৰে অসম্ভৱ, কাৰণ বাণিজ্যিক বেংকসমূহে কোনো ঋণ গ্রহণকাৰীৰ নামত ঋণ প্রাপ্তিৰ বাবে অনুমোদন জনাওঁতে বিভিন্ন নথি-পত্র পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰে।

- আত্ম-সহায়ক গোটসমূহক গ্রাম্যাঞ্চলৰ দুখীয়া লোকসকলৰ বাবে বিল্ডিং বনোৱা ইটা সদৃশ যিয়ে তেওঁলোকৰ অর্থনৈতিক উন্নয়নৰ বাত সূচল কৰি তেওঁলোকক বিভিন্নধৰণেৰে উপকৃত কৰে। আত্মা-সহায়ক গোটসমূহে প্রদান কৰা সূলভ ঋণে গ্রাম্যাঞ্চলৰ লোকসকলক জীৱন নির্বাহত অভুতপূর্বভাৱে বৰঙণি আগবঢ়াইছে।
- আত্মসহায়ক গোটসমূহে মহিলাসকলক অকল বিত্তীয়ভাৱে আত্মনির্ভৰশীল হোৱাতেই সহায় নকৰে, সময়মতে বা নিয়মিতভাৱে হোৱা এই আত্ম-সহায়ক গোটৰ বৈঠকত বিভিন্ন বিষয় আলোচনা কৰাৰ বাবে এখন মঞ্চ দিয়ে আৰু ইয়াৰ ফলত বিভিন্ন ধৰণৰ সামাজিক বিষয়, যেনে— স্বাস্থ্য, পুষ্টি সাধন, ঘৰুৱা কন্দল আদি বিষয়সমূহৰ ক্ষেত্রত কার্য্য সম্পাদন কৰাৰ সুবিধা হয়।

আত্ম-সহায়ক গোটৰ অসুবিধাসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- আত্ম-সহায়ক গোটসমূহৰ বজাৰ সৃষ্টি কৰা সংগঠনৰ লগত কোনো যোগাযোগ নাথাকে।

- এই গোটসমূহে উৎপাদিত দ্রব্য সামগ্রীবোৰৰ বিক্রী বৃদ্ধিৰ বাবে অধিক ব্যৱস্থা গ্রহণ নকৰে।
- আত্ম-সহায়ক গোটৰ দ্বাৰা উৎপাদিত সামগ্রীৰ বিক্রীৰ বাবে স্থায়ী বজাৰৰ অভাৱ।
- এই গোটসমূহৰ দ্বাৰা উৎপাদিত দ্রব্য সামগ্রীৰ ক্ষেত্রত ব্যৱসায় প্রতিষ্ঠানৰ চিহ্নযুক্ত কোনো নাম নাথাকে।
- ইয়াৰ দ্রব্য সামগ্রীবোৰৰ পেকিং ব্যৱস্থা দুর্বল আৰু একেবাৰে আকর্ষণীয় নহয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ বে-চৰকাৰী সংস্থাৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াওক। (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ আত্ম-সহায়ক গোটৰ দুটা সুবিধা উল্লেখ কৰক। (২০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

১৫.৫ বেংকৰ গ্রাম্য সেৱা কেন্দ্র

গ্রাম্যাঞ্চলৰ লোকসকলৰ বেংকিং সেৱাৰ অভাৱ দূৰ কৰাৰ অর্থে বর্তমান বেছিভাগ বেংকেই গ্রাম্যাঞ্চলত নতুন বেংকৰ শাখা মুকলি কৰি এনেবোৰ অঞ্চলত প্রৱেশ কৰাৰ ব্যৱস্থা আৰম্ভ কৰিছে। অতীতৰ অৱস্থাৰ তুলনাত বর্তমান ভাৰতৰ গ্রাম্যাঞ্চলৰ বেংক ব্যৱস্থাই এক উল্লেখযোগ্য পৰিৱর্তন সাধন কৰিছে। অকল ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংকসমূহেই নহয়, বে-চৰকাৰী বেংকসমূহেও বর্তমান গ্রাম্যাঞ্চলসমূহক এক গুৰুত্বপূর্ণ লক্ষ্য স্থান হিচাপে গ্রহণ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। স্বয়ংক্রিয় হিচাপ যন্ত্রৰ সুবিধা সহকাৰে আজি কালি প্রায় সকলোবোৰ মূল বেংকৰ শাখা গ্রাম্যাঞ্চলৰ একেবাৰে পিছপৰা অঞ্চলসমূহতো মুকলি কৰা দেখা গৈছে। এই ক্ষেত্রত প্রধান মন্ত্রী জন ধন যোজনা (PMJDY) য়ে এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্রহণ কৰি আছে। ২০১৪ চনৰ ২৪ আগষ্টত ভাৰত চৰকাৰে শুভাৰম্ভ কৰা এই যোজনাখনৰ বাবে গ্রাম্য লোকসকলে খোলা হিচাপ বহীৰ (Accounts) দ্বাৰা ৩৬,০০০ কোটি টকা সংগ্রহ কৰা হৈছে, অন্যথা এই গ্রাম্য লোকসকলে বেংকিং সেৱাৰ লগত সংযোগ হ'ব নোৱাৰিলেহেঁতেন।

মধ্যমীয়া আৰু কম মাত্রাৰ উদ্যোগসমূহক বিত্ত যোগান ধৰাৰ অর্থে অতি ক্ষুদ্র উন্নয়ন গোট আৰু পুনৰ বিত্ত যোগান এজেঞ্চী (MUDRA) নামৰ বেংকটো ২০১৫ চনৰ ৪ এপ্রিলত ভাৰতৰ প্রধানমন্ত্রীয়ে নতুন দিল্লীৰ বিজ্ঞান ভৱনত আনুষ্ঠানিকভাৱে মুকলি কৰিছিল। সৰু উদ্যোগসমূহক সর্বাধিক ১০ লাখ টকা পর্য্যন্ত ঋণ প্রদান কৰা আৰু অতি ক্ষুদ্র বিত্তীয় অনুষ্ঠানসমূহক

পুনৰ বিত্ত যোগান ধৰা আৰু নিয়ন্ত্রণ কৰা আদিয়েই আছিল এই বেংকটোৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। সৰু উদ্যোগসমূহে আন নিয়মীয়া বেংকসমূহৰ পৰা ঋণ লাভ কৰিব নোৱাৰিলে নিজৰ ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰাৰ বাবে আৰু বিত্ত আহৰণ কৰাৰ বাবে এই 'MUDRA' বেংকৰ সহজে ওচৰ চাপিব পাৰে। সাধাৰণ বেংকসমূহে মুঠ বিত্তৰ ৪% আনুষ্ঠানিক বিত্ত হিচাপে ক্ষুদ্র প্রতিষ্ঠানলৈ আগবঢ়ায়। সৰু উদ্যোগসমূহে দেশৰ বিভিন্ন অংশত প্রায় ২০ নিযুত লোকক নিয়োগৰ সুবিধা প্রদান কৰি আছে আৰু এই ক্ষুদ্র উদ্যোগসমূহে সাধাৰণতে সৰু ব্যৱসায় গোট, টেক্সিৰ কার্য্য কৰোতা লোক, খাদ্যৰ দোকান, মেৰামতি কৰা দোকান, সা-সৰঞ্জামৰ দোকান, সৰু উদ্যোগ, সৰু কাৰিকৰ আদিক সাঙুৰি লয়।

যিদৰে প্রধানমন্ত্রী জন ধন যোজনাই বেংকৰ সুবিধা নোপোৱা লোকক বেংকৰ সুবিধা প্রদান কৰে, অর্থাৎ বেংকৰ একাউণ্ট নথকা লোকক বেংকৰ একাউণ্ট প্রদান কৰে, সেইদৰে 'MUDRA' বেংকে বিত্ত নোপোৱা লোকক বিত্তৰ যোগান ধৰে। অর্থাৎ যিসকলে কোনো ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰি বিত্তৰ অভাৱত আৰম্ভ কৰিব পৰা নাই, তেওঁলোকক বিত্তৰ যোগান ধৰে। 'MUDRA' বেংক আঁচনিত তলত দিয়া তিনিধৰণৰ ব্যৱস্থা আছে, যেনে—

- **তৰুণ** (Tarun) — এই আঁচনিৰ অধীনত ৫ লাখৰ পৰা ১০ লাখ টকাৰ ভিতৰত ঋণ প্রদান কৰা হয়।
- **কিশোৰ** (Kishore) — এই আঁচনিৰ অধীনত, ৫০,০০০ টকাৰ পৰা ৫ লাখ টকাৰ ভিতৰত ঋণ আগবঢ়োৱা হয়।
- **শিশু** (Shishu) — এই আঁচনিৰ অধীনত ৫০,০০০ টকালৈকে ঋণ আগবঢ়োৱা হয়।

আৰম্ভণিতে, 'MUDRA' বেংকে 'সৰু উদ্যোগ উন্নয়ন বেংক' (SIDBI) ৰ সহকাৰী হিচাপে কার্যনির্বাহ কৰিছিল। 'MUDRA' বেংকৰ নিশ্চিত ঋণ দিব পৰা মূলধন পুঁজি বর্তমান ৩,০০০ কোটি টকা আৰু আৰম্ভণিতে এই মূলধন পুঁজি ২,০০০ কোটি টকা আছিল।

'MUDRA' বেংক হ'ল এটা বৈপ্লৱিক ধাৰণা আৰু এই বেংকে সেইবোৰ উদ্যোগলৈ বিত্তীয় সাহায্য আগবঢ়ায় যিবোৰ কর্পোৰেট ব্যৱসায়ৰ অন্তর্ভুক্ত নহয়। এই আঁচনিখনে সৰু আৰু মজলীয়া পৰিসৰৰ উদ্যোগসমূহৰ উন্নয়নত সহায়ৰ হাত আগবঢ়াই আছে।

চিন্তা চর্চা কৰক ১

কোনো এটা গ্রাম্যাঞ্চললৈ গৈ বেংকৰ শাখাসমূহ চিনাক্ত কৰক আৰু গ্রাম্য উন্নয়নৰ আঁচনিসমূহ কি কি উল্লেখ কৰক।

.....

১৫.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়ত আমি তলত দিয়া বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলোঁ ঃ —

- ভাৰতৰ গ্রাম্য বিত্ত ব্যৱস্থা তিনিটা মুখ্য কর্মক্ষেত্রৰ চাৰিওফালে চক্রাকাৰে ঘূৰি আছে আৰু এইবোৰ হ'ল, ঋণ, কৃষক আৰু সুদৰ হাৰ।
- ২০১১ চনৰ ভাৰতৰ লোক পিয়লৰ তথ্যৰ পৰা এইটো পোহৰলৈ আহিছে যে ২০০১ৰ পৰা ২০১১ লৈ এই দশকৰ ভিতৰত কৃষকৰ সংখ্যা উল্লেখযোগ্য ধৰণে হ্রাস পাইছিল আৰু এই সংখ্যা প্রায় ৭ নিযুত জনৰ পৰা প্রায় ১১০ নিযুত পর্যন্ত হ্রাস পাইছিল।
- অতি ক্ষুদ্র ঋণ হ'ল এটা ঋণ প্রদানৰ ব্যৱস্থা যিয়ে ব্যৱসায়ৰ মালিকসকলক অর্থাৎ যিসকল ব্যৱসায়ীয়ে জামিদাৰৰ অভাৱত ভুগে, তেনে ব্যৱসায়ীক কম সুদৰ হাৰত ঋণ প্রদান কৰে।
- অতি ক্ষুদ্র ঋণ ব্যৱস্থাৰ উৎপত্তি মূলতঃ বাংলাদেশৰ গ্রামীন বেংকৰ লগত সম্পর্কযুক্ত আৰু নোবেল বঁটা বিজয়ী মহম্মদ ইউনুচে ১৯৮৩ চনত স্থাপন কৰা এই বেংকটোৱেই সর্বপ্রথম অতি ক্ষুদ্র ঋণৰ অনুষ্ঠান।
- আঞ্চলিক গ্রামীন বেংক, জাতীয় কৃষি আৰু গ্রাম্য উন্নয়ন বেংক (NABARD), ৰপ্তানি ঋণ নিশ্চিতকৰণ অনুষ্ঠান, ভাৰতৰ সৰু উদ্যোগ উন্নয়ন বেংক আদি গঠন কৰাৰ পিছৰে পৰা ভাৰতৰ অতি ক্ষুদ্র ঋণ ব্যৱস্থাই এক নতুন আকাৰ ধাৰণ কৰে।
- বে-চৰকাৰী সংস্থাবোৰ অথবা এন জি অ' (NGO) বোৰ দৰাচলতে আন্তর্জাতিক চৰকাৰী সংস্থা আৰু এইবোৰ অ-মুনাফা অর্জনকাৰী লক্ষ্যৰে গঢ় লোৱা অনুষ্ঠান। এই অনুষ্ঠানবোৰৰ সদস্যসকলৰ মাজত অতিৰিক্তভাৱে অর্জন কৰা আয় বিতৰণ কৰাৰ প্রবণতা নাথাকে।
- আত্ম-সহায়ক গোট (SHG) হ'ল বে-চৰকাৰী সংস্থাৰ এটা প্রকাৰ আৰু ই প্রাথমিকভাৱে দৰিদ্রতা দূৰীকৰণ কৰা আৰু গ্রাম্য মহিলাসকলক সৱলীকৰণ কৰাৰ এটা আহিলা।
- বিত্তীয় সেৱাৰ অন্তর্ভুক্তিকৰণ প্রক্রিয়াৰ উন্নতি সাধন কৰিবলৈ আৰু বেংকৰ শাখা নথকা অঞ্চললৈ বেংকিং সেৱাৰ প্রসাৰ সাধন কৰিবলৈ ভাৰতৰ ৰিজার্ভ বেংকে সকলো বাণিজ্যিক বেংকক গ্রাম্যাঞ্চলৰ প্রতিটো চুকে-কোণে বেংকৰ শাখা মুকলি কৰিবলৈ নির্দেশ দিছিল।

১৫.৭ অধিক জানিবলৈ

1) Pitt, M.M. Khandker, S.R. (1998). 'The impact of group-based credit programmes on poor households in Bangladesh: does the gender of participants matter?' Journal of Political Economy. 106 (5): 958-996.

2) Leach, Fiona., Shashikhala, Sitiram. (2002). 'Microfinance and Women's Empowement: A Lesson from India'. Development in Practice. 12: 575-588.
3) Bhaker, S. K. (2014). 'Role of NGOs in Rural Development in India'. Journal of Business & Economic Policy. 1(1), 93-109.
4) Namboodiri, N. V. & Shiyani, R. L. (2001). 'Potential role of self-help groups in rural financial deepening'. Indian Journal of Agricultural Economics. 56(3), 401.

১৫.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ গ্রাম্য ঋণ হ'ল এনে এটা ঋণ ব্যৱস্থা যিয়ে গ্রাম্য উদ্যমিতাৰ মূল্য (Value) বঢ়োৱাৰ বাবে আৰু আত্ম-সহায়ক গোটৰ উন্নতিৰ হকে অৰিহণা যোগায়।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অতি ক্ষুদ্র ঋণ হ'ল ব্যৱসায় প্রতিষ্ঠানৰ মালিকসকলক কম সুদৰ হাৰত কম পৰিমাণৰ ঋণ প্রদান কৰা ব্যৱস্থা। এই ঋণ বিশেষকৈ জামিদাৰৰ অভাৱত থকা ব্যৱসায় প্রতিষ্ঠানৰ মালিকসকলকহে প্রদান কৰা হয়। এই ঋণ মূলতঃ উদ্যমীতা বা উদ্যোগী মনৰ লোকসকলক সহায় কৰাৰ বাবে আৰু দৰিদ্রতা দূৰীকৰণার্থে প্রদান কৰা হয়।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ECGC মানে হ'ল Export Credit Guarantee Corporation (ৰপ্তানি ঋণ নিশ্চিত আয়োগ)।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বে-চৰকাৰী সংস্থা বা 'NGO' বোৰ দৰাচলতে আন্তর্জাতিক চৰকাৰী সংস্থা আৰু এইবোৰ সাধাৰণতে অ-মুনাফা অর্জনকাৰী সংস্থা। এই সংস্থাবোৰৰ সাধাৰণ লক্ষ্য হ'ল মুনাফা আহৰণৰ অর্থে কার্য্য সম্পাদন নকৰা আৰু এই বে-চৰকাৰী সংস্থাবোৰৰ সদস্যসকলৰ মাজত অতিৰিক্তভাৱে অর্জন কৰা মুনাফা ভগাই দিয়াৰ কোনো প্রবণতা নাথাকে। সমাজৰ সামূহিক কল্যাণ সাধনৰ বাবে বে-চৰকাৰী সংস্থাৰ কার্য্যবোৰ বিভিন্ন অঞ্চলক সাঙুৰি প্রবাহিত হৈ থাকে।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আত্ম-সহায়ক গোটৰ জৰিয়তে বিত্ত যোগান ধৰাৰ ক্ষেত্রত থকা দুটা সুবিধা হ'ল—

- আর্থিকভাৱে দুর্বল লোকে সামর্থ্য আৰু বিশ্বাস লাভ কৰাৰ সুযোগ পায়।
- ঋণ প্রদান কৰোঁতা আৰু ঋণ গ্রহণ কৰোঁতা— এই উভয় লোকৰ বাবে লেন-দেনৰ ব্যয় কমাই দিয়া হয়।

১৫.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

চমু প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ উদ্যমীতাক আগুৱাই নিয়াৰ অৰ্থে গ্ৰাম্য ঋণে কি ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে?

প্ৰশ্ন ২ ঃ চমুটোকা লিখক-

(ক) বে-চৰকাৰী সংস্থা (খ) আত্ম-সহায়ক গোট

প্ৰশ্ন ৩ ঃ গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ লোকসকলে প্ৰধানমন্ত্ৰীৰ জন ধন যোজনাৰ দ্বাৰা কিদৰে লাভবান হৈছে চমুকৈ লিখক।

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ জন ধন যোজনাৰ গুৰুত্ব ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ মহিলাসকলৰ উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত আত্ম-সহায়ক গোটে লোৱা ভূমিকা ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ গ্ৰাম্য উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত অতি ক্ষুদ্ৰ ঋণৰ ভূমিকা ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***

প্ৰসঙ্গ পুথি (পাঠ্য বিষয়ৰ আটাইকেইটা অধ্যয়ৰ বাবে প্ৰযোজ্য)

ইংৰাজী গ্ৰন্থঃ

১) Arora, R.C.K. (1979). Integrated Rural Development. New Delhi: S. Chand & Co.

২) Basak, A . (2010). Co-operative Banks in India: Functioning and Reforms. New Delhi: New Century Publications.

৩) Bhole, L.M. (2017). Financial Institutions and Market. Kindle Edition

৪) Datt and Mahajan. (2015). Indian Economy. New Delhi: S. Chand & Co. Ltd.

৫) Gupta, S.B. (2010). Monetary Economics: Institutions, Theory and Policy. New Delhi: S. Chand & Company Ltd.

৬) Raju, S.S. and Chand, Ramesh. (2009). Agricultural Risk and Insurance in India: Problems and Prospects. New Delhi: Academic Foundation

৭) Reddy, K. V. (2007). Rural Development in India (Poverty and development). New Delhi: Himalaya Publishing House.

৮) Sastry, N. S. R. (1995). Livestock Sector of India: Regional Aspects. Lucknow: International Book Distributing Company.

৯) Singh, K. (2010). Rural Development Principles, Policies and Management. Sage Publications India Pvt. Ltd.

১০) Sisodia, Y. S. (2007). Rural Development: Macro-Micro Realities. New Delhi: Rawat Publications.

১১) Sreedhar, G. and Rajasekhar, D. (2014). Rural Development in India (Strategies and Processes). New Delhi: Concept Publishing Company (P) Ltd.

সাময়িক পত্ৰিকাঃ

১) Bhaker, S. K. (2014). 'Role of NGOs in Rural Development in India'. Journal of Business & Economic Policy. 1(1), 93-109.

২) Jain, S., & Mathur, D. (2012). 'Efficacy of NABARD in Indian rural development'. International Journal of Management Research and Reviews. 2(3), 394.

৩) Leach, Fiona., Shashikhala, Sitiram. (2002). 'Microfinance and Women's Empowement: A Lesson from India'. Development in Practice. 12: 575-588.

৪) Namboodiri, N. V. & Shiyani, R. L. (2001). 'Potential role of self-help groups in rural financial deepening'. Indian Journal of Agricultural Economics. 56(3), 401.

৫) Pitt, M.M. Khandker, S.R. (1998). 'The impact of group-based credit programmes on poor households in Bangladesh: does the gender of participants matter?' Journal of Political Economy. 106 (5): 958-996.

৬) Soni, B. K. & Trivedi, J. C. (2015). 'An Empirical Study on Farmers Club Programme: An Innovative Initiative of National Bank for Agriculture and Rural Development (NABARD)'. Journal of Rural and Industrial Development. 3(1), 16.

৭) Tiwary, Bind Kumar. 'Achievement Evaluation of Regional Rural Banks in India'. Indian Journal of Applied Research. Volume 2. Issue 11. Pg: 78 to 81.

ৰিপোৰ্টঃ

১) Annual Report of NABARD, various years.

২) Annual Report of RBI, various years.

কাকতৰ নাম ঃ
পাঠ্যবিষয়ৰ কোড (সাংকেতিক সংখ্যা) ঃ

আভ্যন্তৰীণ গুণগত আশ্বাসন কেন্দ্ৰ (CIQA)

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

নগৰ কাৰ্যালয়, হাউছফেড চৌহদ, গুৱাহাটী-০৬

পাঠ্যবিষয় সন্দর্ভত শিক্ষার্থীৰ সঁহাৰি

প্ৰিয় শিক্ষার্থী,

ওপৰত উল্লেখ কৰা পাঠ্যবিষয়টোৰ সন্দর্ভত আপোনাৰ বহুমূলীয়া মতামত আৰু মন্তব্য বিচৰা হৈছে। আপোনাৰ সঁহাৰিয়ে আমাক ভৱিষ্যৎ স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ মান উন্নত কৰাত সহায় কৰিব। অনুগ্ৰহ কৰি তলৰ প্ৰবিৰৱণবোৰৰ বিপৰীতে আপোনাৰ মতামত উপযুক্তভাৱে প্ৰতিফলিত কৰা বিকল্পটোত চিন দিয়ক। মন্তব্যৰ সৈতে সম্পূৰ্ণ সঁহাৰি জনোৱাৰ পাছত পৃষ্ঠাটো ফালি তলৰ ঠিকনাত ডাকযোগে প্ৰেৰণ কৰে যেন।

সঞ্চালক,

আভ্যন্তৰীণ গুণগত আশ্বাসন কেন্দ্ৰ, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
হাউছফেড পৰিসৰ, দিশপুৰ, গুৱাহাটী-০৬
ই-মেইল ঠিকনা ঃ ciqa@kkhsou.in

১) পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তর্ভুক্ত অধ্যায়বোৰ পঢ়িবলৈ আপুনি আনুমানিকভাৱে কিমান ঘণ্টা ব্যয় কৰিলে ? [ ] [ ] [ ]

২) খণ্ডটো অধ্যয়ন কৰাৰ অন্তত তলৰ প্ৰবিৰৱণবোৰ সন্দর্ভত আপোনাৰ মতামত ব্যাখ্যা কৰক (✓ চিন দিয়ক)

ক্ৰমাংক	প্ৰবিৰৱণ	দৃঢ়ভাৱে একমত	একমত	একমতো নহয় অসন্মতো নহয়	অসন্মত	দৃঢ়ভাৱে অসন্মত
i)	পাঠ্যবিষয়ৰ স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰে প্ৰতিটো অধ্যায়ৰ আৰম্ভণিতে ধাৰ্য কৰি লোৱা শিকন উদ্দেশ্যবোৰ পূৰণ কৰিব পাৰিছে					
ii)	স্ব-শিকন সামগ্ৰীত সন্নিৱিষ্ট অধ্যায়বোৰে মোৰ শৈক্ষিক প্ৰয়োজনীয়তা আৰু প্ৰত্যাশা পূৰণ কৰিব পাৰিছে					
iii)	অধ্যায় লেখক/লেখিকাসকলৰ পাঠ্যবিষয়ত সন্নিৱিষ্ট পাঠসমূহৰ উত্তম জ্ঞান আছে					
iv)	অধ্যায়বোৰত সন্নিৱিষ্ট পাঠবোৰৰ ভাষা আৰু বিষয়বস্তু মই সহজে বুজি পোৱা ধৰণে উপস্থাপন কৰা হৈছে					
v)	অধ্যায়বোৰত কার্যকলাপত ভাগ ল'ব পৰাকৈ/অনুশীলনীত অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰাকৈ পর্যাপ্ত সুযোগ আছে					
vi)	ধাৰণাবোৰ স্পষ্ট কৰিবলৈ পর্যাপ্ত চিত্ৰ (ৰেখাচিত্ৰ, তালিকা ইত্যাদি) সংলগ্ন কৰা হৈছে					
vii)	পাঠবোৰত সন্নিৱিষ্ট বিষয়বস্তুসমূহ চিত্তাকর্ষক, প্ৰাসংগিক আৰু শেহতীয়া তথ্যভিত্তিক					
viii)	'অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ' শিতানৰ প্ৰশ্নবোৰ যথেষ্ট উপযোগী					
ix)	'আৰ্হি প্ৰশ্ন' আৰু 'অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান' শিতান দুটাই মোক যথেষ্ট উপকৃত কৰিছে					

অতিৰিক্ত মন্তব্য (অনুগ্ৰহ কৰি মুকলিমূৰীয়াকৈ মতামত আগবঢ়াওক) ঃ

১) আপোনাৰ মতে স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ কোনকেইটা দিশ সবাতোকৈ ফলপ্ৰসূ হৈছে?

---

২) স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ সামগ্ৰিক গুণ উন্নত কৰিবলৈ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে কেনেধৰণৰ পৰিৱর্তন/উন্নতি সাধন কৰিব পাৰে বুলি আপুনি ভাবে?

প্ৰ-পত্ৰ পূৰাবলৈ সময় উলিওৱাৰ বাবে আপোনাক ধন্যবাদ জনালোঁ।